

Strazbur, 7 mars 2019.

E kufizuar

ACFC/OP/III(2019)001

KOMITETI KËSHILLIMOR PËR KONVENTËN KUADËR

PER MBROJTJEN E PAKICAVE KOMBËTARE

**Opinioni i tretë për Malin e Zi¹
i miratuar më 7 mars të vitit 2019.**

¹ Ky opinion mbetet subjekt i rishikimit editorial deri në botimin e tij.

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Shoqëria malazeze karakterizohet nga një klimë e përgjithshme e tolerancës, pa asnjë grup etnik që përbën shumicën e popullsisë. Përpjekjet kanë për qëllim forcimin e marrëdhënieve ndërkulturore dhe kohezionin shoqëror. Niveli i financimit të projekteve kulturore dhe mekanizmave këshillues të komuniteteve pakicë është vendosur në një nivel të lartë, me shumë burime kombëtare të ndryshme të financimit, të hapura për pakicat kombëtare. E rëndësishme është siguri i mediave publike dhe private në gjuhët e pakicave, me rrjete kombëtare dhe lokale që ofrojnë programe në gjuhët e pakicave, veçanërisht në gjuhën shqipe. Këshillat kombëtare të pakicave luajnë një rol kryesor në mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të pakicave të tyre, por ekziston nevoja për bashkëpunim midis këshillave të pakicave në mënyrë që puna e tyre të mos çojë në ndarje të panevojshme midis pakicave kombëtare. Ekziston një kornizë e mirë ligjore kundër diskriminimit, duke përfshirë Avokatin e Popullit, në të cilin me sa duket besimi po rritet, si dhe legjislacion për diskriminim dhe për të drejtat gjuhësore të diskutuara kohët e fundit. Sidoqoftë, ka ende shumë për të bërë për të siguruar që ekziston një ndërgjegjësim më i madh për çështjet e diskriminimit, çfarë është diskriminim dhe cilat mundësi juridike janë në dispozicion, dhe për të siguruar zbatimin efektiv të legjislacionit, siç është e drejta për përfaqësim proporcional në shërbimet publike dhe zbatimin e planeve të veprimit, të cilat nuk marrin resurse jashtë-buxhetore dhe shpesh mbështeten në OJQ për financim dhe zbatim të qëllimeve.

Ekziston rreziku që theksi të vendoset në dallime midis grupeve fetare dhe të pakicave, të cilat shpesh pasqyrojnë rrethana më të gjera gjeopolitike dhe historike sesa një terren i përbashkët. Kjo është veçanërisht e theksuar në arsim, ku ka një tendencë të ndarjes në varësi të gjuhës që mësohet - domethënë ku një grup studentësh mëson në gjuhën kombëtare dhe një grup tjetër në gjuhën e pakicave - gjë që nuk inkurajon dialogun ndërkulturor. Mali i Zi është një shoqëri shumëfetare, por, meqë autoritetet janë të vetëdëshme, ekziston rreziku që çështjet e pazgjidhura midis grupeve fetare të bëhen më të theksuara dhe rastet e mosmarrëveshjeve midis grupeve fetare të bëhen më të rëndësishme.

Mirëpritur është gjithashtu edhe progresi i bërë në adresimin e çështjes së personave të zhvendosur, kryesisht refugjatë romë dhe egjiptianë që arritën në Mal të Zi * nga Kosova në fund të viteve 1990. Rregullimi i statusit juridik të këtyre personave është pothuajse i mbaruar dhe situata e strehimit për shumicën prej tyre është përmirësuar ndjeshëm. Sidoqoftë, përpjekjet urgjente duhet të drejtohen ashtu që të sigurohet se komunitetet romë dhe egjiptiane në tërësi, dhe romët dhe egjiptianët malazezë dhe personat e zhvendosur, të kenë qasje efektive në strehimin e duhur, kujdesin shëndetësor, mbrojtjen sociale, arsimin me cilësi të lartë dhe punësimin e qëndrueshëm, dhe të jenë në gjendje të marrin pjesë në mënyrë efektive në jetën ekonomike dhe publike dhe të sigurohet që është zgjidhur statusi i atyre personave të cilëve ka mbetur i paqartë.

Çështjet për veprimin urgjent

- Marrja e masave për përmirësimin e situatës sociale dhe ekonomike të romëve dhe egjiptianëve, veçanërisht duke rritur mundësitë e punësimit dhe duke siguruar qasje efektive në kujdes shëndetësor, arsim dhe strehim, në bashkëpunim të ngushtë me komunitetet e interesuara dhe mbi bazën e të dhënave gjithëpërfshirëse, të mirëfillta, të mbledhura rregullisht dhe sistematikisht, për statusin e personave që u përkasin këtyre komuniteteve.
- Marrja e hapave të mëtejshëm për përmirësimin e pjesëmarrjes së fëmijëve romë dhe egjiptianë në arsim pa zvogëlimin e standardit të arsimit, duke përfshirë e gjithë kjo edhe përmes angazhimit në komunitet, duke e theksuar rëndësinë e edukimit dhe zgjidhjen, ndër çështjeve të tjera, e çështjes së martesës së

hershme të detyruar. Mbështetja afatgjatë duhet të ofrohet për programin e ndërmjetësuesve romë në arsimin parashkollor dhe fillor, pavarësisht nga numri i nxënësve, dhe autoritetet duhet të sigurojnë që ndërmjetësuesit të punojnë me kontrata të sigurta, afatgjata;

- ri-futja e lëndëve të edukimit qytetar në kurrikulum të detyrueshëm; përfshirja e arsimit të detyrueshëm të mësuesve për përdorimin e 20% të kurrikulumit të rezervuar për arsimim në
- ri-futja e lëndës së edukimit qytetar në kurrikulum të detyrueshëm; Futja e arsimit të detyrueshëm të mësuesve për përdorimin e 20% të kurrikulumit të rezervuar për arsim në zonën lokale, për të siguruar që toleranca, dialogu ndërkulturor dhe respekti i ndërsjellë janë ndër parimet themelore të politikës dhe praktikës arsimore; Hartimi i masave gjithëpërfshirëse dhe afatgjata për përmirësimin e disponueshmërisë së mësimdhënies në gjuhën kombëtare në sistemin arsimor publik përmes një qasjeje të ekuilibruar që përmban masa paralele për mbrojtjen dhe promovimin e gjuhëve të pakicave kombëtare, në mënyrë të duhur, duke përfshirë edhe futjen e një metodologjie të mësimdhënies shumëgjuhëshe;
- Zgjerimi i veprimeve afirmative për komunitetet e pakicave kombëtare numerikisht të vogla, veçanërisht për romët, me qëllim të sigurimit të një trajtimi të barabartë midis komuniteteve të tilla në lidhje me **pragjet** në legjisllacionin zgjedhor.

* Të gjitha referime për Kosovën, pavarësisht nga territori, institucione ose popullsi, në këtë tekst do të kuptohet në përputhje të plotë me Rezolutën 1244 të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara dhe pa paragjykimin e statusit të Kosovës.

PËRMBAJTJE

I. GJETJET KRYESORE	6
Procesi i monitorimit	6
Përmbledhja e përgjithshme e zbatimit të Konventës Kuadër pas tre cikleve të monitorimit.....	6
Legjislacioni dhe korniza institucionale.....	6
Ruajtja e kulturave të personave që u përkasin pakicave kombëtare	7
Toleranca dhe dialogu ndërkulturor	7
Arsim	7
Situata e romëve dhe egjiptianëve	8
Pjesëmarrja efektive	8
II. GJETJET – NEN PËR NEN.....	9
Neni 3 i Konventës Kuadër	9
Neni 4 i Konventës Kuadër.....	12
Neni 5 i Konventës Kuadër	18
Neni 6 i Konventës Kuadër	22
Neni 8 i Konventës Kuadër	25
Neni 9 i Konventës Kuadër.....	26
Neni 10 i Konventës Kuadër.....	29
Neni 11 i Konventës Kuadër.....	30
Neni 12 i Konventës Kuadër.....	32
Neni 13 i Konventës Kuadër.....	36
Neni 14 i Konventës Kuadër.....	36
Neni 15 i Konventës Kuadër.....	38
Neni 16 i Konventës Kuadër.....	43
Neni 17 dhe 18 i Konventës Kuadër.....	44
III. PËRFUNDIMET	46
Lëvizjet pozitive pas tre cikleve të monitorimit	46
Çështjet shqetësuese pas tre cikleve të monitorimit	46
Çështjet për veprimin urgjent.....	48
Rekomandimet e mëtejshme	48

KOMITETI KËSHILLIMOR PËR KONVENTËN KUADËR PËR MBROJTJEN E PAKICAVE KOMBËTARE

OPINIONI I TRETË PËR MAL TË ZI

1. Më 7 mars të vitit 2019, Komiteti Këshillimor miratoi këtë Opinion në përputhje me nenin 26 (1) të Konventës Kuadër dhe Rregulloren 23 të Rezolutës së Komitetit të Ministrave (97) 10. Gjetjet bazohen në informacionin që përmbahen në Raportin e Shtetit të Malit të Zi (në tekstin e mëtejshëm: Raporti i Shtetit), të marrë më 16 qershor të vitit 2017, burime të tjera të shkruara dhe informacione që i mori Komiteti Këshillimor nga kontakte qeveritare dhe joqeveritare gjatë vizitave në Podgoricë, Kotor dhe Ulqin, nga data 27-30 nëntor 2018.

2. Seksioni I në vazhdim paraqet gjetjet kryesore të Komitetit Këshillimor për çështje kyçe që lidhen me zbatimin e Konventës Kuadër në Mal të Zi. Këto gjetje reflektojnë në mënyrë më të detajuar gjetjet - nen për nen - të përfshira në Seksionin II, i cili përfshin ato dispozita të Konventës Kuadër mbi të cilat Komiteti Këshillimor ka çështje të rëndësishme për të ngritur.

3. Të dyja seksionet ofrojnë një referencë gjithëpërfshirëse për vazhdimin e gjetjeve të monitorimit të Konventës Kuadër, të përfshira në Opinionet e Parë dhe të Dytë të Komitetit Këshillimor për Mali të Zi, të miratuara më 28 shkurt të vitit 2008 dhe 19 qershor të vitit 2013, dhe Komisioni i rezolutës së përshtatshme të ministrave, i miratuar më 14 Janar të 2009. dhe 4 Mars 2015.

4. Vërejtjet përfundimtare të përfshira në Seksionin III mund të shërbejnë si bazë për Komitetin e ardhshëm të Ministrave dhe rekomandimet për Malin e Zi.

5. Komiteti Këshillimor pret që të vazhdojë dialogun me autoritetet e Malit të Zi, si dhe me përfaqësuesit e pakicave kombëtare dhe të tjerët që janë të përfshirë në zbatimin e Konventës Kuadër. Me qëllim të promovimit të një procesi gjithëpërfshirës dhe transparent, Komiteti Këshillimor inkurajon fuqishëm autoritetet që ta bëjnë këtë Opinion publikisht pas pranimit të tij.² Komiteti gjithashtu u bën thirrje autoriteteve të përkthejnë këtë Opinion dhe rezolutën e ardhshme të Komitetit të Ministrave në gjuhën malazeze dhe gjuhët e pakicave, dhe ta shpërndajë atë gjerësisht midis të gjithë aktorëve përkatës. Komiteti Këshillimor mirëpret dëshirën e shprehur nga autoritetet për të mbajtur një ngjarje vijuese pas publikimit të këtij rauti të tretë të Opinionit. Komiteti beson se një dialog vijues për rishikimin e vëzhgimeve dhe rekomandimeve të bëra në këtë Opinion do të ishte i dobishëm.

² Më 16 prill të vitit 2009, Komiteti i Ministrave ndryshoi rregullat për publikimin e Opinionit të Komitetit Këshillimor dhe dokumenteve të tjera monitoruese me qëllim të rritjes së transparencës dhe shkëmbimit të informacionit mbi gjetjet dhe konkluzionet e monitorimit me të gjitha palët e përfshira në një fazë të hershme (shihni rezolutën CM / Res (2009) 3 , gjë që ndryshon Rezolutën (97) 10).

I. GJETJET KRYESORE

Procesi i monitorimit

6. Autoritetet vazhduan me një qasje konstruktive dhe pozitive për zbatimin e Konventës Kuadër. Pas miratimit të Opinionit të dytë, autoritetet vendosën të botojnë Opinionet me komentet e tyre. Komiteti Këshillimor mirëpret organizimin e një seminari "follow up" në Podgoricë më 7 shkurt të vitit 2017, i cili, përmes diskutimit me përfaqësuesit e pakicave kombëtare, sektorët qeveritarë dhe anëtarët e Komitetit Këshillimor, ka ndihmuar në shpërndarjen e rezultateve të ciklit të dytë të monitorimit. Në fund të vitit 2016, në bashkëpunim me Këshillin e Evropës, është organizuar një trajnim për hartimin e raportit shtetëror.

7. Komiteti Këshillimor vëren se Raporti i Tretë i Shtetit të Malit të Zi³(në tekstin e mëtejshëm: Raporti i Shtetit) është përgatitur në konsultim me përfaqësuesit e pakicave kombëtare, duke përfshirë edhe Këshillat e pakicave kombëtare dhe organizatat joqeveritare.

8. Komiteti Këshillimor mirëpret frymën shumë konstruktive të bashkëpunimit të treguar më parë nga autoritetet, gjatë dhe pas vizitës monitoruese.

Rishikimi i përgjithshëm i zbatimit të Konventës Kuadër pas tre cikleve të monitorimit

9. Mali i Zi mban një qasje pozitive për zbatimin e Konventës Kuadër. Në veçanti, Komiteti Këshillimor vëren përparimin e përgjithshëm të bërë në kornizën legjislative dhe institucionale, në financim të disponueshëm ndaj pakicave dhe në procesin e aplikimit për financim, pastaj edhe një hap përpara në lidhje me mbledhjen e të dhënave dhe rregullimin e statusit të personave të zhvendosur nga Kosova *⁴. Mali i Zi i njeh pakicat kombëtare shqiptare, boshnjake, kroate, myslimane, rome dhe serbe⁵, dhe secila është e përfaqësuar nga një Këshill të pakicave, dhe secila vazhdon të ndjekë qëllimet e veta të promovimit të interesave të pakicave të veta. Në shkëmbimin e informacionit me Komitetin Këshillimor, përfaqësuesit e qeverisë kishin një qasje vërtet bashkëpunuese, veçanërisht nga Ministria e të Drejtave të Njeriut dhe të Pakicave. Shumë organizata ndërkombëtare mbajnë praninë në Mal të Zi dhe janë të interesuar për politikën e saj ndaj pakicave, veçanërisht romëve dhe egjiptianëve të zhvendosur, dhe veçanërisht në kontekstin e procesit të pranimin në BE.

10. Kriteri i shtetësisë për personat që identifikohen si pakicë kombëtare nuk është shfuqizuar, pavarësisht nga rekomandimet e cikleve të mëparshme, që do të thotë se vetëm shtetasit malazez ligjerisht janë në kornizën e zbatimit të Konventës Kuadër.

Konriza ligjislative dhe insitucionale

11. Kushtetuta e Malit të Zi (neni 8) ndalon diskriminimin e drejtpërdrejtë dhe indirekt mbi çfarëdo baze. Ligji kundër diskriminimit u ndryshua dy herë gjatë cikleve të vitit 2014 dhe 2017,

³ Raporti i tretë i paraqitur nga Mali i Zi

⁴ Komiteti Këshillimor do të përdorë termin "persona të zhvendosur" për t'u referuar atyre personave të përmendur më parë në Opinionin e dytë të Komitetit Këshillimor për Konventën Kuadër dhe nga autoritetet malazeze në Raportin e tretë Kombëtar të Malit të Zi si persona të zhvendosur brenda vendit (IRL). UNHCR Mali i Zi i konsideron këta persona refugjatë.

⁵ Sipas regjistrimit të fundit (2011), malazezët përbëjnë 44.98% të popullsisë, serbët 28.73%, boshnjakët 8.65%, shqiptarët 4.91%, myslimanët 3.34%, romët 1.01%, kroatët 0.97% dhe egjiptianët 0.33%.

duke kriminalizuar gjuhën e urrejtjes, dhe duke parashikuar në mënyrë të habitshme 'promovimin e barazisë', duke deklaruar se hapat që synojnë në zgjidhjen e pabarazisë dhe disavantazhit të përjetuar, ndër të tjera, nga persona që u përkasin pakicave kombëtare, nuk duhet të konsiderohet si diskriminim i ndaluar me ligj.

12. Besimi në institucionin e Avokatit të Popullit, obdusmanit, u rrit gjatë periudhës së monitorimit, dhe numri i çështjeve u rrit në përputhje me rrethanat. Sidoqoftë, pavarësia e tij financiare nuk është e siguar, pasi buxheti i tij duhet të aprovohet nga Ministria e Financave, dhe burimet e tij financiare mund të mos jenë të mjaftueshme për mandat, në lidhje me rritjen e ndërgjegjësimit, fillimin e hetimeve të pavarura dhe realizimin e hetimeve.

Pavarësisht nga rekomandimet për ndryshimin e metodës së emërimit, Mbrojtësi prapëseprapë mund të emërohet ose shkarkohet nga një shumicë e thjeshtë në Parlament, që mund të lërë detyrën në pozicion e një pasigurie. Rregullorja që duhet të përdoret në të gjithë qeverinë për të mbledhur të dhëna për rastet e diskriminimit nuk është respektuar, gjë që e bën të vështirë për Mbrojtësin të kërkojë një pamje gjithëpërfshirëse të diskriminimit në qeveri. Gjithashtu, nuk ka një organ për barazinë të ndarë nga Mbrojtësi në Mal të Zi, që do të thotë se mungesa e fuqisë së Mbrojtësit për të sanksionuar, mund të kufizojë aftësinë e tij në funksion e një organi për barazisë. për eliminim të diskriminimit në mënyrën adekuat.

Ruajtja dhe promovimi i kulturës

13. Ekziston një kornizë e mirë për ndarjen e burimeve për ruajtjen dhe promovimin e kulturave të pakicave. Shqetësimet brenda qeverisë për integrimin dhe kohezionin e shoqërisë kanë çuar në një qasje më ndërkulturore në financimin e projekteve përmes Fondit për Mbrojtjen dhe Ushtrimin e të Drejtave të Pakicave (në tekstin e mëtejshme: Fondi). Projektet e para të financuara nga mjetet e Fondit pas ristrukturimit të vitit 2018 tregojnë një rritje të numrit të projekteve që synojnë grupe të ndryshme të pakicave, të cilat duhet të punojnë në promovimin e dialogut ndërkulturor. Pavarësisht nga reformat pozitive të Fondit, mbeten pyetjet rreth transparencës së punës së tij dhe vlerësimit të projekteve të financuara. Këshillat kombëtare të pakicave kanë dyfishuar fondet e tyre, por atyre u është ndaluar të aplikojnë për mjetet financiare nga Fondi. Ekziston një mungesë e qartësisë në lidhje me shfaqjen e simboleve të shteteve të tjera, dhe në fuqi është ende një ligj nga vitet nëntëdhjetë që ndalon shfaqjen e tillë dhe me të cilin duhet të merret në legjislacionin e ardhshëm.

Toleranca dhe dialogu ndërkulturor

14. Autoritetet, në bashkëpunim me organizatat ndërkombëtare dhe partnerët, mbledhin të dhëna për të ashtuquajturën "distancën etnike" dhe mendimin publik drejt grupeve specifike. Këto të dhëna tregojnë një intolerancë ndaj romëve, por edhe ndaj komuniteti hebraik numerikisht i vogël. Në periudhën midis viteve 2010 dhe 2017, distanca sociale midis pothuajse të gjitha grupeve u rrit, gjë që kontribuoi në pikëpamjen e Komitetit Këshillimor se ndarja midis komuniteteve mund të thellohet dhe të bëhet më e theksuar. Ishin të vërejtura incidente të mosmarrëveshjeve fetare midis kishave të ndryshme ortodokse, me policinë që duhet të ndërhyjë, duke lejuar që një denominim të punojë brenda dhe një jashtë kishave. Gjuha e urrejtjes është e kriminalizuar, por autoritetet po ndjekin dobët mediat sociale sepse asnjë agjenci nuk ka një mandat të tillë.

Arsimi

15. E drejta për arsim në gjuhën e tyre në institucionet publike garantohej me nenin 79 të Kushtetutës, si dhe të drejtën për të përfshirë historinë dhe kulturën e komuniteteve të pakicave në kurrikulumin e përgjithshëm. Në Ligjin për arsimin e përgjithshëm, 20% e kurrikulimit është "përmbajtje e hapur" që i referohet "afirmimit të vlerës së kulturës lokale", e cila mund të përdoret për mësimin e historinë dhe kulturën e personave që i përkasin pakicave kombëtare, pretendojnë

autoritetet. Ministria e Arsimit ka pak kontroll mbi përdorimin e këtij 20%, por pranoi se nevojiten përpjekje për të siguruar që kjo kohë të përdoret në mënyrë efektive. Sa i përket Komitetit Këshillimor, lënda e " Edukimit Qytetar" e cila përfshin të drejtat e njeriut dhe integrim, nuk është më një lëndë e detyrueshme siç ishte në ciklin e mëparshëm të monitorimit.

16. Për sa i përket mësimin në gjuhën e pakicave dhe mësimin të gjuhës së pakicave, arsimit në gjuhën shqipe sigurohet në zonat ku shqiptarët përbëjnë pjesën më të madhe të popullsisë vendase, dhe në Podgoricë. Ekzistojnë disa shkolla dygjuhëshe që japin mësim në gjuhën shqipe dhe malazeze, por kjo nuk do të thotë që nxënësit marrin të njëjtin numër mësimesh në secilën gjuhë, por përkundrazi që disa nxënës e marrin shqipen si gjuhë mësimore, ndërsa të tjerët marrin gjuhën malazeze, kryesisht në varësi të përkatësisë etnike të tyre. Kjo krijon dy rryma të veçanta të arsimit njëgjuhësh, megjithëse studentët bashkë me gjuhën malazeze si gjuhë mësimore mund të marrin shqipen si lëndë zgjedhore, por për mësimin në gjuhën shqipe si gjuhë mësimore, mësimi i gjuhës malazeze është i detyrueshëm.

Situata e romëve dhe egjiptianëve

17. Në krahasim me ciklin e mëparshëm të monitorimit, situata e romëve dhe egjiptianëve, veçanërisht personave të zhvendosur, është përmirësuar ndjeshëm. Kampusi Konik është mbyllur zyrtarisht, me objektin e ri të përhershëm banimi që ndërtohet në vend - megjithëse disa familje ende nuk janë zhvendosur. Në vende të tjera në shtet, klasterat e strehimit vazhdojnë të ekzistojnë për romët dhe egjiptianët e zhvendosur, si dhe për romët dhe egjiptianët malazezë, shpesh për shkak të jetës së tyre në vendbanime joformale. Kjo shpesh çon në mungesë të kushteve themelore sanitare. Qasja në kujdesin shëndetësor është e arritshme për të gjithë në Mal të Zi, por duhet të bëhen përpjekjet për të rritur ndërgjegjësimin për çështjet shëndetësore brenda komunitetit rom dhe egjiptian në mënyrë që të sigurohet një qasje efektive. Kjo është veçanërisht rasti në zonën e Konikut, ku shëndeti riprodhues dhe përdorimi i drogës mund të bëhen një problem i rëndësishëm në të ardhmen dhe ku do të nevojiten përpjekjet për të siguruar integrimin shoqëror.

18. Në lidhje me arsimin, situata është duke u përmirësuar për romët dhe egjiptianët, veçanërisht rreth Konikut, ku shkolla parashkollë e segreguar më parë, është e mbyllur. Sidoqoftë, nevojiten përpjekjet për të rritur ndërgjegjësimin për rëndësinë e arsimit në të gjitha fazat, dhe shkalla e braktisjes nga sistemet e arsimit nga ana e romëve dhe egjiptianëve mbetet akoma e lartë. Një program i suksesshëm i ndërmjetësve romë u zbatua në Tivat, por ngadalë po nis në të gjithë vendin. Autoritetet janë të vetëdijshëm se romët dhe egjiptianët janë më të prirur ndaj papunësisë dhe po ndërmarrin programe punësimi për pjesëtarët e komuniteteve rom dhe egjiptian, por nevojiten përpjekje më të gjera dhe të koordinuara.

Pjesmarrja efektive

19. Disa pakicë janë të përfshirë mirë në qeveri dhe kroatët kanë një prag më të ulët se pakicat e tjera për zgjedhjet në Parlament; Sidoqoftë, romët nuk e kanë, megjithëse janë të ngjashëm në përmasa numerike. Në përgjithësi, pakicat janë më pak e përfaqësuar në shërbimet publike, veçanërisht romët, megjithëse pakicat e tjera përfaqësohen më mirë në administratat e qeverisë lokale. Të dhënat e papunësisë, të ndara sipas përkatësisë etnike, nuk janë të disponueshme, megjithëse vlerësohen për komunitetet rom dhe egjiptian. Mbledhja e plotë e të dhënave mund të sigurojë saktësi shtesë dhe të bëjë masa siç janë programet e punësimin më efikase.

II. GJETJET- NEN PËR NEN

Neni 3 i Konventës Kuadër

Fushëveprimi personal i zbatimit të Konventës Kuadër

Rekomandimet nga tre ciklet e mëparshme të monitorimit

20. Në ciklet e mëparshme të monitorimit, Komiteti Këshillimor u bëri thirrje autoriteteve që të konsiderojnë ndryshimin e termit "pakicë kombëtare" siç përcaktohet në Ligjin për të drejtat dhe liritë e pakicave (në tekstin e mëtejshëm Ligji për të drejtat e pakicave) pa kufizuar qëllim personal të zbatimit vetëm te qytetarët, dhe inkurajoi autoritetet për të vazhduar një dialog të hapur me përfaqësuesit e pakicave kombëtare, të cilëve u referohen si "të tjerët" në preambulën e Kushtetutës dhe të cilat nuk njihen shprehimisht me ligj, me qëllim të konsiderimit të përfshirjes së tyre brenda objektivit të Konventës Kuadër.

Situata aktuale

21. Fushëveprimi i zbatimit është përcaktuar në dy akte kryesore ligjore: Kushtetuta, ku grupet përbërëse të Malit të Zi përmenden në preambulën: "Vendimi se, si qytetarë të lirë dhe të barabartë, persona që i përkasin kombeve dhe pakicave kombëtare jetojnë në Mal të Zi: malazezët, serbët, boshnjakët, shqiptarët, myslimanët, kroatët dhe të tjerët, ne jemi besnikë ndaj shtetit demokratik dhe civil të Malit të Zi⁶"; dhe Ligji për të drejtat e pakicave, i cili përcakton pakicat kombëtare si 'çdo grup i qytetarëve të Malit të Zi, numerikisht më i vogël se pjesa tjetër e popullsisë mbizotëruese, i cili ka karakteristika të përbashkëta etnike, fetare ose gjuhësore të ndryshme nga pjesa tjetër e popullsisë, të lidhura historikisht me Malin e Zi dhe të motivuar nga një dëshirë të shpreh dhe ruajë identitetin e saj kombëtar, etnik, kulturor, gjuhësor dhe fetar.⁷

22. Fatkeqësisht, ndryshimet formale nuk janë zbatuar në fushën e zbatimit të Konventës Kuadër, dhe Mali i Zi vazhdon të zbatojë kriterin e shtetësisë për njohjen e pakicave, por Komiteti Këshillues mirëpret qasjen fleksibël që autoritetet vazhdojnë drejt fushës së zbatimit të Kornizës. Në praktikë, Konventa u ofron romëve një nivel të barabartë të mbrojtjes si një pakicë kombëtare të përmendur në Kushtetutë, veçanërisht përmes Këshillit për Pakicat Kombëtare (në tekstin e mëtejshëm: Këshilli i Pakicave). Sidoqoftë, Komiteti Këshillimor vëren dëshirën e Këshillit të Pakicave Romë për të emëruar Romët në Kushtetutë si një nga popujt përbërës të Malit të Zi, dhe të mos përfshihen si "të tjerët". Në këtë kontekst, kujton se, "duke filluar nga vetë-identifikimi i lirë i individëve të njohur nga shoqëria si një pakicë e ndryshme - megjithëse e vlerësuar po aq mirë", qasja në të drejtat [...] i jepet për shkak të promovimit dhe ruajtjes së praktikave vetë-përcaktuese, që në disa raste çon në përfshirjen e një pakice në mekanizmat zyrtarë për mbrojtjen e pakicave kombëtare. Kështu që, njohja zyrtare e një pakice kombëtare ose dhënia e një statusi të veçantë nuk prezantojnë fillimin e procesit të mbrojtjes së të drejtave të pakicave, as ato janë thelbësore për zbatimin e Konventës Kuadër [...]. Njohja si pakicë kombëtare ka karakterin deklarues, jo konstitutiv. Prandaj, qasja në të drejtat e pakicave nuk duhet të varet nga njohja zyrtare.⁸

⁶ Teksti i plotë i Kushtetutës së Malit të Zi është në dispozicion në:

<http://www.skupstina.me/images/document/constitution-of-montenegro.pdf>

⁷ Ligji për të drejtat dhe liritë e pakicave (neni 2)

⁸ Komenti Tematik i ACFC-së nr. 4: "Konventa Kuadër: Një mjet kryesor për administrimin e diversitetit përmes të drejtave të pakicave. Fushëveprimi i zbatimit të Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare", miratuar më 27 maj të vitit 2016, par. 28

23. Në përputhje me nenin 33 të Ligjit për të drejtat dhe liritë e pakicave, Këshilli Kombëtar i Pakicave shërben "për të ruajtur identitetin e përgjithshëm kombëtar të pakicave kombëtare dhe për të forcuar të drejtat dhe liritë e tyre". Rregullorja për krijimin e Këshillave të pakicave përcakton që për grupet e pakicave kombëtare më të vogla, dmth. për ata që përbëjnë më pak se 3% të popullsisë, krijimi i një këshilli të pakicave kërkon 510 nënshkrime nga njerëzit që e deklarojnë veten si pjesë e këtij komuniteti⁹. Në praktikë, kjo do të thotë që shumica e komuniteteve të tjera të pakicave kombëtare të përfaqësuara në regjistrimin e vitit 2011 nuk mund të krijojnë një Këshill të tillë, kurse pjesëtarët e komunitetit egjiptian janë përjashtime më të dukshme, komuniteti i të cilave, sipas regjistrimit të fundit (2011), përbëhet nga më shumë se dy mijë njerëz¹⁰, dhe ata aktualisht nuk përfaqësohen nga Këshilli i Pakicave.¹¹

24. Komiteti Këshillimor kujton se zbatimi i Konventës Kuadër për një grup të caktuar nuk kërkon një status të veçantë juridik për një grup të tillë personash, pasi që qasjen në të drejtat e pakicave konsideron më e rëndësishme se çështjet që lidhen me statusin zyrtar të një komuniteti ose një grupi. Komiteti vëren se ky prag nënshkrimi për këshillat e pakicave nuk duhet të kufizojë të drejtat e pakicave numerikisht më të vogla të parashikuara në Konventën Kuadër, pasi që, sipas nenit 3 të Ligjit për të drejtat e pakicave, "pjesëtarët e popujve pakicë dhe komuniteteve të tjera të pakicave kombëtare mund të ushtrojnë të drejtat e tyre dhe të gëzojnë liritë e tyre individualisht ose në bashkësi me të tjerët". Sidoqoftë, ka situata të tjera në të cilat të drejtat e pakicave, siç janë tregimet topografike në gjuhët e pakicave, mund të kufizohen me pragun prej 5%, megjithëse krijimi i një Këshilli Kombëtar të Pakicave nuk është parakusht për ushtrimin e të drejtave të pakicave. Komiteti Këshillimor pret që autoritetet të zhvillojnë një dialog të hapur me përfaqësuesit e të tjerëve që identifikohen si pjesëtarë të pakicave kombëtare që nuk njihen qartë me ligj, dhe ta konsiderojnë përfshirjen e tyre në fushën e Konventës Kuadër (kryesisht komuniteti egjiptian).

25. Përkufizimi i "pakicës kombëtare" të përfshirë në Ligjin për të drejtat e pakicave nuk është në përputhje me formulimin e Kushtetutës, kështu që nuk është i kufizuar në përkufizimin e tij për qytetarët. Komiteti Këshillimor kujton se "përfshirja e kërkesës për shtetësinë mund të ketë një efekt kufizues dhe diskriminues [...]".¹² Përsëritet faktin që autoritetet tregojnë fleksibilitet dhe çiltërsi, veçanërisht në lidhje me romët dhe egjiptianët e zhvendosur, por i vjen keq për faktin se situata nuk është sqaruar. Duke marrë parasysh situatën në Mal të Zi në lidhje me çështjen e shtetësisë, veçanërisht midis romëve që mund të jenë pa shtetësi ose jo- qytetarë me të drejtën e qëndrimit (shiko nenin 4), Komiteti Këshillimor kujton se "fushëveprimi personal i zbatimit të [Konventës Kuadër] duhet të, kur është e përshtatshme, zgjerohet edhe për jo-shtetasit, veçanërisht kur përjashtimi i bazuar mbi shtetësi mund të çojë në dallime të pajustificuara dhe arbitrare, siç është rasti kur përjashtimi i tillë vlen për personat pa shtetësi që u përkasin pakicave kombëtare që banojnë në një territor të caktuar¹³.

⁹ Rregulloret për zgjedhjen e anëtarëve të këshillave të popujve pakicë ose komuniteteve të tjera të pakicave kombëtare, Gazeta Zyrtare e Malit të Zi", nr. 31/06, 51/06 dhe 38/07 dhe "Gazeta Zyrtare e Malit të Zi", nr. 002/11, 008/11 dhe 031/17.

¹⁰ Të dhënat e regjistrimit të vitit 2011 janë në dispozicion në:

<https://www.monstat.org/eng/page.php?id=393&pageid=57> (tërhequr 8/1/2019)

¹¹ Komiteti Këshillimor vëren se, mbi të gjitha, politikat arsimore, shëndetësore dhe sociale, duke përfshirë edhe politikën e strehimit, shpesh konceptohen dhe zbatohen për komunitetet rome dhe egjiptiane bashkë, dhe se statistikët shoqëruese nuk bëjnë dallime midis dy komuniteteve. Në raste të tilla, duke mos vënë në pikëpyetje fushëveprimin e zbatimit të Konventës Kuadër në Mal të Zi, Komiteti Këshillimor, si në analizat ashtu edhe në rekomandimet e tij, do t'i referohet si romëve ashtu edhe egjiptianëve.

¹² Komenti Tematik i ACFC-së nr. 4, miratuar më 27 maj 2016, par. 13

¹³ Komenti tematik i ACFC –së nr. 4, i miratuar më 27 maj 2016, par. 30;

shikoje gjithashtu komentimin tematik të ACFC-it nr. 3 "Të drejtat gjuhësore të personave që i përkasin pakicave kombëtare sipas Konventës Kuadër", i miratuar më 24 maj 2012, par.

26. Ligji për të drejtat e pakicave përcakton pakicat kombëtare, pjesërisht, si "historikisht të lidhura me Malin e Zi". Megjithëse asnjë grup i pakicave nuk u ankua se autoritetet malazeze nuk i njohën për shkak të këtij kriteri, Komiteti Këshillimor dëshiron të theksojë qëndrimin e vet principal se "çdo afat kohor duhet të shihet me fleksibilitet dhe se dallimet në trajtimin e grupeve të ngjashme që bazohen vetëm në kohëzgjatjen e qëndrimit të tyre në territor mund të jenë e padrejtë.¹⁴ "Prandaj, paralajmëron në përdorimin e" lidhjeve historike "për kufizimin e të drejtave të pakicave të një grupi të caktuar.¹⁵

Rekomandime

27. Komiteti Këshillimor u përsërit thirrjen e tij autoriteteve që të konsiderojnë heqjen e kriterit potencialisht kufizues të shtetësisë të përfshirë në Ligjin për të drejtat e pakicave, i cili mund të ketë një efekt diskriminues.

Mbledhja e të dhënave

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

28. Në ciklet e mëparshme të monitorimit, duke mirëpritur metodologjinë dhe çështjet e hapura zgjedhore të përkatësisë etnike, gjuhës së parë dhe fesë, Komiteti Këshillimor paralajmëroi mbi mbeshtetjen e madhe në të dhënat e regjistrimit, si bazë për ushtrimin e të drejtave të pakicave, pjesërisht për shkak të flukturimeve të mëdha në numër, veçanërisht të personave që identifikohen si Romë, nga regjistrimi i mëparshëm i popullsisë nga viti 2003. Komiteti Këshillimor më tej u bëri thirrje autoriteteve që të konsultohen me personat që i përkasin pakicave kombëtare për formulimin e pyetjeve për përkatësinë kombëtare dhe gjuhën, që do të diskutohet në një regjistrim të ardhshëm.

Situata aktuale

29. Informacionet e besueshme mbi përbërjen etnike të popullsisë është një kusht thelbësor për zbatimin e politikave dhe masave efektive për mbrojtjen e pakicave, për ndihmë në ruajtjen dhe konfirmimin e identitetit të vet, dhe për adresimin e nevojave të tyre.

30. Që nga miratimi i Opinionit të mëparshëm¹⁶, nuk është realizuar asnjë regjistrim të popullsisë në Mal të Zi.¹⁷ Përveç regjistrimit, autoritetet kryejnë rregullisht hulumtime plotësuese për të mbledhur të dhëna të renditura për përfaqësimin e shërbimit publik. Për shembull, Komiteti Këshillimor vëren anketën vjetore të punonjësve në shërbimet publike, të ndar sipas përkatësisë etnike, dhe hulumtinin për romët brenda Strategjisë së Përfshirjes 2016-2020 (çështje me të cilën merret neni 15 në mënyrë më të detajuar). Komiteti Këshillimor mirëpret këtë praktikë dhe i inkurajon autoritetet që ta vazhdojnë mbledhjen dhe analizimin e të dhënave nga burime të shumta në baza të rregullta.

¹⁴ Komenti Tematik i ACFC-së nr. 4, miratuar më 27 maj 2016, par.

¹⁵ Komenti Tematik i ACFC-së nr. 4 vëren se nga nenet 10.2, 11.3 dhe 14.2 të Konventës Kuadër, vjen se gjatësia e qëndrimit është e rëndësishme vetëm për ato dispozita dhe jo për zbatimin e Konventës Kuadër në tërësi.

¹⁶ Shiheni Opinionin e Dytë të ACFC-it për Malin e Zi, ACFC / OP / II (2013) 002, për detajet e Regjistrimit të vitit 2011, f

¹⁷ Shiheni Raportin Kombëtar, f.8 për një rishikim të plotë të të gjitha kombësive, duke përfshirë të dhënat e regjistrimit të vitit 2003 dhe 2011. Sipas regjistrimit të mëparshëm (2011), malazezët përbëjnë 44.98% të popullsisë, serbët 28.73%, boshnjakët 8.65%, shqiptarët 4.91%, myslimanët 3.34%, romët 1.01%, kroatët 0.97% dhe egjiptianët 0.33%. Përveç këtyre grupeve, është treguar edhe një gamë e gjerë e përkatësisë së shumëfishtë, për shembull boshnjakët / muslimanët (0.03%), malazezët / serbët (0.30%).

31. Statistikat e popullsisë duhet të mblidhen rregullisht dhe të plotësohen me informacionet e mbledhura përmes hulumtimeve të pavarura cilësore dhe sasiore. Ato duhet të analizohen me kujdes në konsultim me përfaqësuesit e pakicave, veçanërisht kur përdoret statistika si bazë për zbatueshmërinë e të drejtave të pakicave. Paralajmërimi i Komitetit Këshillimor për mbështetje të tepërt mbi të dhënat e regjistrimit të vitit 2011 mbetet në fuqi, veçanërisht në lidhje me popullsinë rome, numri i të cilës ka tendencë të ndryshojë me kalimin e kohës¹⁸, por një qasje e tillë e bazuar mbi të dhënat në hartimin e politikave është e mirëpritur, veçanërisht në lidhje me të dhënat të mbledhura përmes hulumtimeve të pavarura dhe qeveritare.

32. Komiteti Këshillimor kujton se e drejta për vetëidentifikimin e lirë është një gur themeli i të drejtave të pakicave dhe zbatohet në çdo aktivitet të veçantë për mbledhjen e të dhënave.¹⁹ Komiteti Këshillimor vëren qëllimin e autoriteteve që regjistrimi i ardhshëm në vitin 2021 të përmbajë pyetje të hapura, opsionale për përkatësinë etnike dhe gjuhën,²⁰ siç ishte rasti në vitin 2011²¹. Komiteti Këshillimor gjithashtu pret që, siç ndodhi në vitin 2011, formularet e regjistrimit dhe shpjegimet do të jenë në dispozicion në gjuhët e pakicave, dhe që pjesëtarët e pakicave kombëtare, duke përfshirë edhe Romët, do të përfshihen dhe trajnohen si regjistruar.²²

Rekomandime

33. Komiteti Këshillimor përsërit rekomandimin e tij për autoritetet që të sigurojnë që përfaqësuesit e pakicave të konsultohen gjatë planifikimit të regjistrimit të ardhshëm, që do të realizohet në vitin 2021, në veçanti për çështjet e etnisë, fesë dhe gjuhës amtare.

Neni 4 i Konventës Kuadër

Kuadri ligjor dhe insitucional për ndalimin e diskriminimit

Rekomandimet nga dy cikle të mëparshme të monitorimit

34. Komiteti Këshillimor i inkurajoi autoritetet të rishikojnë Ligjin për ndalimin e Diskriminimit në mënyrë që ta bëjnë atë plotësisht në përputhje me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe të krijojnë një organ vërtet të pavarur, të specializuar që merret me diskriminim. Autoriteteve u kërkohet të monitorojnë zbatimin e Ligjit për ndalimin e diskriminimit, në mënyrë që të sigurohet që mjetet juridike ekzistuese të hapura për ata që janë diskriminuar të jenë të njohura, të disponueshme dhe efektive.

35. Komiteti Këshillimor gjithashtu u bëri thirrje autoriteteve të sigurojnë që Zyra e Avokatit të Popullit të ketë burime njerëzore dhe financiare të përshtatshme dhe të nevojshme, për të garantuar pavarësinë e punës së tij dhe për të siguruar që ajo luan një rol potencialisht të rëndësishëm në identifikimin dhe luftimin

¹⁸ Shihni regjistrimin e vitit 2003 në krahasim me Regjistrimit të vitit 2011, raporti kombëtar, f.8

¹⁹ Shiheni Komentin tematik të ACFC-së nr. 4, miratuar 27 maj 2016, par. 9. Shiheni, ndër të tjera, vendimin e Dhomës së Madhe të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut në Molla Sali kundër Greqisë, nr. 20452/14, 157 §, 19 dhjetor 2018, në dispozicion në: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-188985%22%5D%7D>.

²⁰ Shiheni gjithashtu rekomandimet e Komisionit Ekonomik të Kombeve të Bashkuara për Evropën (UNECE) për regjistrimet e viteve 2010 dhe 2020; shiheni Konferencën e statistikave evropiane mbi rekomandimet për regjistrimet dhe banesat për vitin 2020 (paragrafët 700 deri 712 [Konferencijë evropianë statističarë Preporuke za popise stanovništva i stanovanja za 2020. godinu](#) (paragrafi 700 do 712).

²¹ Regjistrimi në 2011 (në malazet), shikojeni pyetjen 13 mbi "originën kombëtare ose etnike" dhe 15 në "gjuhën amtare": <https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/POPISNICA%202011.pdf>

²² Shiheni Opinionin e Dytë të ACFC-së për Malin e Zi, ACFC / OP / II (2013) 002, par.

e diskriminimit, dhe që publiku të jenë të vetëdijshëm për këtë rol përmes fushatave për rritjen e ndërgjegjësimit publik me fokus të synuar mbi personat që i përkasin pakicave kombëtare.

Situata aktuale

36. Kushtetuta e Malit të Zi (neni 8) ndalon diskriminimin e drejtpërdrejtë dhe indirekt mbi çfarëdo baze. Ligji për ndalimin e diskriminimit u ndryshua dy herë gjatë periudhës së raportimit, në vitin 2014, dhe për herën e fundit në vitin 2017, duke ua afruar kornizën ligjore direktivave të BE-së. Më e rëndësishme është që ndryshimi i ligjit parashikon "promovimin e barazisë", duke thënë se hapat që synojnë zgjidhjen e pabarazisë dhe disavantazhit të përjetuara nga, ndër të tjera, personat që i përkasin pakicave kombëtare nuk duhet të konsiderohen si diskriminim i ndaluar me ligj; kjo është gjithashtu në përputhje me Konventën Kuadër. Komiteti Këshillimor mirëpret ndryshimet në Ligjin për ndalimin e dispozitë të veçantë (neni 9a) për luftimin kundër gjuhës së urrejtjes (shiko nenin 6). Amendamentet e ardhshme ²³në nenin 42a të Kodit Penal të Malit të Zi duhet të dinë më qartë dhe në mënyrë të plotë se kur një krim kryhet nga urrejtja ose kundër një grupi të prekshme, atëherë gjykata do ta konsiderojë atë si një rrethanë rënduese²⁴. Sidoqoftë, Komiteti Këshillimor konsideron se ka akoma boshllëqe në legjislacion, veçanërisht në bazë të Rekomandimeve të Politikës së Përgjithshme të ECRI-së (General Policy Recommendations GPR)nr. 2 dhe 7, duke përfshirë, ndër të tjera, diskriminim nga ana e shoqatave dhe detyrim të shtypjes së financimit publik të organizatave ose partive politike që promovojnë racizëm²⁵.

37. Ndryshimet e reja në ligj rriten gjobat për personat fizikë dhe juridikë që kryejnë vepra diskriminimi (1 000 - 20 000 EUR për personat juridikë, 100 - 2 000 EUR për personat fizikë, me gjobitje të veçanta për personat fizikë, gjatë periudhës së punësimit në qevëri lokale apo shtetërore ose te personi juridik privat, dmth., të dy personat juridikë dhe fizikë dënohen), dhe jepet sqarim më i madh për disa lloje të diskriminimit, në veçanti neni 17 për diskriminimin racor, neni 17a mbi bazën e fesë ose besimit dhe neni 19 mbi bazë të 'identiteti gjinor, orientimi seksual dhe / ose karakteristikat interseksuale'.²⁶ Sipas autoriteteve, që nga viti 2010 janë ndjekur tetë raste penale për diskriminim, gjashtë prej të cilave morën dënime të shkurtër me burg, një rast rezultoi ashtu që kryesi ndodhet në një institucion të kujdesit shëndetësor dhe një është i liruar.²⁷

38. Një organ i caktuar për promovimin e trajtimit të barabartë të të gjithë personave ²⁸ nuk është vendosur pavarësisht nga Mbrojtësi i të drejtave të njeriut, institucioni i Avokatit të Popullit, i cili gjithashtu ka mandatin ligjor të një organi për barazinë për ofrimin e ndihmës së pavarur për

²³ Shiheni Ndryshimet e Propozuara në Raportin e Shtetit, f.69.

²⁴ Në lidhje me këtë, Komiteti Këshillimor vëren se Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës po shqyrton zbatimin e gjykimit për çështjen e Alkoviqit kundër Malit të Zi (CM / ResDH (2018) 384). Është një seri sulmesh që në dukje janë etnike dhe / ose fetare ndaj z. Alkoviqit, i cili është rom dhe mysliman, nga fqinjët e tij në vitin 2009 kur jetoi në Podgoricë. Z. Alkoviq ankohet se autoritetet nuk kanë arritur të hetojnë në mënyrë efektive një seri sulmesh ndaj tij. Gjykata vendosi që kishte nodhur një shkelje të nenit 8 në lidhje me nenin e Konventës. Aktgjykimi nga 5 dhjetori i vitit 2017, në dispozicion në: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179216>

²⁵ Shihni Rekomandimin 2 të Listës së rekomandimeve të ECRI-it në Raportin e Dytë të ECRI-it për Malin e Zi, të miratuar më 20 qershor 2017, dhe §12: "Autoritetet [...]duhet ta) përfshijnë edhe diskriminimin në bazë të asociimit, ii); dispozitën ligjore me të cilën organet publike vihen nën detyrim të promovojnë barazinë dhe të parandalojnë diskriminimin gjatë ushtrimit të funksioneve të tyre, (iii)dhe të përfshijnë një detyrim të qartë për të siguruar që ato palë të cilave u jepen kontrata, borxhe, grante ose përfitime të tjera nga autoritetet publike duhet të respektojnë dhe promovojnë një politikë mosdiskriminimi, dhe iv) të sigurojnë një detyrim të shtypjes së financimit publik të organizatave ose partive politike që promovojnë racizëm.

²⁶ Shiheni raportin e dytë të ECRI-it për Malin e Zi, të miratuar më 20 qershor 2017, për analizën e ndryshimeve të vitit 2014.

²⁷ Shiheni [Raportin e Dytë të ECRI për Malin e Zi](#), miratuar 20 qershor 2017, f.27, para. 81. Shihni gjithashtu Opinionin e përbashkët OSBE / ODIHR-Komisionit të Venecias për Ligjin për Mbrojtësin e të drejtave dhe lirive të Njeriut të Malit të Zi, CDL-AD (2011) 034, më 19 tetorit 2011, të miratuar nga Komisioni i Venecias në sesionit plenar e 88-të (14 15 Tetor 2011), para. 17-18. Çështja e pavarësisë së Avokatit të Popullit është ngritur gjithashtu në vitin 2018 në [Raportin e progresit të BE-së për Malin e Zi](#) f.4; f.24 për burimet financiare; f.27 për forcimin e kapaciteteve.

²⁸ Shiheni Regjistrimin e vitit 2003 në krahasim me Regjistrimin e vitit 2011, Raporti Kombëtar, f.8.

viktimat e diskriminimit në përpunimin e ankesave të tyre dhe kryerjen e hulumtimeve. Edhe pse është e mirëpritur që Avokati i Popullit ka këto kapacitete, nevojiten aktivitete të mëtutjeshme për zbatimin e këtyre kapaciteteve, në veçanti - siç është vërejtur nga Komisioni Evropian për Racizëm dhe Intolerancë në vitin 2017 - në lidhje me financimin e veprimtarive kërkimore dhe publikimin e informacioneve përkatëse për aktivitetet e rritjes së ndërgjegjësimit,²⁹ të cilat së bashku formojnë dy nga tre kompetencat e organeve të barazisë të përmendura në nenin 13 (Shih gjithashtu Rrjetin Evropian të Raporteve të Ekspertëve Ligjorë mbi Mos-Diskriminimin 2017;³⁰ Komiteti Këshillimor shprehu shqetësimin për burimet e tij financiare në vitin 2012.³¹)

39. Komiteti Këshillimor është i shqetësuar për shkak se Mbrojtësi si organ i barazisë nuk ka autoritet sanksionues dhe vendimet e tij nuk janë detyruese, por nëse personi juridik nuk arrin t'i përgjigjet vendimit ose rekomandimit të tij brenda afatit të caktuar nga Mbrojtësi, Mbrojtësi mund ta çojnë çështjen tek një autoriteti më të lartë ose t'i drejtohet Parlamentit ose publikut me njohuritë e tyre.

40. Ndryshimet dhe plotësimet në Ligjin për ndalimin e diskriminimit nga viti 2014 zgjeruan fushat e juridiksionit të Avokatit të Popullit, të cilit, ndër të tjera, i lejohet të zhvillojë procedurat e pajtimit ndërmjet ankuesit dhe autoriteteve, përonit të punësuar ose personit tjetër juridik, mbi të cilin paraqitet një ankesë, të mbledhë dhe analizojë të dhënat e çështjes së diskriminimit dhe të promovojë antidiskriminim mes publikut të përgjithshëm.³²

41. Mbrojtësit të të drejtave të njeriut iu dha statusi B në vitin 2016, sipas parimeve të Parisit.³³ Ai nuk e arriti statusin A sepse buxheti për Zyrën e Mbrojtjes kërkohet çdo vit nga Ministria e Financave (Parimi i Parisit. B) .1) dhe për shkak se procedura e emërimit nuk është mjaft transparente - nuk ka asnjë thirrje publike për aplikime, për shembull.³⁴ Ndërgjegjësimi për punën e Mbrojtësit duket se po rritet, siç edhe besimi tek Zyra e Mbrojtësit, falë rekrutimit nga shoqëria civile, siç shpjegohet nga një prej bashkëbiseduesve të Komitetit Këshillimor, me një rritje të numrit të çështjeve në periudhën e kaluar për Departament për luftën kundër diskriminimit të Mbrojtësit. Në një studim të kryer nën projektin e Këshillit të Evropës PREDIM "Mbështetja e Institucioneve Kombëtare në parandalimin e diskriminimit në Mal të Zi" në vitin 2017, u zbulua se Mbrojtësi shihej si ai që kontribuoi më shumë në luftën kundër diskriminimit, sipas mendimit të 51% të të anketuarve.³⁵ Në vitin 2016, 144 ankesa u ngritën pranë Mbrojtësit në Departamentin për luftën kundër diskriminimit. Në vitin 2017, 135 raste janë raportuar në Departament, gjashtë prej të cilave janë në lidhje me diskriminim në bazë të statusit të tyre të pakicës dhe dy me përkatësinë e shumëfishta fetare / etnike. Në vitin 2018, Departamenti për luftimin kundër diskriminimit mori 146 ankesa. Në krahasim me vitin 2015, kur 83 ankesa u pranuan nga Departamenti i anti-

²⁹Shiheni [Raportin e Dytë të ECRI për Malin e Zi](#), miratuar 20 qershor 2017, f.27, para. 81. Shihni gjithashtu Opinionin e përbashkët OSBE / ODIHR-Komisionit të Venecias për Ligjin për Mbrojtësin e të drejtave dhe lirive të Njeriut të Malit të Zi, CDL-AD (2011) 034, më 19 tetorit 2011, të miratuar nga Komisioni i Venecias në sesionin plenar e 88-të (14 15 Tetor 2011), para. 17-18. Çështja e pavarësisë së Avokatit të Popullit është ngritur gjithashtu në vitin 2018 në Raportin e progresit të BE-së për Malin e Zi f.4; f.24 për burimet financiare; f.27 për forcimin e kapaciteteve.

³⁰ [Rrjeti Evropian i ekspertëve ligjorë mbi barazinë gjinore dhe mosdiskriminim](#), Raporti i Malit të Zi, 2017

³¹ Shiheni opinionin e dytë të ACFC-it për Malin e Zi, ACFC / OP / II (2013) 002, par. 64-66

³² Shiheni nenin 15 të Ligjit për ndryshimet dhe plotësimet të Ligjit për ndalimin e diskriminimit, me të cilin ndyshpheet neni 21 i Ligjit për ndalimin e diskriminimit.

³³ Shihni renditjen e Aleancës Globale për Institucionet Kombëtare për të Drejtat të Njeriut nga 8 gushti 2018, fq.11: <https://nhri.ohchr.org/EN/Documents/Status%20Accreditation%20Chart%20%288%20August%202018.pdf>

³⁴ Shiheni raportin e nënkomitetit për akreditimin e Organizatës Botërore për të Drejtat e Njeriut: <https://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/GANHRIAccreditation/Documents/SCA%20FINAL%20REPORT%20-%20MAY%202016-English.pdf>

³⁵ [Modelet diskriminuese në Mal të Zi](#), prof. Milosh Beshiq

diskriminimit, kjo është një rritje e konsiderueshme dhe tregon një ndërgjegjësim në rritje kur bëhet fjalë për diskriminim dhe Mbrojtësin.³⁶

42. Sidoqoftë, bashkëbiseduesit e Komitetit Këshillimor deklaruan se numri i çështjeve është akoma më i ulët sesa mund të pritej, pjesërisht për shkak të mungesës së ndërgjegjësimit për punën e Mbrojtësit dhe për diskriminim. Komiteti Këshillimor merr para sysh sondazhet e bëra nga Ministria e të Drejtave të Njeriut dhe të Pakicave çdo dy vjet, të cilat në vitin 2015 sugjeruan një mospërputhje të habitshme midis perceptimit të diskriminimit në komunitete të ndryshme të pakicave dhe mungesës së perceptimit, veçanërisht në komunitetin Rom, e cila është përgjithësisht e konsideruar nga popullsia në përgjithësi, si grupi më i ekspozuar ndaj diskriminimit.³⁷ Komiteti Këshillimor kujton se zbatimi i kornizës legjislative për luftën kundër diskriminimit do të forcohej nëse puna e Avokatit të Popullit do të ishte subjekt i fushatave për rritjen e ndërgjegjësimit që synojnë shoqërinë në tërësi, dhe veçanërisht grupet më të ekspozuara ndaj diskriminimit.

43. Ndarja aktuale e personelit në qeveri brenda "skemës së personelit" për Zyrën e Mbrojtësit është e plotë, me 33 anëtarë të personelit. Bashkëbiseduesit thanë që kjo është e mjaftueshme, por se mungojnë burime në vende të tjera. Është theksuar se mjetet financiare më të mëdha do t'i lejojnë Zyrës së Mbrojtësit të kryejë në mënyrë më efektive aktivitetet e saj PR për rritjen e ndërgjegjësimit për periudhën e mandatit, si dhe të kryejë hulumtime të pavarura dhe të fillojë më shumë hetime me iniciativën e vet, në vend se thjesht t'i përgjigjet ankesave.

44. Komiteti Këshillimor është i informuar se rregullorja e hartuar në vitin 2014 nga Ministria e të Drejtave të Njeriut dhe të Pakicave për mbledhjen e të dhënave për raste diskriminimi përmes Ministrive të ndryshme dhe organeve shtetërore, duke përfshirë edhe policinë, nuk respektohet në të gjithë qeverinë. Qëllimi i kësaj rregulloreje ishte të standardizojë mënyrën e mbledhjes dhe së të dhënave dhe të përqendrojë ato me Mbrojtësin, gjë që pastaj mund të sigurojë një pamje më të qartë të diskriminimit në sektorin publik. Fakti që kjo nuk është e realizuar është për keqardhje, pasi që e bën detyrën e Mbrojtësit për të krahasuar të dhënat e diskriminimit më të vështirë sesa duhet, që do të thotë se një panoramë gjithëpërfshirëse e diskriminimit në të gjithë qeverinë, dhe në një farë mase, edhe në shtet, nuk e bën lehtë për ta nxjerrë dhe mbështetet në përpjekjet e personelit për të mbledhur të dhëna përmes gjithë qeverisë që ndoshta nuk klasifikojnë akte të diskriminimit në mënyrë konsistente dhe në të njëjtën mënyrë.

45. Pavarësisht nga ndryshimet dhe plotësimet e Ligjit për Mbrojtësin e të drejtave të njeriut në vitin 2014, asnjë veprim nuk është ndërmarrë për ta ndryshuar mënyrën e emërimit Mbrojtësit për shkak të forcimit të pavarësisë së tij / saj³⁸. Komiteti Këshillimor e vuri në dukje këtë problem në një opinion të mëparshëm të Komisionit të Venecias dhe OSBE-së / ODIHR-it në një opinion të përbashkët në vitin 2011, ECRI-it në raportin e tij për vitin 2017, Komisionerit të Këshillit të Evropës për të Drejtat e Njeriut në vitin 2014 dhe KB-së në 2015³⁹. Mbrojtësit akoma i emëron dhe shkarkon nga detyra shumica e Parlamentit. Komiteti Këshillimor shprehet keqardhje për faktin se autoritetet nuk u përgjigjën këtij problemi pasi ata e lënë funksionin e Mbrojtësit në një pozicion të pasigurt politik.

³⁶ Shifrat e dhëna Komitetit Këshillimor nga përfaqësuesit e Mbrojtësit të të drejtave të njeriut gjatë një vizite në shtet, në nëntor të vitit 2018

³⁷ Raporti i shtetit, fq.45-46. Përqindjet e atyre që besojnë se diskriminimi shprehet ndaj pakicave kombëtare: kroatët (57.2%), myslimanët (48.6%) dhe shqiptarët (38.3%), të ndjekur nga serbët, boshnjakët, malazezët, ndërsa 80% e Romëve besojnë se diskriminimi nuk shprehet fare ose nuk shprehet fare ndaj pakicave kombëtare. Sipas hulumtimit, popullata e përgjithshme është e mendimit se romët janë më të diskriminuar, ku pakicat kombëtare i përkasin "grupeve me diskriminim të mesëm".

³⁸ Ligji për mbrojtësit të të drejtave dhe lirive të njeriut, amendamentet nga viti 2014; veçanërisht nenet 7, 8.

³⁹ Shihni opinionin e përbashkët për Ligjin mbi Mbrojtësin e të drejtave dhe lirive të njeriut të Malit të Zi nga Komisioni Venecias dhe OSBE/ODIHR(2011), par 25/26; ECRI 2. Raporti për Malin e Zi, qershor 2017, par 84/85; CommDH(2014)13, op.cit, par. GA GA (2015, A / HRC / 30/38 / Add.2, par. 59, 86.

46. Komiteti Këshillimor vëren se Vendimi i Qeverisë për themelimin e Këshillit për mbrojtjen nga diskriminimi, i krijuar në vitin 2011, i mbikëqyrur nga Kryeministri, i përbërë nga ministra të larta dhe përfaqësues të OJQ-ve, u shfuqizua në vitin 2016⁴⁰. Komiteti Këshillimor kishte deklaruar më parë se në vitin 2012, Këshilli luajti një rol të rëndësishëm si koordinator në administratën publike, si dhe në promovimin e antidiskriminimit përmes deklaratave publike dhe fushatave informuese. Këtë e përsëriti edhe Rrjeti evropian i ekspertëve ligjorë në raportin e tij për vitin 2017 mbi mosdiskriminim në Mal të Zi.⁴¹ Sidoqoftë, sipas një analize të OJQ-së për të drejtat e njeriut në vitin 2015⁴², OJQ-të që morën pjesë në Këshill nuk votuan për raportin nga takimi, duke treguar pakënaqësinë e tyre për rolin mbizotërues të qeverisë. E njëjta analizë gjithashtu deklaroi se transparenca e punës së Këshillit është e keq. Megjithatë, analiza nuk e kërkoi shpërbërjen e Këshillit, por reformim në mënyrë që të rritet transparenca, duke marrë parasysh shqetësimet e OJQ-ve, të sigurojnë zbatimin e konkluzioneve të tyre në gjitë administratën.

47. UNHCR ka informuar Komitetin Këshillimor për situatën e rreth 20 personave që mund të jenë në rrezik të pashtetësisë, pasi ligji serb për dokumentet e udhëtimit është zbatuar në mënyrë kufizuese. Serbëve që ikën në Mal të Zi gjatë konfliktit të viteve 1990 u lëshohen pasaporta vetëm nëse kanë një letërnjoftim serb. Pasi që këta persona nuk mund të merrnin një pasaportë serbe, ata nuk mund të merrnin njëkohësisht statusin e të huajve me qëndrim të përhershëm në Mal të Zi, pasi që leja e qëndrimit të përhershëm për një të huaj në Mal të Zi kërkon pasaportë nga vendi i origjinës. Prandaj, ky grup i personave duhet të aplikojë për qëndrim të përhershëm në Serbi, në mënyrë që të aplikojë për një letërnjoftim serb, pastaj të marrë një pasaportë serbe dhe të ketë të drejtë për qëndrim në Mal të Zi, gjë që nuk është gjithmonë e mundur për arsye praktike dhe ligjore. Për shumë njerëz të prekur, mbeti e paqartë se si ata do të kalojnë kufirin midis Malit të Zi dhe Serbisë pa një dokument identifikimi.⁴³

Rekomandime

48. Savjetodavni odbor poziva vlasti da nađu rješenje, uključujući i diplomatska sredstva, kako bi se osobama bez državljanstva osiguroao odgovarajući pravni status koji bi im omogućio pristup njihovim pravima.

49. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të ndryshojnë dhe plotësojnë Ligjin për ndalimin e diskriminimit ashtu që diskriminimi të trajtohet përmes bashkimit dhe detyrimit për shtypjen e financimit publik të organizatave ose partive politike që promovojnë racizëm.

50. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të sigurojnë që Mbrojtësi i të drejtave të njeriut, në funksionin e tij si organ i barazisë, të ketë fuqinë të marrë vendime ligjërish të detyruese dhe të sigurojë mjete juridike efektive për personat juridikë ose fizikë që janë diskriminuar.

51. Komiteti Këshillimor i bën thirrje autoriteteve që t'i sigurojnë zyrës së Mbrojtësit burimet e nevojshme dhe të përkatëse financiare për forcimin e pavarësisë financiare dhe politike të Mbrojtësit të të

⁴⁰ Vendimi nga 25 shkurti i vitit 2016, i regjistruar në Raportin e Shtetit, f.46, Vendimi i shfuqizimit të Vendimit për krijimin e Këshillit për mbrojtjen nga diskriminimi.

⁴¹ [Rrjeti evropian i ekspertëve ligjorë mbi barazinë gjinore dhe mos-diskriminim](#), Raporti për shtetin e Malit të Zi 2017, p.74: 'Këshilli ka dhënë një kontribut të rëndësishëm në përmirësimin e legjislatcionit dhe monitorimin e zbatimit të kornizës ligjore antidiskriminuese.

⁴² [Një udhëzues i shkurtër për mbrojtjen legjislativë dhe institucionale të të drejtave të njeriut në Mal të Zi](#), OJQ-të Nisma qytetare dhe Qendra për edukim qytetar, 2015, f. 50-52

⁴³ Dorëzimi me shkrim i UNHCR-it pranë Sekretariatit të Komitetit Këshillimor, 14/2/2019

drejtave të njeriut dhe ashtu që të jetë në gjendje të kryejë mandatin e tij të plotë në mënyrë efektive, duke përfshirë aktivitetet për rritjen e ndërgjegjësimit; të shqyrtojnë rivlerësimin e procedurës me të cilën Mbrojtësi me shumicë të kualifikuar emërohet ose shkarkohet; dhe të vazhdojnë të zbatojnë rregulloren për mbledhjen e të dhënave për barazi dhe t'i raportojë në mënyrë efektive Mbrojtësit të drejtave të njeriut.

Pozita e romëve dhe egjiptianëve

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

52. Autoritetet ishin të inkurajuar të rritin përpjekjet e tyre për ta siguruar zbatimin efektiv të Strategjisë për përmirësimin e statusit të romëve dhe egjiptianëve dhe Planit të Veprimit, veçanërisht në bashkëpunim të ngushtë me përfaqësuesit e pakicave. Komiteti Këshillimor u kërkoi autoriteteve të dyfishojnë përpjekjet e tyre për të mbyllur kampin Konik duke gjetur zgjidhje të qëndrueshme, si dhe për integrim adekuat dhe për mundësi kthimi për banorët e kampit.

Situata aktuale

53. Komiteti Këshillimor mirëpret miratimin e Strategjisë për përfshirjen sociale të romëve dhe egjiptianëve në Mal të Zi 2016-2020, dhe planin vjetor shoqëruar të veprimit, i cili tregon qëllimet e mira të autoriteteve dhe gatishmërinë e tyre të punojnë në të gjitha organet shtetërore dhe me organizatat joqeveritare dhe këshillat e pakicave. Sidoqoftë, është shprehur shqetësim për pjesëmarrjen dhe konsultimin e Këshillit të pakicave romë në hartimin e Strategjisë në fazën e konsultimit, dhe që OJQ-të dhe Këshilli i pakicave romë përmenden si 'bartësit' në plan, dhe se ata ishin përgjegjës për financimin e aktiviteteve. Në këtë kuptim, vetëm veprimet e planifikuara tashmë për Ministrinë kanë mjete të siguruar. Bashkëbiseduesit e informuan Komitetin Këshillimor se buxheti i dhënë ishte i pamjaftueshëm për Strategjinë për të përmbushur qëllimet e saj.

54. Kampi Konik dikur ishte kampi më i madh i refugjatëve në Ballkan⁴⁴, duke strehuar persona të zhvendosur nga Kosova * pas luftës së 1999. Kampi Konik II është mbyllur në vitin 2016 dhe Konik I është mbyllur zyrtarisht në dhjetor të vitit 2018⁴⁵. Gjatë vizitës së vendbanimit, Komiteti Këshillimor u shpreh me kënaqësi që njësitë e banimit të përhershëm u ndërtuan në këtë vend si pjesë e Programit Rajonal të Strehimit, dhe në kuadër të Procesit të Sarajevës, i cili parashikonte ndërtimin e 120 njësive të banesave në vitin 2013, me 51 njësi strehimi të ndërtuara më vonë. Për më tepër, 94 njësi banimi u ndërtuan në Beranë, dhe 62 si pjesë e një projekti pilot në Nikshiq.⁴⁶ Këto projekte synojnë shtrehimin e personave të zhvendosur që jetojnë në 'kushte të mjerueshme'⁴⁷, në kampe joformale, së pari në çadra dhe më pas në kontejnerë. Komiteti Këshillimor mirëpret përpjekjet e Qeverisë për të zgjedhur çështjen e strehimit të

⁴⁴ Shihni CoE Bank, 'RHP: 120 Familje nga Kampi Konik në Malin e Zi transferohen në shtëpitë e reja', më 15 nëntor 2017, <https://coebank.org/en/news-and-publications/news/rhp-120-familjet-peak-camp-montenegro-move-new-home/>

⁴⁵ Programi rajonal i strehimit, 'Kampi Konik në Mal të Zi zyrtarisht i mbyllur - mbetën 51 familje për t'u shpërngulur në shtëpitë e reja', më 12 dhjetor të vitit 2018: <http://regionalhousingprogramme.org/konik-camp-in-montenegro-now-officially-closed-remaining-51-families-move-to-new-homes/>

⁴⁶ Raporti shtetëror, p 27

⁴⁷ Shiheni Opinionin e dytë të ACFC-së për Malin e Zi, ACFC / OP / II (2013) 002, Përmbledhje Ekzekutive.

personave të zhvendosur dhe bashkëpunimin e saj me organizatat ndërkombëtare në këtë proces; sidoqoftë, Komiteti shpreh shqetësimet e disa prej bashkëbiseduesve të tij, për shkak të mungesës së hapësirave publike për ndërveprim social në Konik, dhe konsideron se për shmangjen e ndarjes së mëtejshme të komuniteteve romë dhe egjiptianë do të jetë e nevojshme të zhvillohen programet lokale të integritit shoqëror.

55. Komiteti Këshillimor vëren me keqardhjen se ka ende katër familje pa strehim të përhershëm në zonën e Konikut. Bashkëbiseduesit informuan Komitetin Këshillimor se një familje nuk mund të aplikojë për shkak të statusit të saj juridik, ndërsa tre të tjerët kishin mundësi të aplikonin, por nuk e kanë bërë atë. Ata nuk jetojnë në kontejnerë, por janë shpërngulur te të afërmit⁴⁸. Për më tepër, Komiteti Këshillimor është informuar se ekzistojnë probleme me ofrimin e kujdesit shëndetësor në Konik, pasi qendra mjekësore në vend është e mbyllur. Megjithë përpjekjet e autoriteteve, situata sociale në zonën e Konikut, veçanërisht në lidhje me shëndetin riprodhues dhe abuzimin e drogës, është shqetësuese. Të dhënat e sakta për përdoruesit e shërbimeve shëndetësore nuk janë në dispozicion, duke e bërë të vështirë monitorimin e disponueshmërisë së shërbimeve shëndetësore për romët dhe egjiptianët

56. Kushtet e dobëta të jetesës vazhdojnë të ekzistojnë në klasterë në të gjithë vendin, veçanërisht në Ulqin. Komiteti Këshillimor ose vizitoi ose u njoh me një numër të komuniteteve lokale romë të përbëra nga persona të zhvendosur që jetojnë në Mal të Zi, veçanërisht në vendbanim Mali i Bardhë në Ulqin, ku afërsisht katër familje, duke përfshirë rreth 26 fëmijë, jetojnë në një fabrikë të braktisur dhe të shkatërruar pa kanalizime themelore (shiko nenin 15). Sipas të rriturve, asnjë nga fëmijët nuk shkon në shkollë, megjithëse një numër prej tyre kishte pasaporta malazeze. Komiteti Këshillimor është i shqetësuar për kushtet e jetesës së këtyre fëmijëve dhe të rriturve dhe për fajtin që fëmijët mund të mos marrin asnjë arsim zyrtar. Kryetari i komunës së Ulqinit ka njoftuar Komitetin Këshillimor se ai do të ndjekë personalisht këtë çështje. Komunitetet e tjera të personave të zhvendosur me çështje strehimi janë të vendosura në Herceg Novi, Tivat, Bijello Pole, si dhe në Rozajë dhe Plavë, sipas OJQ-ve romë.

57. Komiteti Këshillimor mirëpret përpjekjet e autoriteteve në Mal të Zi për lehtësimin e kthimit të refugjatëve, veçanërisht Romëve nga Kosova *, në vendin e tyre të origjinës, dhe programet e shumta të bashkëpunimit me UNHCR-in, OJQ-të dhe Misionin e Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK) që u kanë mundësuar atyre personave që kanë shprehur interes për t'u rikthyer në Kosovë * të kthehen. Komiteti Këshillimor është i kënaqur të vërejë progresin e bërë në rregullimin e statusit të shumicës së refugjatëve të Kosovës *. Sipas UNHCR-it, 669 refugjatë nga Kosova *, aplikimet e të cilëve për status të të huajit për qëndrimin e përhershëm, dhe përmes këtij integriti lokal, janë ende në pritje, ndërsa 7,448 kanë zgjidhur me sukses statusin e tyre duke marrë të drejtën e përkohshme ose të përhershme të qëndrimit në Mal të Zi. Komiteti Këshillimor pret që, pa vonesë të panevojshme, autoritetet do të vazhdojnë të rregullojnë statusin e 669 personave të mbetur, duke u dhënë atyre mundësi më të mirë për punësim dhe strehim.⁴⁹

58. Komiteti Këshillimor vëren gjithashtu situatën e të kthyerve Romë dhe Egjiptianë në Mal të Zi, personave që u larguan nga Mali i Zi për të kërkuar azil, shpesh në Bashkimin Evropian, por që prej asaj kohe janë kthyer në Mal të Zi. Një studim i Komisionit Evropian dhe Bankës Botërore⁵⁰ vlerësoi aftësinë e institucioneve qendrore dhe lokale të marrin me të kthyerit dhe zbuloi se ata shpesh kthehen në kushte

⁴⁸ Dorëzimi me shkrim nga Kryqi i Kuq i Malit të Zi Sekretariatit të Konventës Kornizë, 4 shkurt 2019

⁴⁹ Dorëzimi me shkrim i UNHCR-it pranë Sekretariatit të Komitetit Këshillimor, 14/02/2019

⁵⁰ Mbështetja për riintegrimin efektiv të të kthyerve romë në Ballkanin Perëndimor, Komisioni Evropian dhe Grupi e Bankës Botërore, 2018.

më të këqija sesa kur larguan, duke qëndruar në vendbanime joformale pa qasje në dokumente identifikimi, dhe, siç vëren studimi, fëmijët që kanë kaluar një kohë të gjatë në BE - shpesh në një qendër azili, jo domosdoshmërisht të integruar në shoqëri - mund të mos flasin gjuhën kombëtare, por flasin vetëm gjuhën rome. (në të cilën nuk ka arsim në Mal të Zi - shiko nenin 14) ose shqip. Autoritetet reagojnë ndaj kësaj çështjeje me krijimin e një Ekipi operacional të ripranimit dhe duhet të zhvillojnë koordinim të mëtutshëm për të ndihmuar të kthyerve në ri-integrimin e tyre në shoqërinë malazeze.

59. Rreziku i pashtetësisë mbetet problem midis komuniteteve rome dhe egjiptiane, veçanërisht për ata që erdhën nga Kosova * si refugjatë. Sipas të dhënave të qeverisë nga viti 2017, ishin shtatë persona në Mal të Zi që kërkuar dokumente udhëtimi për persona pa shtetësi.⁵¹ Më pas, një verifikim në terren i kryer nga UNHCR dhe Qeveria në nëntor të vitit 2017 identifikoi 145 persona në rrezik të pashtetësisë. Sidoqoftë, Komiteti Këshillimor vëren një qasje përgjithësisht e pranueshme në lidhje me të drejtat që u jepen jo-qytetarëve, siç janë ato të parashikuara në Konventën Kuadër (shiko nenin 3).

Rekomandime

60. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të sigurojnë një qasje efektive në shërbime, në veçanti në kujdesin shëndetësor, arsim dhe strehim, për anëtarët e komuniteteve rome dhe egjiptiane në të gjithë territorin.

60. Komiteti Këshillimor rekomandon që autoritetet të punojnë me përfaqësues dhe organizata të romëve dhe egjiptianëve dhe me Këshillin Kombëtar të Romëve për hartimin e Strategjisë së ardhshme të përfshirjes sociale të romëve dhe egjiptianëve dhe planeve të saj të veprimit për të siguruar që qëllimet dhe masat janë vendosur në mënyrë që mund të arrihen, me një nivel adekuat të financimit për sigurimin e zbatimit të tyre, si dhe për sigurimin e një monitorimi adekuat që do të garantojë që objektivat janë përmbushur.

61. Komiteti Këshillimor u kërkon autoriteteve të rishikojnë të dhënat e tyre për personat pa shtetësi në territor dhe të sigurojnë statusin e duhur juridik për personat pa shtetësi dhe t'u mundësojnë atyre qasje në të drejtat e tyre.

Neni 5 i Konventës Kuadër

Ruajtja e kulturave së personave që u përkasin pakicave kombëtare

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

63. Komiteti Këshillimor u bëri thirrje autoriteteve që të vazhdojnë të mbështesin projektet kulturore të pakicave kombëtare, dhe të sigurojnë që mekanizmat shtetëror të mbështetjes për projekte kulturore janë adekuate, efektive dhe transparente, dhe që përfaqësuesit e pakicave janë të përfshirë në këtë mekanizëm.

⁵¹ Raporti shtetëror, f. 36

Situata aktuale

64. Mbështetja për kulturat e pakicave në Mal të Zi zakonisht karakterizohet nga një kornizë dhe qasje koherente ligjore. Ligji për të drejtat e pakicave (Seksioni Ila, neni 36) e ka themeluar Fondin për Mbrojtjen dhe Ushtrimin e të Drejtave të Pakicave (në tekstin e mëtejshëm Fondi), ndërsa Qendra për Ruajtjen dhe Zhvillimin e Kulturave të Pakicave - e cila planifikon programin e saj të projekteve kulturore⁵² me një buxhet përrreth 300,000 EUR - është krijuar me një vendim të veçantë.⁵³ Financime të tjera të projektit janë gjithashtu në dispozicion nga Ministria e Kulturës,⁵⁴ duke përfshirë projektet për promovimin e 'vlerave shumëkombëshe dhe multikulturore'.⁵⁵ Pakicat kombëtare gjithashtu mund të kenë qasje në mjetet financiare nga Ministrinë e Punëve të Jashtme të shteteve të interesuara ose ambasadat e tyre në Mal të Zi.

65. Fondi u rivendos në vitin 2017 dhe ka një përqindje fikse të buxhetit të qeverisë (0.15%) prej rreth një milion euro. Fondi, në përputhje me rregullat e reja për administrimin e Fondit, shpall një thirrje publike dy herë në vit. Këto aplikime më pas vlerësohen dhe vendimet për financim merren nga një komitet për vlerësimin e projekteve, i përbërë nga shtatë ekspertë të pavarur të caktuar nga Parlamenti i Malit të Zi. Rivendosja e Fondit është krijuar për të parandaluar konfliktin e interesave dhe për të bërë punën e Fondit më transparente duke parandaluar këshillat kombëtar të pakicave - përfaqësuesit e të cilëve janë gjithashtu anëtarë të bordit të drejtorëve të Fondit - të bëjnë kërkesë për Fondin. Ky ndryshim nënkupton gjithashtu që pakicat kombëtare që nuk përfaqësojnë zyrtarisht këshillat nuk janë në pozitën e pafavorshme. Komiteti Këshillimor është gjithashtu i informuar se rivendosja duhet të çojë në një rritje të numrit të projekteve ndërkulturore.

66. Në të dy ciklet e financimit në vitin 2017, Fondi siguroi 972.926 € për financimin e projekteve të pakicave të të gjitha pakicave kombëtare të njohura në Mal të Zi. Çdo projekt është miratuar, në vlerën prej mesatarisht, 5,000 euro, dhe shpërndarja e mjeteve financiare ndërmjet grupeve të pakicave pasqyrore gjerësisht vetë përbërjen e Malit të Zi. Pakica serbe ka marrë pjesën më të madhe nga mjetet financiare⁵⁶, ndërsa pakicat myslimane, boshnjake, shqiptare dhe kroate morën midis 10% dhe 15% të mjeteve,⁵⁷ dhe pakica rome mori më pak se 10% në të dy ciklet.⁵⁸ Shembujtë e projekteve të financuara nga Fondi në vitin 2017 përfshijnë "Festivalin e Tregimit - Shtigjet dhe Rrugët e Atdheut", gjuhën kroate në një platformë on-line dhe "Lajmet" për gratë rome. Komiteti Këshillimor është informuar se politika e Fondit gjatë vitit 2017 ishte shpërndarja e fondeve sipas madhësisë së grupit të pakicave, që është politikë që ndryshoi gjatë rivendosjes së Fondit në vitin 2018, kur projektet e pakicës boshnjake morën pjesën më të madhe të mjeteve financiare⁵⁹. Projektet ndërkulturore morën rreth 25% të mjeteve, një rritje e ndjeshme nga viti 2017 kur morën rreth 12%⁶⁰. Projektet në lidhje me pakicat myslimane dhe shqiptare morën rreth 10% dhe 8% të mjeteve, dhe pakica serbe mori më së paku.⁶¹ Projektet e pakicave rome morën rreth 9% të mjeteve të disponueshme, dhe pakica kroate 14%.⁶²

⁵² Të dhënat e hollësishme mbi projektet e Qendrës gjatë periudhës së raportimit mund të gjenden në fq.54-60 të raportit kombëtar.

⁵³ Gazeta Zyrtare e Republikës së Malit të Zi, nr. 38/01 dhe 27/07 dhe "Gazeta Zyrtare e Malit të Zi", nr 3/10

⁵⁴ Ligji mbi kulturën, nenet 68- 96.

⁵⁵ Ibid., neni 73 (3).

⁵⁶ Serbët: rreth një e treta ose 275,000 EUR..⁶² Romët: rreth 75,000 EUR; Kroatët: rreth 100,000 EUR.

⁵⁷ Myslimanët, shqiptarët, boshnjakët dhe kroatët: rreth 100,000 deri 150,000 EUR.

⁵⁸ Romët: më pak se 97 000 EUR.

⁵⁹ Boshnjakët: rreth 30% ose 220 000 EUR.

⁶⁰ Projektet interkulturore 2018: përafërsisht 190 000 EUR; 2017: 116 000 EUR përafërsisht.

⁶¹ Serbët: rreth 7% ili 58 000 EUR

⁶² Romët: rreth 75 000 EUR; Kroatët: rreth 100 000 EUR.

64. Sidoqoftë, në vitin 2018, Fondi nuk ka shpërndarë mjetet deri në dhjetor dhe është paraqitur vetëm një thirrje publike. Kjo ndodhi pasi që, siç është informuar Komiteti Këshillimor, asnjë Komision shtatë personash që do të vendosë për ndarjen e mjeteve nuk është i emëruar nga ana e Parlamentit. Gjatë viteve kur Fondi ka funksionuar, Këshillat e pakicave dhe OJQ-të e pakicave kanë filluar të mbështeten mbi mjetet financimi që morën nga Fondi, që do të thotë se shtyrja e financimit për vitin 2018 ishte një problem serioz. Disa pakicë, veçanërisht serbët dhe kroatët, mundin të kërkonin ndihmë financiare nga vendet e tyre fqinje, por kjo nuk ishte një mundësi për të gjithë, veçanërisht për romët dhe egjiptianët. Komiteti Këshillimor kujton se mbështetja ekzistuese për aktivitetet kulturore të personave që i përkasin pakicave kombëtare duhet të menaxhohet në atë mënyrë që të mundësojë qëndrueshmërinë e institucioneve dhe projekteve të pakicave. Situata në vitin 2018 nënvizon mungesën e qëndrueshmërisë në financimin e projekteve kulturore nga Fondi, dhe Komiteti Këshillimor pret që vendimet për financimin e adhshtëm dhe ndryshimet në administratën e financimit do të marrin parasysh nevojën për qëndrueshmëri të projekteve kulturore të pakicave. Autoritetet duhet të sigurojnë që çdo ndryshim i ardhshëm në sistemin e financimit dhe në mekanizmat mbështetës për kulturat e pakicave të mos ndërpresin në mënyrë të tepruar qasjen e pakicave për mjetet financiare në afat të mesëm dhe të gjatë.

68. Që nga Nëntori 2018, janë emëruar pesë anëtarë të Komisionit⁶³, dhe Komiteti Këshillimor është informuar se kjo do të jetë një kuorum dhe se vendimet për financimin mund të merren në vitin 2018. Sa i përket kritereve për emërimin në Komisionin e vlerësimit, ato janë parashikuar në nenet 36j - 36lj të Ligjit për të drejtat e pakicave dhe janë inicuar nga një thirrje publike për aplikime; ka një numër dispozitash të krijuar për parandalimin e konflikteve të interesave - për shembull, një anëtar i Komisionit nuk mund të jetë anëtar i Këshillit të Pakicave. Komiteti Këshillimor shpreh keqardhje për vonesën në shpërndarje, por mirëpret faktin që përfundimisht u gjet një zgjidhje dhe paratë u shpërndanë në fund. Në vitin 2018, Fondi shpërndau rreth 778,000 EUR.⁶⁴

69. Përveç kësaj, duket se ka pak punë në fushën e monitorimit ose vlerësimit pas shpërndarjes së parave nga Fondi, në fushën e kontrollimit të përputshmërinë e projekteve me ato që është kërkuar, dhe në fushën e kontrollimit të mjeteve të dhëna nëse ato përdoren në mënyrë efektive, veçanërisht kur paratë u jepen personave privatë në krahasim me organizatat joqeveritare ose organet publike që duhet të publikojnë llogaritë e tyre. Bashkëbiseduesit treguan se në të ardhmën më shumë personel do të punësohen për të kryer këtë punë monitoruese dhe vlerësuese. Kjo mungesë e punës së vlerësimit do të thotë që procesi i financimit konsiderohet se nuk është transparent në mënyrë të mjaftueshëm, pasi që për projektet e financuara nuk bëhet vlerësim të shpenzimeve.⁶⁵

70. Komiteti Këshillimor gjithashtu vëren se projektet e financuara nga Fondi duhet të merren me aspektin ndërkulturor të ruajtjes kulturore, dmth. të përdoren në mënyrë që ta theksojnë atë që është e

⁶³ U mbajt mbledhja e 50-të e Komitetit Administrativ, " Takimi i 50-të i Komitetit Menaxhues ", më 8 Dhjetor 2018, emërimi i 5 anëtarëve të komisionit vlerësues, Parlamenti i Malit të Zi: <http://www.skupstina.me/index.php/me/radna-tijela/administrativni-odbor/item/2543-odrzana-50-sjednica-administrativnog-odbora> .

⁶⁴ Shihni letrën e Kryetarit të Komitetit të drejtorëve të datës 3.12.2018. me të cilën publikohen Thirrja publike për aplikim (në gjuhën malazeze): <http://www.fzm.me/v/images/pdf/kokurs%20za%20%20raspodjelu%202018.pdf> Lista e projekteve që kanë aplikuar për financim nga Fondi në dhjetor të vitit 2018 (në gjuhën malazeze) <http://www.fzm.me/v/images/pdf/Lista%20pristiglih%20projekata%20za%202018.doc> ; Lista e projekteve të financuara nga Fondi në të vitit 2018 (në Mal të Zi): <http://www.fzm.me/v/images/pdf/odluka-2018.pdf>

⁶⁵ Institucioni shtetëror i auditimit shprehu shqetësimin për raportimin dhe vlerësimin e projekteve që datojnë nga viti 2010, duke rekomanduar që Fondi të monitorojë zbatimin e projekteve të financuara, gjë që akoma nuk është rasti: <http://www.dri.co.me/1/eng/Excerpt%20from%20the%20Audit%20Report%20on%20Annual%20Financial%20Statements%20and%20Audit%20of%20Efficiency%20of%20the%20Fund%20for%20Minorities%20for%202010.pdf>

ngjashme për komunitete të ndryshme, jo atë që i dallojnë ato. Pa analizimin e ndikimit të secilit projekt të financuar nga Fondi në vitin 2018, duket se ka një rritje të numrit të projekteve që e promovojnë dialogun ndërkulturor, që është një zhvillim i mirëpritur. Sidoqoftë, për shkak të mungesës së informacioneve dhe vlerësimit të projekteve që janë në dispozicion të publikut, është e vështirë të jesh i sigurt se kriteret për dialog ndërkulturor janë përmbushur.⁶⁶

71. Siç është përmendur më lart, Këshillat e pakicave nuk mund të aplikojnë më për financim nga Fondi. Këshillat e pakicave vetë e kanë shprehur mendimin se mungesa e qartësisë në lidhje me rolin e tyre të saktë do të thoshte se ata mbështeteshin në një farë mase në mjetet e dhëna nga Fondi, dhe se, edhe pse financimi i rregullt i tyre është i dyfishuar, mbase mund të mos kompensojë humbjen e financimit të projektit që do të realizonte.

72. Komiteti Këshillimor vëren botimin e fjalorit të parë rom-malazez-malazez-romë në 2015, me financim nga Ministria e të Drejtave të Njeriut dhe të Pakicave. Janë të përfshirë rreth 12,000 fjalë, dhe është botuar në 500 kopje. Mungesa e burimeve përkatëse në gjuhën rome nënkupton që autoritetet duhej të mbështeteshin tek një ekspert nga Zagreb. Megjithë përfshirjen e tyre në planifikimin e fjalorit, komuniteti rom nuk ishte i kënaqur me rezultatin përfundimtar pasi nuk pasqyron plotësisht variantet malazeze të gjuhës rome. Komiteti Këshillimor vëren se është shpallur një konkurs për një artikull më të mirë kërkimor mbi integrimin shoqëror të romëve në Mal të Zi me qëllim të rritjes së ndërgjegjësimit publik dhe inkurajimit të raportimit kërkimor për problemet me të cilat ballafaqohen romët, dhe se Dita Botërore e Romëve festohet çdo vit, që nga viti 2014.

73. Përfaqësuesit e komunitetit kroat kanë njoftuar Komitetin Këshillimor për një problem në fushën e Bokës së Kotorrit rreth Kotorrit dhe Tivatit në lidhje me njohjen e "Marinës së Bokës" - e vëllazërimit detare shekullore - nën Listën e UNESCO-së së trashëgimisë kulturore jo-materiale⁶⁷. Sipas bashkëbiseduesve, Mali i Zi vendosi të aplikojë vetë, në vend që të paraqesë zyrtarisht një kërkesë të përbashkët me Kroacinë - megjithëse ishin edhe disa diskutime bilaterale për këtë çështje - dhe hartimet origjinale për aplikim në UNESCO disa detaje janë lënë jashtë në lidhje me rëndësinë e trashëgimisë katolike të Marinës së Bokës dhe Shën Trifonit . Konsultimet me OJQ-të kroate u mbajtën gjatë procesit të aplikimit. Komiteti Këshillimor mirëpret përfshirjen e Marinës së Bokës në listën e trashëgimisë kulturore jo-materiale, por e respekton mendimin e Këshillit Kombëtar Kroat që Ministria e Kulturës nuk i ka konsultuar ato në mënyrë të duhur gjatë procesit të aplikimit aktual në vitin 2017 në lidhje me paraqitjen e përbashkët të kërkesës.⁶⁸

74. Rregullat që e rregullojnë shfaqjen e simboleve kombëtare, p.sh. flamujve, rregullohen me dy ligje - Ligji për rendin publik dhe qetësinë publike (1994) (neni 23) dhe Ligji për simbolet e shtetit (2004). Ligji për rendin dhe qetësinë publike ndalon shfaqjen e simboleve ose flamujve të shteteve të tjera në një vend publik⁶⁹ pa autorizim, gjë që vlen edhe për pakicat malazeze, ndërsa ligji tjetër nuk zbatohet. Kjo ka çuar

⁶⁶ Shihni raportin Shadow të Malit të Zi nga OJQ Romët e Rinj, që shpreh shqetësim për shkak të transparencës së Fondit dhe për shkak të mungesës historike të financimit ndërkulturor: <http://mladiromi.me/eng/2014-07-21-09-36-07/documents/category/3-publikacije?download=62:shadow-report-montenegro-ngo-young-roma-2016> , pf.17-18.

⁶⁷ Shiheni domukentacionin e dhënë në link: https://ich.unesco.org/en/files-2019-under-process-00989?select_country=00242&select_type=all#table_cand .

⁶⁸ Dorëzimi me shkrim nga Këshilli Kombëtar Kroat në Sekretariatit e Konventës Kuadër, më 4 Shkurt 2019: "Shqetësimi ynë për këtë çështje thelbesohet nga fakti se Ministri i kulturës i Malit të Zi akoma nuk tha gjë në lidhje me takimin e tij zyrtar me Presidentin e Këshillit Kombëtar Kroat të Malit të Zi ose akoma nuk ka dhënë asnjë përgjigje ndaj një kërkesë zyrtare për konfirmim zyrtar, të dërguar nga Presidenti i Këshillit Kombëtar Kroat të Malit të Zi, në të cilën deklarohet se Marina e Bokës do të jetë tema e takimit. Letra është dërguar fillimisht më 23 prill të vitit 2017 dhe më pas është dërguar përsëri dy herë, në korrik dhe nëntor të njëjtë vit.

⁶⁹ E përcaktuar me nenin 3 të ligjit: Një vend publik, në kuptimin e këtij ligji, është një vend ku të gjithë kanë hyrje të lirë (rrugë, shesh, rrugë publike, port, plazh, park, salla e pritjes, hapësira e punës, objekt hotelieri ose objekt i ngjashëm) ose hyrja lejohet në kushte specifike (objekti sportiv, kinema ose teatër, transport publik, ekspozita, etj.), si dhe një vend tjetër i përdorur për mbledhje publike, sportive apo ngjarje të tjera. Një vend publik, në kuptimin e

në disa tensione, për shembull, Komiteti Këshillimor është informuar se në Ulqin në nëntor të vitit 2018, dy oficerë policie ndaluan një makinë që kishte flamurin e hapur shqiptar në Ditën e Flamurit. Komiteti Këshillimor është informuar se kjo nuk është në kundërshtim me Ligjin për simbolet kombëtare, por është në kundërshtim me Ligjin për rendin publik. Autoritetet thanë që këtë çështje duhet të sqarohet në Ligjin e ardhshëm të Simboleve Kombëtare, që është në pritje të miratimit parlamentar.

Rekomandime

75. Komiteti Këshillimor rithekson thirrjen e tij për autoritetet që të sigurojnë, në lidhje me Fondin për Mbrojtjen dhe Ushtrimin e të Drejtave të Pakicave, që përfaqësuesit dhe organizatat e pakicave kombëtare janë në gjendje të konsultohen me autoritetet kompetente në lidhje me kërkesën për financim. Më shumë informacione mbi ndarjen e fondeve duhet të vihen në dispozicion të publikut, procesi duhet të jetë më transparent dhe raportet dhe vlerësimet e projektit të disponueshme për publikun.

76. Komiteti Këshillimor inkurajon autoritetet që të vazhdojnë t'i mbështesin projektet ndërkulturore, të financuara nga Fondi dhe administratat e tjera përgjegjëse për ndarjen e fondeve për projektet e drejtuara për komunitetet e pakicave kombëtare

77. Komiteti Këshillimor rekomandon që autoritetet të sqarojnë situatën në lidhje me shfaqjen e simboleve të pakicave kombëtare në legjislationin e ardhshëm.

Neni 6 i Konventës Kuadër

Toleranca dhe dialogu ndërkulturor

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

78. Komiteti Këshillimor vërejtë me kënaqësinë klimën e përgjithshme të tolerancës që mbizotëron në Mal të Zi dhe u bëri thirrje autoriteteve që të vazhdojnë përpjekjet e tyre për të promovuar dialogun ndërkulturor, mirëkuptimin dhe respektin e ndërsjellë, ndërsa në të njëjtën kohë luftojnë kundër paragjyqimeve ndaj personave që u përkasin pakicave kombëtare dhe personave të zhvendosur në territor. Qeveria inkurajohet të vazhdojë përpjekjet e saj për informimin e publikut për historinë dhe kulturën e pakicave kombëtare, në media dhe arsim.

Situata aktuale

79. Shprehja e urrejtjes, "ose intolerancës mbi çfarëdo baze" është e ndaluar me Kushtetutë (neni 7), dhe në preambulën e saj, qytetarët e Malit të Zi përcaktohen si të përkushtuar, ndër të tjera, ndaj "tolerancës, respektimit të të drejtave dhe lirive të njeriut dhe multikulturalizmit". Autoritetet po shkojnë drejt një politike të përgjithshme të ndërkulturizmit, duke rritur mjetet e parashikuara për projekte ndërkulturore nga Fondi, siç përcaktohet në nenin 5 (më lart). Në këtë kuptim, autoritetet po kryejnë edhe një studim për të vlerësuar situatën në kuptim të dialogut ndërkulturor, dhe në një anketim të të diplomuarve në vitin 2018, me temën se si popullsia studentore shikon fenë, 47% thanë se nuk do të martohen me një person me fenë tjetër. Për më tepër, 48% e të anketuarve thanë se institucionet fetare dhe fe nuk ndikojnë

aspak në multikulturalizëm në Mal të Zi (52% thanë se ndikojnë shumë në multikulturalizëm)⁷⁰. Komiteti Këshillimor vëren madhësinë e vogël të mostrës në këtë hulumtim dhe mirëpret përpjekjet për vlerësimin e situatës në teren.

80. Një sondazh i publikuar në vitin 2017 si pjesë e programit të Këshillit të Evropës "Mbështetja e institucioneve kombëtare në parandalimin e diskriminimit në Mal të Zi" (PREDIM) zbuloi se⁷¹ rreth 30% e të anketuarve nuk do të dëshironin që një pjesëtar të pakicës rome të ishte fqinj - më shumë se pjesa tjetër e ish-Jugosllavisë, por më pak se Evropa Perëndimore dhe shumë më pak se "Evropa post-komuniste",⁷² me një rritje në krahasim me shifrat e vitit 2010⁷³. Komiteti Këshillimor është i shqetësuar për këtë nivel të rritur të anti-ciganizmit, dhe vëren se niveli i racizmit është gjithashtu në rritje në krahasim me komunitetet e tjera. Për shembull, pavarësisht nga numri i vogël i hebrenjve në Mal të Zi (vlerësohet të jetë rreth 350-400 njerëz, ose rreth 0.07% e popullsisë), 21.9% e të anketuarve thanë që ata nuk do të dëshironin që një hebre të ishte fqinji i tyre, që është më e lartë se shkalla në ish-Jugosllavi, se shkalla në Evropën post-komuniste dhe Evropën Perëndimore,⁷⁴ dhe përsëri ka një rritje në krahasim me vitin 2010.⁷⁵ Komiteti Këshillimor është i shqetësuar për këto gjetje, të cilat duket se tregojnë për ndarje në rritje brenda shoqërisë përgjatë linjave etnike dhe fetare.⁷⁶ Rezultatet e sondazhit duhet të inkurajojnë autoritetet që të vazhdojnë të vëzhgojnë nga afër shenjat e intolerancës në rritje dhe të monitorojnë situatën me kujdes.

81. Komiteti Këshillimor mirëpret gjetjet e pjesës së dytë të të njëjtit hulumtim, i cili shqyrtoi nivelin e mbështetjes për "luftimin kundër diskriminimit për grupe të ndryshme". Sipas gjetjeve, tre të katërtat e të anketuarve mbështesin luftën e pakicave kombëtare kundër diskriminimit⁷⁷ -një rritje prej 10% në shtatë vjet të fundit - ndërsa 72% mbështesin luftën e romëve kundër diskriminimit.

82. Sipas baskëbiseduesve të Komitetit Këshillimor, gratë rome dhe egjiptiane po pallafaqohen me shkallë të lartë të dhunës në familje, të cilat nuk janë adresuar në mënyrë adekuate nga autoritetet. Përveç kësaj siç theksoi Grupi i ekspertëve për luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (GREVIO) në vitin 2018,⁷⁸ gratë rome dhe egjiptianët ballafaqohen me vështirësi në raportimin e dhunës që ata përjetojnë, gjë që ka rezultuar në përgjigje joadekuate nga autoritetet; për më tepër, ekziston një mungesë e shërbimeve të specializuara (këshillime, strehimi, etj.) për viktimat e martësës së detyruar, dhe ekziston nevoja për forcimin e bashkëpunimit me organizatat joqeveritare. Bashkëbiseduesit e Komitetit Këshillimor dhe GREVIO theksojnë se ekziston një tendencë tek autoritetet që të konsiderojnë format e dhunës me

⁷⁰ Raport mbi rezultatet e sondazhit të opullsisë së studentëve me temë: "A është e rëndësishme arsimiti fetar për formimin e vlerave morale dhe qëndrimeve etike", botuar në 12/9/18 nga Ministria e Njeriut dhe të Drejtave të Pakicave (në gjuhën malazeze).

⁷¹ Modelet diskriminuese në Mal të Zi, prof. Prof. Milosh Beshiq, në dispozicion në: <https://rm.coe.int/final-report-human-rights-survey-diskriminimi-patterns-in-montenegro/1680717626>.

Madhësia e mostrës në Mal të Zi ishte 1,038 persona, dhe përfshinte edhe pakicat kombëtare, me besime dhe moshë të ndryshme, me arsim dhe të ardhura të ndryshme. Krahasimi me "Evropën Perëndimore", "Evropën post-komuniste" dhe "ish-Jugosllavinë" vjen nga studimi i botuar.

⁷² Për Evropën Perëndimore, kjo shifër ishte 34.7% dhe për Evropën post-komuniste 45.4%; për ish-Jugosllavinë ishte 23.3%.

⁷³ Në vitin 2010, 19.5% e të anketuarve thanë se nuk dëshirojnë një person që i përket komunitetit Rom për një fqinj

⁷⁴ Për Evropën Perëndimore, shifra ishte 13.2%; për "Evropën postkomuniste" shifra ishte 18.7%; për ish-Jugosllavinë ishte 17.1%.

⁷⁵ Në vitin 2010, 14.6% e të anketuarve thanë se nuk do të donin që një pjesëtar i komunitetit hebre të ishte fqinj.

⁷⁶ Të dhëna të tjera të sondazhit tregojnë se, bazuar në vitin 2010, një përqindje në rritje e personave malazez nuk do të dëshironin një 'person rac tjetër' për fqinjin e tyre: 12.4% në 2010 dhe 16.7% në 2017. Për më tepër, të dhënat tregojnë për një rritje prej rreth 9% nga viti 2010 deri në vitin 2017 në numrin e njerëzve që nuk do të donin një fqinj 'emigrant / imigrant' për fqinj: 10.7% në 2010 dhe 19.4% në 2017. Kjo është më shumë se Evropa Perëndimore (15.3%) dhe të ngjashme me vendet e tjera në ish-Jugosllavi (19.8%).

⁷⁷ Të dhënat tregojnë se 76.7% e të anketuarve në 2017 ka mbështetur luftën kundër diskriminimit ndaj pakicave kombëtare, ndërsa në vitin 2010 ky numër ishte 66.3%.

⁷⁸ [Shiheni GREVIO Raportin e parë \(themelor\) të vlerësimit për Malin e Zi](#), paragrafi 18.

bazë gjinore, siç është martesë e detyruar, si një praktikë kulturore ose zakoni i veçantë për grupin e tyre, gjë që nuk kërkon përgjigje nga autoritetet shtetërore. Komiteti Këshillimor e vëren fokusin gjinor të Strategjisë për përfshirjen sociale të romëve dhe egjiptianëve 2016-2020, dhe hapa të tjerë që synojnë rritjen e ndërgjegjësimit për dhunën e përdorur nga gratë romë dhe egjiptiane, duke përfshirë fushatat në dymbëdhjetë vendbanime romë dhe egjiptiane për të rritur ndërgjegjësimin për martesën e fëmijëve dhe dhunën ndaj grave, dhe në përputhje me gjetjet dhe rekomandimet e GREVIO-së, pritet se autoritetet të vazhdojnë të adresojnë këtë çështje.⁷⁹

83. Komunitetet romë dhe egjiptiane janë gjithashtu të ekspozuar ndaj stereotipeve në media, siç ka treguar një studim aktual⁸⁰ nga OJQ romë dhe egjiptiane. Ajo prezantoi një numër shumë të saktë të tregimeve pozitive, neutrale dhe negative për komunitetet romë dhe egjiptiane që u shfaqën në shtyp. Për tremujorin e parë të vitit 2018, për shembull, numri i raporteve stereotipe, që mund të rrisë paragjykimet ndaj popullsisë romë dhe egjiptiane, u rrit nga gjashtë në 37. Ky numër u rrit në 47 në tremujorin e dytë, por ra në 13 në të tretin - që pasqyron numrin e përgjithshëm më të madhë të tregimeve në tremujorin e dytë dhe numrin më të vogël në të tretin. Sidoqoftë, pjesa më e madhe e të gjitha këtyre tregimeve janë ose pozitive ose asnjëse në lidhje me komunitetin romë dhe egjiptian.

84. Siç është përmendur më lart, gjuha e urrejtjes është e ndaluar me Kushtetutë (neni 7). Ndryshimet dhe plotësimet në nenin 34a (2017) të Ligjit për ndalimin e diskriminimit përcaktojnë se gjuha e urrejtjes dënohet me gjobë. Sidoqoftë, Komiteti Këshillimor është informuar për një numër të rasteve të izoluar të gjuhës së urrejtjes që ndodhin në shtyp, shpesh duke synuar komunitetin shqiptar. Rastet e tilla po rriten në kohën e zgjedhjeve dhe ngjarjeve sportive ndërkombëtare. Komitetit Këshillimor i është thënë për një shembull të vitit 2014, në të cilin një gazetë, pas një ndeshje futbolli midis Shqipërisë dhe Serbisë, i quajti shqiptarët "shiptarët", që është një term tëpër fyes për shqiptarët.⁸¹ Redaktori i gazetës u shpall fajtor për nxitje të urrejtjes etnike dhe, pasi fillimisht u burgos, është dënuar me 3.000 EUR në vitin 2017.⁸² Komiteti Këshillimor gjithashtu është informuar se gjuha e urrejtjes po ndodhet edhe kundër komuniteteve të tjera të pakicave, dhe i vjen keq.

85. Incidentet e gjuhës së urrejtjes në internet nuk po monitorohen nga afër për momentin, veçanërisht jo në mediat sociale. Nuk ka ndonjë agjenci kombëtare të detyruar të ndjekë mediat sociale, as komentare në faqet e internetit. Në pajtueshmëri me Ligjin për media elektronike, Agjencia për Media elektronike ka funksionin drejtues së regjistrimit të ofruesve të "botimeve elektronike", por nuk ka autorizim të monitorojë përmbajtjen e tyre ose të vendosë sanksione në rast të shkeljeve të standardeve, duke përfshirë edhe gjuhën e urrejtjes. Komiteti Këshillimor është informuar, në kontakte me përfaqësuesit e pakicave kombëtare, se gjuha e urrejtjes në mediat sociale ishte e zakonshme. Pa monitorimin e mediave sociale, Komiteti Këshillimor është i shqetësuar që çështjet e gjuhës së urrejtjes mund të jenë të pandënuara. Ekziston një Projektligj për media, aktualisht në fazën e konsultimeve, për të cilin Komiteti Këshillimor pret se do të trajtojë këto çështje.

Rekomandime

⁷⁹ Shiheni GREVIO Raportin e parë (themelor) të vlerësimit për Malin e Zi, paragrafi. 75 dhe rekomandimi par.76

⁸⁰ Analiza e mediave për mbulimin e popullsisë romë dhe egjiptiane, "OJQ Romë të Rinj, që mbulon tremujorin e parë, tremujorin e dytë dhe tremujorin e tretë të vitit 2018.

⁸¹ Balkan Insight: 'Shqiptarët e Malit të Zi padisin' informatorin' për gjuhën e urrejtjes', 7 nëntor 2014, në dispozicion në <http://www.balkaninsight.com/en/article/montenegrin-albanians-to-sue-serbian-tabloid-over-hate-speech>

⁸² CDM, 'Ish Redaktori "informator" ka paguar 3,000 € dhe doli nga burg', më 29 Mars 2017, në dispozicion në: <https://www.cdm.me/hronika/bivsi-urednik-informera-platio-kaznu-i-doli-nga-burgu>.

86. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve që t'i kushtojnë vëmendje të veçantë parandalimit të gjuhës së urrejtjes në konsultimet mbi Ligjin e ri për media dhe të sigurojnë që ligji të trajtojë çështjen e gjuhës së urrejtjes në internet, të përcaktojë qartë përgjegjësitë për gjuhën e urrejtjes së publikuar, dhe ta autorizojë agjencinë shtetërore si rregullator për monitorim dhe sanksionim të rasteve të gjuhës së urrejtjes në internet.

87. Autoritetet duhet të mbajnë qasjen e tyre pozitive për mbledhjen e të dhënave mbi nivelet e tolerancës në shoqëri dhe të monitorojnë me kujdes ato ndarjet që tregohen nga të dhënat e tilla..

88. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të marrin masa efektive për të luftuar diskriminimin e shumëfishtë, dhunën në familje dhe martesën e detyruar brenda komuniteteve romë dhe egjiptiane, veçanërisht duke siguruar që strategjitë aktuale dhe të ardhshme dhe planet e veprimit të shoqeruara të zbatohen në bashkëpunim të ngushtë me pjesëtarët e komuniteteve. Këto janë masa me financim dhe mbështetje adekuate, të cilat monitorohen në mënyrë që të sigurohet zbatimi efektiv

Politika e zbatimit të ligjeve

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

89. Në ciklet e mëparshme, Komiteti Këshillimor rekomandoi që autoritetet ta rrisin ndërgjegjësimin për të drejtat e njeriut dhe të pakicave mes forcave policore dhe të forcojnë mekanizmat e monitorimit për monitorimin e sjelljes së policisë në mënyrë që të jenë në përputhje me standardet evropiane..

Situata aktuale

90. Bashkëbiseduesit e Komitetit Këshillimor nuk raportuan që pakicat nacionale janë targetuar nga policia. Komiteti Këshillimor mirëpret masat për ritjen e ndërgjegjësimin të zbatuara gjatë periudhës raportuese, duke përfshirë edhe Memorandumin e Mirëkuptimit të nënshkruar midis Akademisë së Policisë Danilovgrad dhe Ministrisë së të Drejtave të Njeriut dhe të Pakicave që synojnë zhvillimin e të drejtave dhe lirive të pakicave në kontekstin e trajnimit policor, përmirësimit të pozitës së pakicave përmes parimeve të partneritetit, transparencës dhe përgjegjshmërisë, me një fokus të veçantë në rekrutimin e kandidatëve nga pakicat kombëtare..

91. Autoritetet i kanë informuar Komitetit Këshillimor që mekanizmi për ankesave të lidhura me punën e policisë - Këshilli i kontrollit civil të policisë - ka punuar në rreth 300 raste (qoftë ankesa të qytetarëve ose hetime të veta; numri i çështjeve që kanë të bëjnë me personat që u përkasin pakicave kombëtare nuk mund të përcaktohet nga Komiteti Këshillimor) ndërmjet të vitit 2015 dhe në mes të vitit 2018.⁸³

Rekomandime

⁸³Këshilli për kontrollin civil të punës së policisë, Raporti i vitit 2018, shihni f. 13-14, në dispozicion (në gjuhën malazeze)

në:<http://www.kontrolapolicije.me/sites/default/files/library/files/GRA%20ANSKI%20NADZOR%20I%20JA%20C4%8CA%20INTEGRITETA%20CRNOGORSKE%20POLICIJE.pdf>

92. Autoritetet duhet të vazhdojnë me përpjekjet e tyre për rritjen e ndërgjegjësimit për respektimin e diversitetit dhe të drejtave të njeriut brenda forcave të policisë dhe të sigurojnë që Këshilli civil i kontrollit të policisë të ketë aftësinë për monitorim adekuat të sjelljes së policisë, duke përfshirë rastet që përfshijnë persona që u përkasin pakicave kombëtare, si dhe të mledhin të dhëna të renditura për raste të tilla.

Neni 8 i Konventës Kuadër

E drejta për ushtrimin e fesë së vet dhe për krijimin e institucioneve, organizatave dhe shoqatave

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

93. Komiteti Këshillimor përcaktoi se marrëdhëniet midis autoriteteve dhe grupeve fetare janë përmirësuar nga cikli i parë deri në ciklin e dytë, por që nuk është arritur asnjë përparim në kthimin e pronave bashkësive fetare. Autoritetet u bënë thirrje të vazhdojnë t'ua kthejnë pronë fetare në bashkësive fetare.

Situata aktuale

94. Neni 46 i Kushtetutës garanton lirinë e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë, si dhe të drejtën për shprehjen e besimeve fetare përmes lutjeve, predikimeve, zakoneve ose ritualeve. Neni 79 i Kushtetutës më tej u jep personave që u përkasin pakicave kombëtare të drejtën për ushtrimin, mbrojtjen, zhvillimin dhe shprehjen publike e veçorive fetare. Ligji për kthimin e pronave (neni 8) (i ndryshuar dy herë, në vitin 2010 dhe 2017) rregullon kushtet e përgjithshme për kthimin e pronave fetare të konfiskuara gjatë periudhës Jugosllave. Ligji mbi komunitetet fetare, aktualisht në fuqi, që rregullon statusin juridik të grupeve fetare daton nga viti 1977. Në plan është edhe Ligji mbi lirinë fetare, i cili është hartuar që nga viti 2015, dhe duhet të azhurnojë dhe rregullojë çështjet e pronësisë, si dhe të formalizojë regjistrimin e bashkësive fetare. Disa grupe fetare dhe grupe të pakicave kombëtare janë konsultuar për këtë projektligj, Komiteti Këshillimor është informuar, por jo të gjithë ata që kanë të bëjnë me këtë. Komiteti Këshillimor është informuar se një ligj i ri për kthimin e pronave do të hartohet dhe miratohet pas miratimit të këtij ligji.

95. Në vitin 2014, janë krijuar disa "komisione të përbashkëta" për zbatimin e marrëveshjeve, të bazuara mbi memorandume mirëkuptimi ose marrëveshje themelore të nënshkruara midis qeverisë dhe komuniteteve fetare, duke përfshirë Selinë e Shenjtë dhe përfaqësuesit e bashkësive islamike dhe hebraike. Kjo përfshinte sigurimin e frekuencës së dëshiruar të radios për bashkësinë Islame dhe theksimin e bashkëpunimit të mirë midis bashkësive fetare dhe qeverisë.

96. Ndër faktorët e tjerë, procesi paplotë i kthimit të pronave ndikon negativisht në marrëdhëniet ndërfaqetare, duke çuar në mosmarrëveshje midis disa komuniteteve fetare. Një shembull i dukshëm ishte në Shas, ku Kisha Ortodokse Serbe u përpoq të mbajë një shërbim në vendin e rrënojave të një kishe mesjetare në pronësi të shtetit të Malit të Zi, sipas komunës së Ulqinit - megjithëse Kisha Ortodokse Serbe thotë se ky lokalitet në fakt është në pronësi të saj, protestuesit e pakicave lokale shqiptare parandaluan metropolitin Amfilohije dhe besimtarët të mbajnë shërbesë. Kryetari i komunës së Ulqinit tha se lokaliteti është mbyllur që nga viti 2015 për shkak të punës së prezervimit.⁸⁴ Ekzistojnë raste shtesë⁸⁵ kur pjesëtarët

⁸⁴ Balkan Insight 'Incidenti i kishës ortodokse shkakton tensione etnike në Mal të Zi, më 10 korrik 2018, në dispozicion në:

<http://www.balkaninsight.com/en/article/stoped-serbian-church-service-sparks-row-in-montenegro-07-10-2018>

⁸⁵ Raporti i departamentit të shtetit të SHBA-së për lirinë fetare ndërkombëtare, 2017

e Kishës Ortodokse Malazeze dhe Kisha Ortodokse Serbe u përpoqën të zhvillojnë liturgji dhe aktivitete fetare në të njëjtat vende në Çetinë dhe në Podgoricë, për të cilën e kanë të drejtë të dyja, më 1 dhe 8 tetor të vitit 2017, policia ndërhyri në të dyja raste, Kisha Ortodokse Malazeze mbajti liturgjinë jashtë dhomave, ndërsa Kisha Ortodokse Serbe mbajti brenda dhomave. Informacionet e dhëna nga bashkëbiseduesit e ndryshëm janë në kundërshtim dhe Komisioni Këshillmor nuk është në gjendje të konstatojë faktet e këtyre rasteve. Sidoqoftë, pritet se çështjet midis bashkësive fetare të sqarohen dhe korrigjohen në legjislacionin e ardhshëm për lirinë e fesë, pasi ky ligj do të sigurojë një proces më specifik për kthimin e pronave fetare.

Komiteti Këshillmor pret që autoritetet, në përputhje me dispozitat përkatëse të Konventës Kuadër, në hartimin e Ligjit mbi lirinë e fesë, të vazhdojnë të këshillohen me pjesëtarët e bashkësive fetare në mënyrë që të promovojnë mirëkuptimin ndërfaqor.

Rekomandime

97. Komiteti Këshillmor u bën thirrje autoriteteve të miratojnë ligjin e ri mbi lirinë fetare pa shtyerje të panevojshme dhe më pas të vazhdojnë me kthimin e pronën fetare.

Neni 9 i Konventës Kuadër

Gjuhët e pakicave dhe pjesëmarrja e pakicave në media

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

98. Në ciklet e mëparshme të monitorimit, autoritetet u inkurajuan të vazhdojnë mbështetjen e tyre për transmetimet radio-televizive në gjuhën e pakicave, të forcojnë përpjekjet për të siguruar qasjen e pjesëtarëve të pakicave në emisionet radio-televizive të prodhuara për ta, si dhe të sigurojnë që interesat pakicave janë të përfshira në programe të rregullta. Autoritetet gjithashtu u kërkuan të konfirmojnë një angazhim për pluralizmin përmes rekrutimit aktiv të gazetarëve që u përkasin pakicave kombëtare.

Situata aktuale

99. Në përgjithësi, imazhi i mediave në Mal të Zi karakterizohet nga një gamë e gjerë e rrjeteve dhe stacioneve, me një ofrim të gjerë programesh, dhe me një mbulim të mirë në të gjithë vendin për televizion dhe radio, në nivelin lokal dhe kombëtar. Ligji për media elektronike⁸⁶, i ndryshuar dhe i plotësuar në vitin 2016, përmban dispozita të gjera specifike për programet në gjuhët e pakicave dhe programet që adresojnë interesat e komuniteteve pakicë. Neni 55 parashikon që gjuha e transmetimit është malazeze ose gjuha zyrtare, por që duhet të bëhet një përjashtim për transmetim që është për komunitetet pakicë. Neni 74 parashikon që programi është për "grupe të ndryshme në shoqëri", të cilat përfshijnë "pjesëtarët e popujve pakicë dhe komunitetet e tjera të pakicave kombëtare", dhe është zyrtarisht në interesin publik dhe transmetuesit janë të detyruar të prodhojnë programe të tilla. Në nenin 76, mjetet për programet që kanë për qëllim ruajtjen e "identitetit kulturor dhe etnik" të komuniteteve pakicë shpërndahen nga buxheti i Malit të Zi ose nga një njësi e vetëqeverisjes lokale, veçanërisht për transmetim në gjuhën rome dhe shqipe (Art.76 (3)). Neni 136 ka të bëjë me financimin e mediave komerciale, ku mjetet e posaçme janë në dispozicion të programeve që janë "veçanërisht të rëndësishme për pjesëtarët e popujve pakicë [...] dhe

⁸⁶ Ligji për mediat elektronike, shihni: <http://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/11/Electronic-Media-Low-17.08.2016.pdf> .

për promovimin, parandalimin dhe luftimin e të gjitha formave të diskriminimit." Krite të tjera përfshijnë rritjen e ndërgjegjësimit për barazinë gjinore dhe kulturën e dialogut publik.

100. Komiteti Këshillimor vëren se shërbimi publik - televizion dhe radio, vazhdojnë të transmetojnë programe për personat që u përkasin pakicave. Shumica e programeve në gjuhën e pakicave janë në gjuhën shqipe dhe disa janë në gjuhën rome. Sa i përket prodhimit televiziv në gjuhën shqipe në televizionin kombëtar TVMZ, ekziston një program i përditshëm informativ 10-minutësh "Lajmet" dhe një program javor "mozaik" që mbulon një seri pyetjesh dhe temash që transmetohen 45 minuta nën emrin "Mozaiku". Për më tepër, në bazë dyjavore, transmetohen emision në gjuhën rome "Savore" në TVMZ dhe një program javor i quajtur "Urat", i kushtuar historisë dhe kulturës së të gjitha pakicave në Mal të Zi. Në një emision publik në radio, lajmet transmetohen në gjuhën shqipe gjashtë herë në javë, 5-10 minuta në mëngjes, dhe emisioni Lajmet transmetohet çdo ditë pune në gjuhën shqipte. Përveç kësaj, ekziston një emision i përjavshëm i quajtur "Në fund të javës", i cili kohët e fundit u zgjat në 55 minuta, duke përfshirë muzikë, traditë, arsim, bujqësi dhe tema të tjera me interes për komunitetet shqiptare. Ka radio stacione të mëdha lokale për pakicat që jetojnë në zonat e tyre të mbulimit.⁸⁷

101. Edhe pse duhet të mirëpritet fakti që programet në televizionin publik transmetohen në gjuhën shqipe, ato aktualisht nuk kanë titra në gjuhën malazeze, gjë që, sipas disa bashkëbiseduesve të Komitetit Këshillimor, krijon një ndjenjë të distancës midis komuniteteve pakicë të Malit të Zi. Udhëzimet e OSBE-së për HCNM në Talin për media dixhitale rekomandojnë që "Shtetet mund të kërkojnë nga transmetuesit e shërbimeve publike [...] të bëjnë rregullime të arsyeshme për përkthimin e përmbajtjes së mediave në gjuhën / gjuhët kombëtare / zyrtare në gjuhët e pakicave kombëtare, dhe anasjelltas, për të përmirësuar disponueshmëria gjuhësore e të dy llojeve të përmbajtjes në shoqëri dhe për të ndihmuar në rritjen e dialogut ndërkulturor.⁸⁸ Lidhur me këtë, Komiteti Këshillimor pret që autoritetet të bëjnë dispozitat e duhura për një përkthim të tillë, duke përfshirë bërjen e titrave, pa një ngarkesë të panevojshme financiare për mediat pakicë.⁸⁹ Komiteti Këshillimor gjithashtu konsideron se autoritetet mund të inkurajojnë më shumë formate shumëgjuhëshe në radiodifuzion për të pasqyruar diversitetin kulturor dhe gjuhësor.⁹⁰

102. Ekzistojnë radio-televizione komerciale në gjuhën shqipe, megjithëse disa nga këto media i kanë thënë Komisionit Këshillimor se ata janë të pakënaqur me marrjen e mjeteve financiare vetëm nga projekti, kur neni 136 i Ligjit për media elektronike parashikon financimin e transmetuesve komercialë për programe që janë të rëndësishme për personat që u përkasin pakicave kombëtare. Megjithatë, autoritetet u përgjigjën se, në pozicionin e tyre si media fitimprurëse private, ata duhet të sigurojnë qëndrueshmërinë e tyre financiare. Komiteti Këshillimor kujton se e vlerëson rolin e rëndësishëm të mediave private dhe sociale në ushtrimin e të drejtave gjuhësore të personave që u përkasin pakicave kombëtare dhe mirëpriti kontributin e mediave të sektorit privat në fushat e integritit dhe vlerësimit të përgjithshëm të diversitetit kulturor në shoqëri.⁹¹

103. Komiteti Këshillimor vëren se gazeta javore në gjuhën shqipe Koha Javore merr 100,000 EUR në vit nga Parlament⁹². Mediat e shtypura në gjuhët e tjera të pakicave financohet nga Fondi, për shembull

⁸⁷ Shiheni Raportin Shtetëror, p.82-83

⁸⁸ Komisioneri i Lartë i OSBE-së për pakicat kombëtare, [Udhëzimet e Talinit për pakicat kombëtare dhe mediat në epokën dixhitale](#), Udhëzimi 15, Shkurt të vitit 2019.

⁸⁹ Udhëzimet e Talinit e bëjnë këtë kërkesë, ashtu si [Komiteti Këshillimor në komentimin tematik të ACFC-së nr. 3](#), miratuar më 24 maj 2012, paragrafët 44 dhe 50

⁹⁰ Komentin tematik i [ACFC-it nr. 3](#), miratuar më 24 maj 2012, paragrafi 41

⁹¹ [Komentin tematik i ACFC-it nr. 3](#), miratuar më 24 maj 2012, paragrafi 45

⁹² Vendimi i 27 dhjetorit të vitit 2014. Për më shumë detaje, shihni Raportin e shtetit, f.79

Hrvatski Glasnik dhe Alav, një revistë mujore kroate dhe një revistë vjetore në gjuhën rome. Komiteti Këshillimor është i shqetësuar se financimi i tyre mund të pasqyrojë paparashikueshmërinë e financimit të projektit, dhe se botuesit e gazetës kroate Nedeljni Glasnik duhej të kërkonin mjete nga Ambasada Kroate në vitin 2018, kur Fondi nuk shpërndante mjetet financiare. Komiteti Këshillimor tërheq vëmendjen e autoriteteve në udhëzimet e Talinit, të cilat rekomandojnë: "Shtetet duhet të futin legjislacionin dhe / ose të ndryshojnë legjislacionin ekzistues për të garantuar qëndrueshmërinë e transmetimit të shërbimit publik [...]".⁹³ Në këtë kuptim, dhe duke marrë parasysh funksionet e shërbimeve publike të mediave, Komiteti Këshillimor konsideron se është e rëndësishme të ruhet qëndrueshmëria e mediave në gjuhët e pakicave, qoftë dixhitale, të shtypura ose transmetuese.

104. Radioja e romëve është një radio-stacion publik i themeluar në vitin 2011 dhe transmeton lajme dygjuhëshe (në gjuhën rome dhe malazeze) kurdo që të jetë e mundur. Sidoqoftë, rezultatet e radios rome mbështeten mbi punën e një gazetari rom, i cili gjithashtu mbulon rrjetet RTMZ, që do të thotë se prodhimi i përmbajtjes në gjuhën rome varet nga disponueshmëria e këtij një gazetari. Sipas planit të punësimit, duhet të ketë një gazetar tjetër, por Komiteti Këshillimor është informuar se askush nuk i plotëson kërkesat.

105. Në lidhje me vetë-rregullimin dhe standardet e mediave, e drejta për përgjigjen dhe korigjimin në media rregullohet me nenet 26-35 të Ligjit për media. Rregullimi i mediave në lidhje me mirëmbajtjen e standardeve dhe etikës gazetare është i përhapur në subjekte të ndryshme. Gazetat Dan, Vijesti dhe Monitor kanë mekanizmat e tyre të ankesave. Përveç kësaj, ekzistonte edhe Këshilli i mediave për vetë-rregullim, një organ vullnetar i përbërë kryesisht nga media elektronike, dhe nga Këshilli vetë-rregullues për shtypin lokal, i cili merret me media lokale. Të dyja këto organizata nuk funksionojnë më. Sipas të bashkëbiseduseve të Komitetit Këshillimor, duket se dallimet në linjat politike brenda mediave kanë penguar arritjen e konsensusit. Edhe pse përpjekjet e OJQ-ve dhe këshillave të pakicave, ndonjëherë të financuara përmes Fondit (shiko nenin 5), ishin të mirëpritura, duket se mungon një organi rregullues i përgjithshëm që mund të menaxhojë në mënyrë të duhur dhe të paanshme dhe të vendosë për ankesat e lidhura me mediat. Komiteti Këshillimor e konsideron të nevojshme që Ligji i ardhshëm për media, i parashikuar për vitin 2019, të përfshijë disa aspekte të vetë-rregullimit dhe të sigurojë respektimin e standardeve.

Rekomandime

106. Komiteti Këshillimor rekomandon që autoritetet të marrin në konsideratë metodat e financimit që mund të sigurojnë qëndrueshmëri afatgjatë për programet dhe stacionet radiotelevizive, si dhe për mediat e shtypura që drejtohen personave që u përkasin të gjitha pakicave kombëtare.

107. Komiteti Këshillimor rithekson rekomandimin e tij për rekrutimin, punësimin dhe trajnimin e gazetarëve në mënyrë aktive që u përkasin pakicave kombëtare, veçanërisht komuniteteve rome dhe egjiptiane.

Neni 10 i Konventës Kuadër

Përdorimi i gjuhëve të pakicave në publik dhe me organët drejtuese

⁹³ Komisioneri i Lartë i OSBE-së për pakicat Kombëtare, [Udhëzimet e Talinit për pakicat kombëtare dhe mediat në epokën dixhitale](#), Udhëzim 19, Shkurt 2019.

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

108. Në ciklet e mëparshme të monitorimit, Komiteti Këshillmor bëri thirrje për qartësi më të madhe në zbatimin e të drejtave të personave që u përkasin pakicave kombëtare për përdorimin e gjuhëve të tyre në komunikim me autoritetet, dhe se të drejtat e tilla të zbatohen vazhdimisht në të gjithë territorin.

Situata aktuale

109. Kujtohet se në bazë të nenit 13 të Kushtetutës, gjuha malazeze është gjuha e shtetit, ndërsa gjuhët serbe, boshnjake, kroate dhe shqipe janë "në përdorim zyrtar"; Shkrimeve cirilike dhe latine u jepet gjithashtu një vlerë e barabartë. Në nivelin lokal, Statuti dhe Rregullorja e Punës e komunave të Podgoricës, Tuzit, Ulqinit dhe Plavës, ku pjesëtarët e pakicave kombëtare përbëjnë shumicën e popullatës lokale - përveç Podgoricës - e përcaktojnë përdorimin e gjuhëve dhe alfabetëve⁹⁴. Në Kuvendin e qytetit të Podgoricës, një delegat i cili është pjesëtar i pakicës ka të drejtë të përdorë gjuhën e pakicës së tij krahas gjuhës zyrtare, dhe administrata e kryeqytetit, në përputhje me Statutin, është e detyruar të sigurojë mundësinë që një pjesëtar i pakicës të përdorë gjuhën dhe shkrimin e tij në procedurën administrative, lëshimin e dokumenteve publike dhe ruajtjen e regjistrimeve zyrtare; në Tuz, gjuha shqipe është në përdorim zyrtar, kështu që çdo palë ose person i interesuar mund të paraqesë një dokument në administratë në gjuhën shqipe dhe të marrë përgjigje në atë gjuhë, si dhe të ketë dokumente publike dhe të mbajë regjistrimet zyrtare në gjuhën shqipe. Të njëjtat dispozita ekzistojnë në komunën e Ulqinit, ndërsa në Plavë, sipas Statutit të komunës, gjuhët boshnjake, shqipe dhe serbe (duke përfshirë shkrimin cirilik) janë në përdorim zyrtar, dhe zbatohen të njëjtat të drejta për komunikim me organet administrative të lartpërmendura.

110. Në përputhje me Konventën Kuadër dhe duke ndjekur rekomandimet e Komitetit të Ekspertëve të Kartës Evropiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave,⁹⁵ dhe duke përdorur rezultatet e regjistrimit të vitit 2011, Ligji për të drejtat e pakicave u ndryshua dhe u plotësua në 2017. Neni 11 parashikon se kur personat që u përkasin pakicave kombëtare përbëjnë "një shumicë ose të paktën 5%" të popullsisë, një gjuhë e veçantë e pakicave është në përdorim zyrtar.⁹⁶ Më parë, ligji përcaktonte "pjesën e konsiderueshme" në vend të 5%.⁹⁷ Komiteti Këshillmor u informua se nëse regjistrimi i mëposhtëm tregon se numri i personave të interesuar ka rënë nën 5% në njësinë e vetëqeverisjes lokale, ku pjesëtarët e pakicave kombëtare aktualisht kanë gjuhën e tyre zyrtare, për shembull në Tivar / Tivat - ku një pjesëtar i bashkisë së qytetit mund të drejtojë në gjuhën e tij të parë dhe komunikimi me autoritetet shqiptare është i mundur - dhe që kishte një popullsi shqiptare prej pak më shumë se 5% të numrit total në 2011, gjuha e pakicave në përdorim zyrtar do të mbetet si e tillë. Komiteti Këshillmor kryesisht i mirëpret këto ndryshime pasi ato kanë ndihmuar në sqarimin e situatës për zbatimin e të drejtave gjuhësore dhe sigurimin e vazhdimësisë

⁹⁵ Shiheni raportin e parë dhe të dytë të Komitetit të Ekspertëve të Kartës Gjuhësore për Malin e Zi, Së pari: [\(ECRML \(2010\) 4\)](#), par. 27-30; Së dyti: [\(ECRML \(2012\) 4\)](#) par. 29-31.

⁹⁶ Shiheni Ligjin për të drejtat dhe liritë e pakicave, neni 11: "Popujt pakicë dhe komunitetet e tjera të pakicave kombëtare dhe pjesëtarët e tyre kanë të drejtë të përdorin gjuhën dhe shkrimin e tyre. Në njësitë e vetëqeverisjes lokale në të cilat pjesëtarët e kombeve të pakicave dhe komunitetet e tjera të pakicave përbëjnë shumicën ose të paktën 5% të popullsisë, sipas rezultateve të dy regjistrimeve të njëpasnjëshme, gjuha e këtij populli pakicë dhe të bashkësisë tjetër të pakicës kombëtare do të jenë në përdorim zyrtar. Përdorimi zyrtar i gjuhëve të popujve të pakicave dhe komuniteteve të tjera të pakicave kombëtare, në kuptimin e paragrafit 2 të këtij neni, do të përfshijë në veçanti: përdorimin e gjuhëve në procedurat administrative dhe gjyqësore dhe mbajtjen e procedurave administrative dhe gjyqësore, kur lëshohen dokumente publike dhe mbahen regjistrime zyrtare, në fletëvotime, dhe materiale të tjera zgjedhore, si dhe në punën e organeve përfaqësuese. ["Një version i Ligjit të ndryshuar"](#)

⁹⁷ Shiheni [Ligjin për ndryshimin dhe plotësimin e ligjit të të drejtave dhe lirive të pakicave](#), neni 4. \ t

në mundësimin e gjuhëve të pakicave në komunikim me autoritetet. Sidoqoftë, në komunën e Rozhajës, e cila në vitin 2011 kishte një popullsi shqiptare pak më të madhe se Tivari / Tivati, nuk ka modele dygjuhëshe në qeverisjen lokale, dhe vendimet e kuvendit lokal nuk janë në dispozicion në gjuhën shqipe. Komiteti Këshillimor pret që çdo ndryshim midis ligjeve, duke përfshirë Kushtetutën, do të eliminohet në periudhën e ardhshme (shikoje nenin 11, Treguesit Topografikë).

111. Komiteti Këshillimor dëshiron të theksojë se kriteri "numër i konsiderueshëm" është një nga dy kriteret për komunikim me autoritetet në gjuhën e pakicave në nenin 10 të Konventës Kuadër, dhe kriteri tjetër është që pakicat tradicionalisht banojnë në këtë zonë. Komiteti Këshillimor kujton që shtetet duhet të studiojnë me "kujdeskërkesat dhe të vlerësojnë nevojat ekzistuese në zonat gjeografike ku ekziston një zgjidhje e rëndësishme ose tradicionale për çështjet e pakicave, duke marrë parasysh situatën specifike lokale.⁹⁸ Komiteti Këshillimor pret që autoritetet do të dëshirojnë të studiojnë të dyja kriteret për të siguruar një politikë koherente në të gjithë territorin.

Rekomandime

112. Komiteti Këshillimor rekomandon që autoritetet të vazhdojnë të sigurojnë që dispozitat ligjore përkatëse në lidhje me përdorimin e gjuhëve të pakicave në komunikim me dhe nga autoritetet publike janë të garantuara në praktikë në të gjitha fushat përkatëse.

Neni 11 i Konventës Kuadër

Emrat personalë në gjuhët e pakicave

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

113. Komiteti Këshillimor më parë kishte rekomanduar që autoritetet të sigurojnë dispozitat adekuate për ndryshimin e emrave personalë në dokumentet zyrtare, veçanërisht duke zgjatur afatin për atë pas vitit 2013.

Situata aktuale

114. Afati i lidhur me Ligjin mbi emrat personalë (neni 22), i cili parashikonte korrigjim falas të gabimeve ndërmjet vitit 2008 (kur Ligji hyri në fuqi) dhe 2013, nuk është zgjatur. Sidoqoftë, është akoma e mundur të ndryshoni emrin e futur në dokumentacionin zyrtar për një tarifë të vogël administrative përmes të njëjtit proces si ndryshimi i thjesht i emrit tuaj personal.

115. Komiteti i Ekspertëve të Kartës Evropiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave konsideroi që mbiemrat mund të përdoren dhe të adoptohen në gjuhën rome, pasi nuk kanë dëgjuar asnjë kundërshtim.⁹⁹ Gjatë vizitës së tij, Komiteti Këshillimor nuk dëgjoji argumentet kundërshtuese. Është gjithashtu e mundur në të gjitha gjuhët e tjera, duke përfshirë edhe shqipen, dhe 2.101 persona kanë vendosur të shkruajnë

⁹⁸ [Komenti tematik i ACFC-së](#) nr. 3, miratuar më 24 maj 2012, par.56

⁹⁹ [Raporti i katërt i Komitetit të Ekspertëve të Kartës Evropiane për gjuhët rajonale ose të pakicave në Mal të Zi](#), 2017, shikojeni nenin 10.5 dhe paragrafin 3.1.

informacionet e tyre personale në gjuhën shqipe në kartën e tyre të identitetit.¹⁰⁰ Është gjithashtu e mundur të kërkohen pasaporta në cilëndo nga gjuhët zyrtare, si me shkrim cirilik, ashtu edhe me shkrim latin. Për të huajt që dëshirojnë të regjistrohen ekziston një dispozitë e veçantë që lejon që emri i tyre të shkruhet në gjuhën e tyre, me shkrim latin.

Treguesit topografikë

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme e monitorimit

116. Në të dy ciklet e mëparshme të monitorimit, Komiteti Këshillëdhënës u bëri thirrje autoriteteve të përcaktojnë nëse ka pasur ndonjë kërkesë nga personat që u përkasin pakicave kombëtare për treguesit topografike në gjuhët e pakicave dhe për masa që do të sigurojnë se kjo e drejtë të zbatohet më gjerësisht, jashtë bashkive ku pakicat kombëtare përbëjnë shumicën e popullsisë së vendit.

Situata aktuale

117. Ligji për të drejtat dhe liritë e pakicave (neni 11) tani zbaton dispozitën për shënimin dhe treguesit topografikë për komunitet me 5% e popullsisë së pakicave sipas dy regjistrimeve të mëparshme të njëpasnjëshme.¹⁰¹ Megjithatë, Ligji për vetëqeverisje lokale¹⁰² vazhdon të ruajë tekstin "në rastet kur komunitetet e pakicave kombëtare e formojnë shumicën ose një pjesë të konsiderueshme të popullsisë" në nenin 110, ku "Plani i pjesëmarrjes së qytetarëve" do të përfshijë personat që u përkasin pakicave kombëtare në këtë Plan. Për më tepër, neni 79 i Kushtetutës ruan formulimin "një pjesë të konsiderueshme të popullsisë totale" për të garantuar të drejtën e treguesve topografike në gjuhët e pakicave. Komiteti Këshillimor konsideron se kjo mund të interpretohet ndryshe në të gjithë territorin, dhe kujton se "duhet të vendosen procedura të qarta dhe transparente se si dhe kur të vendoset përdorimi i gjuhëve të pakicave" për të siguruar që e drejta të gëzohet në mënyrë të barabartë.¹⁰³ Komiteti Këshillimor pret që ndryshime dhe plotësime e tekstit të tillë të konsiderohen kur të rishikohet Kushtetuta.

118. Bazuar në raportin kombëtar dhe vëzhgimet e vetë të Komitetit Këshillimor, e drejta për të shfaqur emrat e vendeve lokale respektohet në zonat ku pakica shqiptare përbën pjesën më të madhe të popullsisë lokale, siç janë Ulqini dhe Tuzi. Sipas informacioneve të disponueshme, duket se nuk ka pasur ndonjë konsultim me pakicat që përbëjnë 5% ose më shumë të popullsisë së komunave të tjera për të përcaktuar nëse treguesit topografikë në gjuhën e tyre do të ishin të dëshirueshme në praktikë, por Komiteti Këshillimor nuk dëgjoji asnjë ankesë konkrete në lidhje me atë. Sidoqoftë, Komiteti Këshillimor kujton se "kërkesa për një shumicë absolute ose relative në komunitetet urbane, komunale ose lokale" shtron çështjen e pajtueshmërisë me nenin 11 e Konventës Kuadër¹⁰⁴. Ndërsa kushti zyrtar për shumicën lokale relative nuk është në ligj, në Mal të Zi, duket se praktika sugjeron që treguesit në gjuhët e pakicave janë kryesisht të pranishme në zonat ku pjesëtarët e pakicave kombëtare përbëjnë shumicën e popullatës.

¹⁰⁰ Raporti shtetëror, fq. 92

¹⁰¹ Shikojeni nenin 11, paragrafi 4 i Ligjit për të drejtat e pakicave: "Në territorin e njësisve të vetëqeverisjes vendore të përmendura në paragrafin 2 të këtij neni [shikoje fusnotën e mësipër], emrat e organeve që ushtrojnë autoritetin publik, emri i njësisve të vetëqeverisjes vendore, emrat e vendbanimeve, shesheve dhe rrugëve, institucioneve, subjekteve afariste dhe entiteteve e tjera dhe shenjat topografike duhet të shkruhen në gjuhën dhe me shkrimin e kombeve të pakicave dhe komuniteteve të tjera të pakicave kombëtare.

¹⁰² Shikoni: http://www.uniset.ca/microstates/me_Law-on-Local-Self-Government.pdf .

¹⁰³ [Komenti tematik i ACFC-së nr. 3](#), i miratuar më maj 24 të vitit 2012, par.55

¹⁰⁴ [Komenti tematik i ACFC-së nr.3](#), i miratuar më maj 24 të vitit 2012, para.65

Rekomandime

119. Komiteti Këshillimor përsërit thirrjen e tij për autoritetet që të konsultohen me përfaqësuesit e pakicave në mënyrë që të përcaktojnë nëse ekziston ndonjë kërkesë për treguesit topografikë në gjuhët e pakicave dhe të sigurohet që kjo e drejtë të zbatohet në të gjithë territorin e Malit të Zi.

Neni 12 i Konventës Kuadër**Qasja e barabartë në arsim dhe përmbajtjet ndërkulturore***Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit*

120. Autoriteteve u kërkohet të sigurojnë që autoritetet lokale dhe mësuesit të përdorin 20% e burimeve mësimore për lëndët sipas zgjedhjes së tyre që "konfirmojnë vlerën e kulturës lokale" dhe të sigurojnë që librat shkollorë të kenë një cilësi të përshtatshme.

Situata aktuale

121. E drejta për arsimin në gjuhën e vet në institucionet publike është e garantuar me nenin 79 të Kushtetutës, si dhe e drejta për të përfshirë historinë dhe kulturën e komuniteteve pakicë në kurrikulën e përgjithshme. Shkolla fillore është falas dhe e detyrueshme në Mal të Zi, duke filluar në moshën gjashtë vjeç dhe zgjat nëntë vjet. Pastaj vijnë katër vjet i arsimit të mesëm ose profesional, i ndjekur nga arsimi i lartë në nivelin universitar. Në Ligjin për arsimin e përgjithshëm, 20% e kurrikulës është "përmbajtje e hapur" që i referohet "vërtetimit të vlerës së kulturës lokale".¹⁰⁵ Sipas autoriteteve, ky mundësi mund të përdoret për edukimin rreth historisë dhe kulturës së personave që u përkasin pakicave kombëtare.

122. Bashkëbiseduesit e Komitetit Këshillimor vazhdimisht po shprehin shqetësim për përdorimin e 20% të kurrikulës për të gjitha lëndët, ku u takon mësuesve që t'i plotësojnë ato me mësim të zonës lokale. Disa përfaqësues të pakicave kombëtare gjithashtu shprehin shqetësim se ata rrallë janë të konsultuar nga ana e mësuesit lokalë për këtë çështje. Ministria e Arsimit ka pak kontroll mbi përdorimin e kësaj pjese, siç është informuar Komiteti Këshillimor, dhe në bisedim me Komitetin Këshillimor, Ministria ka konfirmuar se është e nevojshme të sigurohet që kjo kohë të harxhohet mirë. Në veçanti, trajnimi i mësuesve tashmë është organizuar se si të përdoret më mirë kjo mundësi, çfarë duhet të mirëpritet, megjithëse është vullneti i mësuesve për të marrë pjesë në trajnim.

123. Komiteti Këshillimor u informua përsëri për pakënaqësinë e pakicës shqiptare për cilësinë e përkthimit të librave shkollorë, dhe se ndjeshmëria e caktuar kulturore, siç janë emrat e vendeve, nuk është konsideruar në përkthim. Në bashkëpunim me Këshillin Kombëtar të Shqipërisë, janë ndërmarrë hapa fillestarë për ta korrigjuar situatën, duke përfshirë krijimin e një grupi hartues që bën propozime specifike për librat shkollorë, si dhe qëllimin për të pasur recensues dhe lektorë në mënyrë që të shmangen gabimet në të ardhmen.

¹⁰⁵ Raporti shtetëror, f. 94

124. Lëndë "Edukimi qytetar"¹⁰⁶, e përmendur në opinionin e mëparshëm të Komitetit Këshillimor dhe e cila promovon të drejtat e njeriut, demokracinë dhe shoqërinë multikulturore,¹⁰⁷ nuk është më një lëndë e detyrueshme siç ka qenë në ciklin e mëparshëm të monitorimit. Udhëzimi 45 i OSCE për HCNM nga Lubjana thotë se "arsimi i integruar duhet të përfshijë edukimin e të gjithë studentëve për diversitetin në shoqërinë e tyre". Komiteti Këshillimor kujton se "arsimi shkollor duhet të japë një pasqyrim të drejtë të diversitetit gjuhësor dhe kulturor të shoqërisë dhe kështu të promovojë vlerat e tolerancës, dialogut ndërkulturor dhe respektit të ndërsjellë".¹⁰⁸ Prandaj, Komiteti Këshillimor është i shqetësuar për dobësimin e arsimit qytetar dhe ndikimin e mundshëm që mund të ketë kjo mangësi në marrëdhëniet ndërkulturore.

125. Sipas Institutit për Tekstet Shkollore, në kurrikulën shkollore ka një numër të konsiderueshëm autorësh nga pakicat boshnjake, kroate dhe shqiptare, megjithëse përfaqësuesit e komunitetit boshnjak ishin të pakënaqur me numrin e autorëve nga ai komunitet. Komiteti Këshillimor kujton se "kurrikula e detyrueshme duhet të përfshijë informacione mbi historinë dhe kontributin e pakicave në trashëgiminë kulturore dhe shoqërinë e Shtetit palë.¹⁰⁹ Komiteti Këshillimor u informua se ka një përfshirje adekuate të autorëve të pakicave në sistemin arsimor.¹¹⁰ Komiteti Këshillimor nuk mori informacione nga autoritetet për mësimdhënien e historisë, as nuk dëgjoi për tema shqetësuese nga përfaqësuesit e pakicave.

Sidoqoftë, ai kujton se "theksohet rëndësia e futjes së perspektivave shumëfishta në mësimdhënien e historisë".¹¹¹

Rekomandime

126. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të sigurojnë që toleranca, dialogu ndërkulturor dhe respekti i ndërsjellë të jenë ndër parimet themelore të politikës dhe praktikës arsimore, veçanërisht përmes rivendosjes së edukimit qytetar në kurrikulën e detyrueshme.

127. Komiteti Këshillimor inkurajon autoritetet të vazhdojnë bashkëpunimin e tyre konstruktiv me përfaqësuesit dhe organizatat e pakicave në lidhje me librat shkollore, në mënyrë që të sigurohet veçanërisht cilësinë e përkthimit.

128. Autoritetet duhet të inkurajojnë shkollat të përdorin vazhdimisht mundësitë e ofruara në kurrikulën e përgjithshme, duke përfshirë bashkëpunimin me përfaqësuesit dhe organizatat e pakicave, me qëllim që të pasqyrohet më mirë identiteti dhe kultura e personave që u përkasin pakicave kombëtare; paralelisht, autoritetet duhet të kryejnë trajnime të detyrueshme të mësuesve për përdorimin e 20% të kurrikulës së

¹⁰⁶ Sipas Ministrisë së Arsimit, Edukimi qytetar, që nga viti shkollor 2017/2018, është një lëndë zgjedhore që jepet në klasat VII dhe VIII ose VIII dhe IX të shkollës fillore dhe përfshin arsimin për qytetarinë demokratike dhe të drejtat e njeriut me qëllim të përgatitjes së fëmijëve dhe të rinjve për sjellje aktive dhe e përgjegjshme dhe jetë në një shoqëri demokratike. Kurrikula e kursit është krijuar në mënyrë që të rinjtë të mësojnë dhe praktikojnë rregullat themelore të demokracisë, të mësojnë për të drejtat e njeriut dhe të fëmijëve, vlerat e një shoqërie demokratike, kulturave të ndryshme dhe të përgatiten për jetën në një shoqëri multikulturore ose të zhvillojnë kompetencat e tyre qytetare.

¹⁰⁷ ACFC Opinioni i dytë për Malin e Zi / OP / II (2013) 002, par. 142.

¹⁰⁸ ACFC [Komenti tematik nr.3](#), miratuar më 24 maj 2012, para.82.

¹⁰⁹ ACFC [Komenti tematik nr.3](#), miratuar më 24 maj 2012, para.82. Shikojini gjithashtu Udhëzimet e Lubjanës, nr. 45, "sistemi arsimor duhet të zhvillojë dhe mësojë një kurrikul të përgjithshme të detyrueshëm [...] që përfshin mësim mbi historinë, fetë, kulturat, traditat dhe kontributet e pakicave dhe grupeve të shumicës brenda vendit, duke pasqyruar perspektiva të ndryshme. Respektimi i diversitetit dhe pluralizmit duhet të përfshihet në të gjitha fushat e kurrikulës. Shihni gjithashtu nenin 29 (d) [të Konventës për të Drejtat e Fëmijëve](#).

¹¹⁰ Raporti shtetëror, fq. 99. [Shihni gjithashtu Raportin e Katërt të Komitetit të Ekspertëve të Kartës Evropiane për gjuhët rajonale ose të pakicave në Mal të Zi](#), të vitit 2017.

¹¹¹ ACFC [Komenti tematik nr.3](#), i miratuar më 24 maj të vitit 2012, para.82.

rezervuar për arsimin në zonën lokale, dhe që Ministria e Arsimit të rrisë mbikëqyrjen për të monitoruar dhe vlerësuar mënyrën e përdorimit të këtyre 20% të shpërndara.

Pozita e romëve dhe egjiptianëve

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

129. Komiteti Këshillimor u bëri thirrje autoriteteve për t'u dhënë përparësi përpjekjeve më të mëdha për të siguruar që fëmijët romë të kenë qasje në institucionet parashkollore dhe të garantojnë që kurrikula i plotëson nevojat e ndryshme të grupeve të përfshira. Autoriteteve u kërkohet gjithashtu të adresojnë urgjentisht çështjen nëse fëmijët romë janë në gjendje të ndjekin shkollën për shkak të mungesës së dokumenteve të identitetit, të forcojnë përpjekjet dhe të merren me vështirësitë me të cilat përballen romët në të gjitha nivelet e sistemit arsimor, duke përfshirë Këshillin e Pakicave Rome në krijimin, monitorimin dhe vlerësimin e programeve arsimore.

Situata aktuale

130. Në 2016/17, 104 fëmijë romë dhe egjiptianë morën pjesë në arsimin parashkollor në Mal të Zi, duke përfaqësuar 0.55% të popullsisë së përgjithshme parashkollore. Në 2017/18, ai numër u rrit deri në 190.¹¹² Një iniciativë u nis, duke përfshirë ndërmjetësit e komunitetit, për të rritur më tej këtë numër. Në bashkëpunim me UNICEF, autoritetet kanë hartuar një Strategji e arsimit parashkollor dhe arsimit të hershëm 2016-2020, e cila synon të sigurojë që të gjithë fëmijët midis moshës tre dhe gjashtë vjeç janë të mbuluar nga arsimi parashkollor; në kohën e shkrimit të Strategjisë (2016), shkalla e regjistrimit ishte 53% dhe shkalla e pjesëmarrjes ishte 40%. Komiteti Këshillimor u informua se familjet rome dhe egjiptiane shpesh preferojnë që fëmijët e tyre të qëndrojnë me anëtarët e familjes në moshë të re, dhe mirëpret qasjen e shumëanshme, e cila përfshin ngritjen e vetëdijes për përfitimet e arsimit parashkollor midis komuniteteve rome dhe egjiptiane, për angazhimin e prindërve, përmirësimin e infrastrukturës dhe forcimin e kompetencave profesionale¹¹³.

131. Shkalla e braktisjes së shkollës në komunitetet rome dhe egjiptiane është ulur në mënyrë të moderuar, dhe numri i nxënësve që përfundojnë arsimin, si dhe regjistrimi gradualisht po rritet. Për më tepër, me rritjen e numrit të romëve dhe egjiptianëve të zhvendosur që rregulluan statusin e tyre, numri i fëmijëve të paaftë për të ndjekur shkollën për shkak të mungesës së dokumentacionit u ul ndjeshëm. Për më tepër, fëmijët romë dhe egjiptianë kanë të drejtë për libra shkollorë falas (megjithëse duhet të bëhen përpjekje për të siguruar që kjo mund të zbatohet në mënyrë të vazhdueshme)¹¹⁴, si dhe për bursa për shkollën e mesme dhe arsimin universitar. Duke përshëndetur këtë përparim i rëndësishëm, Komiteti Këshillimor vëren një grup të fëmijëve romë dhe egjiptianë që nuk janë përfshirë aktualisht në sistemin arsimor, siç është grupi që ai takoi në vendbanimin Mali i bardhë në Ulqin, grupi që ka pasaporta malazeze. Komiteti Këshillimor vëren qëndrimin e autoriteteve që, duke folur ligjërisht, çdo fëmijë rom dhe egjiptian

¹¹² [Rrjeti evropian i ekspertëve ligjorë për barazinë gjinore dhe mosdiskriminim](#), Raporti shtetëror MZ, 2018, p.55.

¹¹³ [Strategjia e arsimit parashkollor dhe arsimit të hershëm 2016-2020, UNICEF](#)

¹¹⁴ Shikojeni raportin *Romët e rinj*, p.38: <http://mladiromi.me/eng/2014-07-21-09-36-07/documents/category/3-publikacije?download=62:shadow-report-montenegro-ngo-young-roma-2016> dhe Konkluzionet e Këshillit të Bashkëpunimit Rajonal 2017, f.3: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/57/policy-paper-from-the-second-national-platform-on-roma-integration-in-montenegro-podgorica-2017> dhe 2018, f.3: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/74/policy-brief-from-the-third-national-platform-on-roma-integration-in-montenegro-podgorica-2018>.

mund të regjistrohet në sistemin arsimor pavarësisht nga dokumentacioni i kërkuar, dhe se nuk do të vendosen sanksione nëse dokumentacioni nuk dorëzohet deri në fund të vitit. Sidoqoftë, Komiteti Këshillimor konsideron se hapa të mëtutjeshëm janë të nevojshëm në rritjen e ndërgjegjësimit në komunitetet rome dhe egjiptiane, si dhe në përmirësimin e statusit të tyre social dhe të strehimit, në mënyrë që të përmirësohet prania e fëmijëve. Komiteti Këshillimor vëren se niveli i braktisjes në komunitetet rome dhe egjiptiane është ende më i lartë se në pjesën tjetër të popullsisë, por mirëpret prirjen përgjithësisht në rënie¹¹⁵. Komiteti Këshillimor gjithashtu shënon një studim të bërë nga Ministria për të Drejtat e Njeriut dhe të Pakicave, të listuar në Strategjinë për Përfshirjen Sociale të Romëve dhe Egjiptianëve 2016-2020, duke treguar që gati tre të katërtat e romëve dhe egjiptianëve përfundojnë arsimin fillor.¹¹⁶ Sidoqoftë, është shqetësuese që, sipas një studimi të bërë nga UNDP dhe Banka Botërore, vetëm një e treta e romëve nga 18 deri 21 vjeç kanë përfunduar arsimin fillor të detyrueshëm,¹¹⁷ dhe të dy sondazhe e Ministrisë për të Drejtat e Njeriut dhe të Pakicave dhe UNDP tregojnë qartë se ekziston një shpeshësi më të lartë të braktisjes së shkollës nga vajzat rome dhe egjiptiane; në raportin e UNDP 28% e vajzave romë dhe egjiptianë e përfundojnë shkollën fillore (krahasuar me 34% të djemëve), dhe hulumtimi i Ministrisë tregon se 13,8% e vajzave rome dhe egjiptiane braktisin shkollën fillore (krahasuar me 9.4% për djem). Faktorë të tillë si martesat e hershme dhe ato të detyruara ndikojnë në shkallën e braktisjes së vajzave, siç përshkruhet në Vlerësimin themelor të GREVIO të Malit të Zi për vitin 2018.¹¹⁸ Komiteti Këshillimor e mirëpret faktin se parandalimi i martesës së hershme dhe të detyruar është përfshirë në Strategjinë 2016-2020 (Instrumenti 2.4.3) me qëllim të uljes së nivelit të braktisjes së nxënësve romë dhe egjiptianë, dhe ndër të tjera, do të zbatohet në bashkëpunim me Zyrën për Luftën Kundër Trafikut të Qënive Njerëzore, institucione arsimore, Këshillin e Pakicave Rome dhe OJQ-të.

132. Komiteti Këshillimor shënon gjithashtu një projekt që ka angazhuar ndërmjetësuesit romë për të ndihmuar nxënësit romë në arsimin parashkollor dhe fillor, veçanërisht në lidhje me gjuhën, me qëllim të përmirësimit të arritjeve shkollore dhe uljes së shkallëve të braktisjes.¹¹⁹ Kur një shkollë ka 70 nxënës romë dhe egjiptianë, ajo ka të drejtën për një ndërmjetës, dhe kjo e drejtë rritet me rritjen e numrit të nxënësve, me 70 nxënës si prag. Bashkëbiseduesit e Komitetit Këshillimor e informuan atë se ky program nuk mund të zbatohet në të gjithë vendin, në zona të tjera ku mund të ishte me përfitim më të madh për komunitetin rom. Komiteti Këshillimor e kupton që janë angazhuar 17 ndërmjetësues, dhe që nga viti 2018 emërimi i tyre ka një linjë të veçantë financimi nga Ministria e Arsimit, e cila më parë ishte financuar nga OJQ. Autoritetet kanë bërë përpjekje ta zyrtarizojnë punësimin e ndërmjetësve, por kjo nuk ka qenë gjithmonë e mundur, dhe shumë janë punësuar me kontrata të përkohshme të projektit. Ekziston një konkurs i planifikuar për të punësuar ndërmjetësues të rinj, me përparësi për kandidatët nga komunitetet rome dhe egjiptiane. Në këtë drejtim, nëse është e nevojshme, duhet t'i kushtohet vëmendje rritjes së numrit të personave që u përkasin pakicave kombëtare, që kanë kompetencat e nevojshme për rekrutim. Projekti i regjistrimit të fëmijëve nga komunitetet rome dhe egjiptiane në arsimin parashkollor, i cili nuk u realizua në të gjithë vendin, ishte gjithashtu i suksesshëm.

133. Dega e shkollës fillore në zonën e Konikut, e cila ishte e ndarë dhe për të cilën Komiteti Këshillimor shprehu shqetësim në opinionin e tij të mëparshëm, është mbyllur dhe nxënësit nga ajo shkollë ndjekin

¹¹⁵ [Rrjeti Evropian i ekspertëve ligjorë për barazinë gjinore dhe mosdiskriminimin](#), Raporti shtetëror MZ, 2017, f.47.

¹¹⁶ [Strategjia e Përfshirjes Sociale e Romëve dhe Egjiptianëve 2016-2020, f.27.](#)

¹¹⁷ [Romët në shikim të parë, Malit të Zi, Fact Sheet.](#)

¹¹⁸ [Vidjeti GREVIO prvi \(osnovni\) evaluacijski izvještaj o Crnoj Gori, 2018, par. Shiheni GREVIO Raportin e Parë \(Themelor\) të Vlerësimit për Malin e Zi, 2018, para.184](#)

¹¹⁹ Shiheni Strategjinë e Inkluzimit të Romëve dhe Egjiptianëve 2016-2020, f.28.

shkolla të tjera në Podgoricë dhe u sigurua transporti falas. Gjatë vizitës se lokacionit kryesor të shkollës që ndodhet afër Konik, Komiteti Këshillimor ka parë mësimet të integruara, me fëmijë romë dhe egjiptianë që ndjekin mësimet me nxënës jo-romë, dhe nxënës romë dhe egjiptianë kanë mësimet shtesë në gjuhën zyrtare. Komiteti Këshillimor gjithashtu u informua se fëmijët nga shumica e popullsisë po mësojnë për historinë dhe kulturën e popullatës rome, duke përfshirë ngjarje të tilla si Dita Botërore e Romëve. Për më tepër, drejtori i shkollës e informoi delegacionin për një seri aktivitete jashtëshkollore të krijuara për të inkurajuar nxënësit romë dhe egjiptianë të marrin pjesë, duke përfshirë muzikën, vallëzimin dhe sportet.

134. Megjithëse është arritur një progres i konsiderueshëm në regjistrimin e fëmijëve nga komunitetet rome dhe egjiptiane në nivelin fillor, Komiteti Këshillimor është shqetësuar për numrin e vogël të nxënësve që po ndjekin arsimin e mesëm. Sipas informacioneve të siguruar nga autoritetet, në 2017/18 klasën e nëntë (shkolla fillore përfundimtare) e mbaruan 78 nxënës romë dhe egjiptianë, dhe në 2018/19 38 nxënës romë dhe egjiptianë u regjistruan në vitin e parë të arsimit të mesëm. Informacionet e dhëna nga autoritetet treguan, pa dhënë informacione konkrete, se këto shifra për vitin 2018/19 janë tipike për vitet e kaluara. Ka stimuj financiarë, duke përfshirë 60 bursa mujore për nxënës romë dhe egjiptianë që po ndjekin shkollën e mesme, dhe 150 EUR për muaj për studentë romë dhe egjiptianë që po ndjekin ndonjë universiteti.¹²⁰ Sipas një studimi të Bankës Botërore dhe UNDP,¹²¹ shkalla e përfundimit të shkollave të mesme është më e ulta në Ballkanin Perëndimor. Ka shumë pak studentë romë dhe egjiptianë që ndjekin universitetin, me 20 studentë që u regjistruan në vitin 2016/17, por autoritetet duhet të monitorojnë efektet e një numri të madh politikash që po zbatohen, duke përfshirë ndërmjetësuesit, bursat dhe përjashtimet për tarifën e shkollimit dhe provimeve, për regjistrimin në universitet. Në përgjithësi, Komiteti Këshillimor është i shqetësuar për qasjen efektive të fëmijëve romë dhe egjiptianë në arsim në të gjitha nivelet, dhe këto, siç theksohet në mbledhjen e Këshillit të Bashkëpunimit Rajonal 2017, shihen Strategjinë e Përfshirjes së Romëve dhe Egjiptianëve 2016-2020, f.28, përpjekjet për të ulur nivelet e braktisjes së shkollës mund të ndikojnë negativisht në cilësinë dhe rezultatet e arsimit.¹²²

Rekomandime

135. Komiteti Këshillimor përsërit thirrjen e tij për autoritetet që të sigurojnë një qasje efektive në arsim në të gjitha nivelet, veçanërisht në institucionet parashkollore, për të gjithë fëmijët romë dhe egjiptianë, dhe të sigurojnë që ajo i plotëson nevojat e identifikuar, si dhe rritjen e ndërgjegjësimit për rëndësinë e arsimit të hershëm midis prindërve.

136. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve që t'i ndërmarrin hapat e mëtutjeshme për të përmirësuar pjesëmarrjen e fëmijëve romë dhe egjiptianë në arsim, por të mos ulë standardin e arsimit, duke përfshirë edhe përmes angazhimit në komunitet, duke theksuar rëndësinë e arsimit dhe zgjidhjen, mes çështjeve të tjera, e problemeve të martesës së hershme dhe të detyruar. Mbështetja afatgjatë duhet të ofrohet për programin e ndërmjetësuesve romë në arsimin parashkollor dhe fillor, pavarësisht nga numri i nxënësve, dhe autoritetet duhet të sigurojnë që ndërmjetësuesit të rekrutohen në bazë të kontratave të sigurta dhe afatgjata.

¹²⁰ Raporti shtetëror, f. 13

¹²¹ [Romët në shikim të parë, Malii i Zi, Fact Sheet](#). UNDP, Banka botërore, prill 2018.

¹²² Shihini edhe përfundimet e mbledhjes së Këshillit të Bashkëpunimit Rajonal, 2017, f.4:

<https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/57/policy-paper-from-the-second-national-platform-on-roma-integration-in-montenegro-podgorica-2017>.

Neni 13 i Konventës Kuadër

Arsimi privat për pakicat kombëtare

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

137. Në Opinionin e vet e dytë, Komiteti Këshillimor u bëri thirrje autoriteteve të vazhdojnë procesin e njohjes së institucioneve arsimore të pakicave pa vonesë të panevojshme.

Situata aktuale

138. E drejta për të krijuar shoqata arsimore për pakicat përcaktohet me nenin 79 të Kushtetutës. Shkolla e përmendur në Opinionin e mëparshëm - Shkolla e Mesme Medresa Tuzi - shkolla private islamike në Tuz, në boshnjakisht dhe shqip - e cila ka qenë në pritje të njohjes zyrtare që nga viti 2008, është njohur nga Këshilli Kombëtar i Arsimit më 2015. Ky është institucioni i vetëm arsimor që ka aplikuar për një njohje të tillë gjatë kësaj periudhe.

Rekomandime

139. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të vazhdojnë njohjen e shkollave private të pakicave kombëtare pa vonesë të panevojshme.

Neni 14 i Konventës Kuadër

Mësimdhënia në gjuhën e pakicave dhe mësimdhënia e gjuhës së pakicave

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

140. Në ciklet e mëparshme të monitorimit, Komiteti Këshillimor konsideroi se mësimdhënia e gjuhëve pakicë ishte i papërshtatshëm në përmbushjen e kërkesës, dhe që nuk është përfshirë në kurrikulën e rregullt shkollore. Nevojat gjuhësore e romëve gjithashtu morën pak vëmendje dhe autoriteteve iu kërkua të mbështesin dispozitat arsimore të strategjisë së romëve, duke përfshirë edhe mësimin e gjuhës romë. Autoriteteve gjithashtu u kërkua të intensifikojnë dialogun me përfaqësuesit e pakicave për të analizuar nevojat ekzistuese, duke përfshirë edhe grupe numerikisht më të vogla siç është pakica kroate, për mësimdhënien në gjuhët e pakicave të tyre ose mësimin e gjuhëve të pakicave të tyre.

Situata aktuale

141. Arsimi në gjuhën shqipe sigurohet në zonat ku shqiptarët përbëjnë pjesën më të madhe të popullsisë vendase, si dhe në Podgoricë. Ka katër shkolla parashkollore dhe 12 shkolla fillore në të gjithë Malin e Zi me mësimdhënien e gjuhës shqipe, si dhe katër shkolla të mesme. Sipas informacioneve të dhëna nga autoritetet pranë Komisionit Këshillimor, në 2018/19, ky numër i shkollave përkthehet në 415 nxënës të nivelit parashkollor, 2.620 nxënës të nivelit fillor në gjuhën shqipe, 1.007 të nxënësve të nivelit të mesëm. Numrat në nivelin fillor dhe të mesëm tregojnë një rënie graduale, në përputhje me rënien e

përgjithshme të popullatës, ndërsa numri i institucioneve parashkollore tregon një rritje të vazhdueshme¹²³. Ekzistojnë shumë shkolla dygjuhëshe me mësimdhënie në gjuhën shqipe dhe malazeze, por kjo nuk do të thotë që nxënësit marrin një numër të barabartë të mësimdhënies në secilën gjuhë; disa nxënës marrin gjuhën shqipe si gjuhën e tyre mësimore, ndërsa të tjerët marrin malazez, kryesisht në varësi të përkatësisë etnike. Kjo do të thotë se ekzistojnë dy rryma të veçanta të arsimit njëgjuhësh. Ekziston mundësia që nxënësit me malezëz si gjuhë mësimore, të marrin shqipen si lëndë fakultative midis klasave 6 dhe 9 (nga 11 deri në 15 vjeç), dhe në klasa me gjuhën shqipe si gjuhë mësimore, malazez është i detyrueshëm.

142. Gjatë vizitës së shkollës fillore në Ulqin nga Komiteti Këshillimor, ai u informua se më shumë se gjysma e nxënësve po marrin shqipen si lëndë fakultative. Ndërsa disa klasa mbahen bashkërisht në shkollën e vizituar nga Komiteti Këshillimor - veçanërisht gjermanisht - Komiteti kujton se "arsimi shumëgjuhësh i hapur për nxënës nga të gjitha grupet gjuhësore, duke përfshirë pakicat dhe shumicën, krahas përfitimeve të konsiderueshme kognitive për individët, mund të kontribuojë në mirkuptimin dhe bashkpunimin ndërkulturor."¹²⁴ Për më tepër, Komiteti Këshillimor kujton se 'kjo inkurajon përfshirjen e gjuhëve të pakicave në sistemin shkollor publik dhe në kurrikulën e detyrueshme'.¹²⁵ Komiteti Këshillimor është i shqetësuar që ky sistem ekzistues mund të intensifikojë ndarjet etno-gjuhësore në sistemin arsimor në Mal të Zi, që përfundimisht mund të forcojë ndarjet midis komuniteteve.

143. Ekziston edhe një program studimi për mësuesit në gjuhën shqipe, në Universitetin e Malit të Zi, dhe çdo vit regjistrohen nga 10 deri në 20 persona. Programi është 80% në gjuhën shqipe dhe 20% në malazez.

144. Nuk ka mësimdhënie në gjuhën rome ose mësimdhënie të gjuhës rome. Mësimdhënie e gjuhës rome është i kufizuar, bashkëbiseduesit i sqaruan Komisionit Këshillimor, për shkak të mungesës së kodifikimit të gjuhës që mund të mësohet gjerësisht. Kjo do të thotë se është bërë pak ose aspak përparim në arsimin e gjuhës rome nga cikli i mëparshëm. Sidoqoftë, Komiteti Këshillimor vëren me interes përpjekjet e vazhdueshme për të kodifikuar gjuhën rome në nivelin rajonal. Por, Komiteti Këshillimor konsideron se gjuha rome mund të përdoret gojarisht në shkollat parashkollore ose fillore, ku gramatika nuk është aq e rëndësishme dhe ku nevoja për mësues të gjuhës plotësisht të kualifikuar është më pak.

145. Universiteti i Malit të Zi mori pjesë në përpjekjet rajonale për të trajnuar mësuesit e gjuhëve rome në Zagreb, por asnjë kërkesë nuk u paraqit nga Mali i Zi. Një arsye për këtë, siç romët i informuan Komitetit Këshillimor, është se programi ka vetëm 180 kreditë ECTS (European Credit Transfer System - Sistemi Evropian për Transferim të Kredive), që nuk është i mjaftueshëm për të mësuar një gjuhë në shkollë (kërkohet 240). Kjo do të thotë që studentët e mundshëm nuk ishin mjaft të interesuar për të marrë pjesë në këtë program. Komitetit Këshillimor shpreh keqardhjen për këtë situatë dhe pret që autoritetet dhe përfaqësuesit e pakicave të mund të gjejnë një zgjidhje.

146. Sa i përket gjuhëve të tjera të pakicave, ekziston një aftësi relativisht e kufizuar për të dhënë mësim në këto gjuhë. Komiteti Këshillimor rithekson që mësimdhënia e gjuhës kroate në Tivat dhe Kotorr është i mundur vetëm me ndihmën financiare të Ministrisë së Shkencës së Republikës së Kroacisë.

¹²³ Numrat në 2016/17, për shembull, ishin 261 niveli parashkollor, 2.720 shkolla fillore dhe 1,051 shkolla e mesme

¹²⁴ [Komenti tematik i ACFC-së nr. 3](#), miratuar më 24 maj 2012, par. 72

¹²⁵ [Komenti tematik i ACFC-së nr. 3](#), miratuar më 24 maj 2012, par. 73

Rekomandime

147. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të rishikojnë qasjen e tyre në arsimin dygjuhësh dhe të hartojnë masa gjithëpërfshirëse dhe afatgjata për ta përmirësuar disponueshmërinë e mësimit të gjuhës shtetërore me cilësi të lartë në sistemin e arsimit publik, përmes një qasjeje të ekuilibruar që përmban masa paralele për mbrojtjen e duhur dhe promovimin e gjuhëve të pakicave kombëtare, duke përfshirë futjen e një metodologjie të mësimdhënies shumëgjuhëshe .

148. Komiteti Këshillimor rekomandon që autoritetet të intensifikojnë dialogun me partnerët rajonalë dhe përfaqësuesit e romëve, me qëllim të kodifikimit të varianteve kryesore të gjuhës rome që flitet në Mal të Zi.

Neni 15 i Konventës Kuadër**Përfaqësimi i pakicave kombëtare në organet e zgjedhura dhe administratën publike***Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit*

149. Komiteti Këshillimor u bëri thirrje autoriteteve të rishikojnë urgjentisht legjislacionin zgjedhor në mënyrë që të eliminohen dispozitat që mund të kenë një efekt diskriminues ndaj romëve, dhe të monitorojnë efektet e amendamenteve të fundit në legjislacionin zgjedhor, për të siguruar përputhjen me parimin e përfaqësimit autentik. Autoriteteve u kërkuan gjithashtu të gjejnë mënyra për të zbatuar të drejtën kushtetuese në përfaqësimin proporcional të personave që u përkasin pakicave kombëtare në shërbimet publike, si dhe të sigurojnë që romët të trajtohen si partnerë kryesorë në programet qeveritare, duke përfshirë zhvillimin, zbatimin dhe vlerësimin e planeve të veprimit.

Situata aktuale

150. Dispozitat e veçanta e nenit 94 të Ligjit për zgjedhjen e këshilltarëve dhe deputetëve¹²⁶ lejojnë që kandidatët që u përkasin pakicave të zgjidhen me 0.7% të votave, në krahasim me 3% të votave për ndonjë parti tjetër politike. Kandidatët që i përkasin pakicës kroate mund të zgjidhen në parlament me 0.35% të votave. Partia politike Kroate ka një anëtar të parlamentit, partia që i përfaqëson boshnjakët ka dy anëtarë, dhe një anëtar ka partia politike që përfaqëson shqiptarët. Nuk ka asnjë deputet rom, as ndonjë të pakicës myslimane. Në kabinetin aktual të ministrave, një organ ekzekutiv i ndarë nga legjislacioni (Parlamenti), një e treta është një pakicë. Pesë nga 24 anëtarët e kabinetit janë nga pakica boshnjake, dhe një është nga pakicat kroate, myslimane dhe shqiptare.¹²⁷ Komiteti Këshillimor kujton që shteteve anëtare u kërkohet të krijojnë kushtet e nevojshme për pjesëmarrjen efektive të personave që u përkasin pakicave. Kujtohet gjithashtu se 'kur ligjet zgjedhore parashikojnë kërkesa për një prag të caktuar, ndikimi i tij potencialisht negativ në pjesëmarrjen e pakicave kombëtare në procesin zgjedhor duhet të merret në

¹²⁶ [Neni 94, 2](#)) "Kur asnjë nga listat e kandidatëve për zgjedhjen e deputetëve të popullit kroat në Mal të Zi nuk i plotëson kushtet e përmendura në paragrafin 1 të këtij neni dhe pikën 1 të këtij paragrafi, nga të cilët më i suksesshmi, me të paktën 0.35% të votave të vlefshme, do të fitojë të drejtën për një vend në parlamen"

¹²⁷ Raporti shtetëror, fq. 106

konsideratë.¹²⁸ Komiteti Këshillimor shpreh keqardhjen se legjislacioni zgjedhor nuk është ndryshuar, që do të thotë se ky prag është vendosur në 0.7% për partitë e tjera politike të pakicave numerikisht të ngjashme ose më të mëdha se kroatët, të cilët kanë një prag të vendosur në 0.35%, veçanërisht duke marrë parasysh faktin se edhe pse pakica rome është e ngjashme numerikisht me pakicën kroate, nuk sigurohet ndonjë dispozitë e tillë për romët. Në një bisedim me Komitetin Këshillimor, autoritetet deklaruan se nuk ishte bërë asnjë ndryshim pasi aktualisht nuk ekziston asnjë parti politike që përfaqëson romët në Mal të Zi, ndërsa përfaqësuesit romë shprehin mendimin se nuk ka gjasa për të formuar një parti politike me asnjë shans të vërtetë për të qenë e zgjedhur. Një studim në rajon tregoi që ndryshimi i kësaj norme ligjore do të rrisë pjesëmarrjen politike në komunitetin rom.¹²⁹ Në këtë kontekst, Komiteti Këshillimor përsërit shqetësimin e tij që kjo dispozitë mund të ketë një ndikim negativ në pjesëmarrjen politike të romëve dhe egjiptianëve dhe mund të çojë në diskriminim, në kundërshtim me nenet 4 dhe 15 të Konventës Kuadër.

151. E drejta për përfaqësimin proporcional në shërbimet publike mbrohet me Kushtetutë,¹³⁰ por në praktikë mbetet e paplotësuar dhe pakicat mbeten të nënpërfaqësuar në administratën shtetërore. Sipas një studimi të vitit 2015,¹³¹ në grupin më të madh të të dhënave që mbulojnë 141 organe të administratës shtetërore bazuar në 13.900 pyetësorë të kthyer, malazezët përbëjnë 74.76%, serbët 11.24%, shqiptarët 2.51%, boshnjakët 5.62%, myslimanët 2.46%, romët 5.62%, myslimanët 2.46%, romët 0.02%, kroatët 0.76% dhe të tjerët 0.42%. Nënpërfaqësimi është më pak i theksuar, megjithëse është akoma i pranishëm, në organet e vetëqeverisjes lokale, dhe është përmirësuar që nga viti 2011.¹³² Komiteti Këshillimor kujton se 'të dhënat gjithëpërfshirëse dhe statistikat [...] janë instrumente për hartimin e masave të duhura ligjore dhe politike për të zgjidhur mangësitë e identifikuara¹³³, dhe në këtë drejtim mirëpret hulumtime të rregullta që zbatohen për të vlerësuar përfaqësimin e pakicave në shërbimet publike. Komiteti Këshillimor kujton se administrata publike duhet, sa më shumë që të jetë e mundur, të pasqyrojë larminë e shoqërisë.¹³⁴ Ai thekson se romët përfaqësojnë rreth 0.02% të të punësuarve në administratën shtetërore. Ai kujton se romët dhe egjiptianët shpesh nuk janë të punësuar mjaft në administratën publike dhe se kjo çështje kërkon vëmendje të veçantë nga autoritetet. Punësimi i tyre në administratën publike mund të kontribuojë në një imazh më të mirë dhe të rrisë ndërgjegjësimin për pakicat e tilla në shoqëri në tërësi, e cila nga ana tjetër do të përmirësojë pjesëmarrjen e tyre në të gjitha nivelet.¹³⁵ Ndërsa pranon arsyet e ndryshme për këtë situatë, Komiteti Këshillimor është akoma i brengosur që, sipas të dhënave të veta, vetëm pesë persona që u përkasin bashkësive rome dhe egjiptiane janë të punësuar në administratën shtetërore, përkundrazi nivelit të arsimit përgjithësisht në rritje midis komuniteteve rome dhe egjiptiane.

Rekomandime

¹²⁸ [Komenti tematik i ACFC-së nr. 2: "Pjesëmarrje efektive e personave që u përkasin pakicave kombëtare në jetën kulturore, sociale dhe ekonomike dhe punët publike"](#), i miratuar më 27 shkurt 2008, par.82

¹²⁹ Multikulturalizmi në politikat publike, dr Goran Bashiq, prof. dr Mitja Zhagar, prof. dr Sinisha Tataloviq, ps. 176-179, 2018.

¹³⁰ Shiheni nenin 79, paragrafi 10: atë të drejtë për përfaqësim proporcional në shërbimet publike, autoritetet publike dhe organet e vetëqeverisjes lokale.

¹³¹ Raporti shtetëror, fq. 103-104

¹³² Sipas një raporti kombëtar: Struktura kombëtare e të punësuarve (numri dhe përqindja) në organet e vetëqeverisjes lokale (18). Nga 3,036 të anketuar, në kuptimin kombëtar, të punësuarit janë deklasifikuar si vijon: malazezët 1,748 (57,58%), serbët 628 (20,69%), shqiptarët 172 (5,67%), boshnjakët 229 (7,54%), myslimanët 84 (2,77%), romët 0 (0,00%), kroatët 47 (1,55%), të tjerët 15 (0,49%), ndërsa, sipas një studimi të vitit 2011, të punësuarit u raportuan si: malazezët 68,86%, serbët 12,55%, shqiptarët 6,87%, boshnjakët 5,16%, myslimanët 50 1,61%, romët 0,00%, Kroatët 2,03%, të tjerët 0,74% ', fq.103.

¹³³ [Komenti tematik i ACFC-së nr. 2](#), miratuar më 27 shkurt 2008, par.127

¹³⁴ [Komenti tematik i ACFC-së nr. 2](#), miratuar më 27 shkurt 2008, par.120

¹³⁵ [Komenti tematik i ACFC-së nr. 2](#), miratuar më 27 shkurt 2008, par.124

152. Komiteti Këshillimor ua rithekson thirrjen e tij autoriteteve që të vazhdojnë veprimet afirmative për komunitetet e vogla të pakicave kombëtare, veçanërisht për romët, në mënyrë që të sigurohet trajtimi i barabartë midis komuniteteve të tilla në lidhje me pragjet në legjislacionin zgjedhor.

153. Komiteti Këshillimor apelon te autoritetet të ndërmarrin veprime, duke përfshirë stimuj ligjorë, kur është e nevojshme, për të përmirësuar përfaqësimin e pakicave në shërbimet publike.

Kuadri institucional për pjesëmarrjen e pakicave kombëtare në vendimmarrje

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

154. Komiteti Këshillimor e ka njohur rolin e rëndësishëm që këshillat e pakicave duhet të luajnë në rritjen e pjesëmarrjes efektive të pakicave kombëtare, por u bëri thirrje autoriteteve të rishikojnë dispozitat ligjore në lidhje me zgjedhjen dhe funksionimin e këshillave të pakicave.

Situata aktuale

155. Komiteti Këshillimor vëren se ende ekzistojnë gjashtë këshillat e pakicave të themelluara në bazë të neneve 33-35 të Ligjit për të drejtat e pakicave, që përfaqësojnë pakicat kombëtare shqiptare, boshnjake, kroate, myslimane, rome dhe serbe, dhe secila me 17 dhe 35 anëtarë. Gjysma e secilit këshill përbëhet nga anëtarët sipas detyrës zyrtare (deputetët, kryetarët e bashkive dhe kryetarët e asambleve komunale që përfaqësojnë pakicën e vetë), dhe gjysma përbëhet nga përfaqësues të shoqërisë civile të zgjedhur në asamblatë të zgjedhore të këshillit të pakicave. Këshillat luajnë një rol të rëndësishëm në promovimin e interesave dhe rritjen e ndërgjegjësimit për pakicën e tyre. Ata gjithashtu kanë të drejtë, ndër të tjera, të propozojnë amendamente në legjislacion, të themelojnë institucione arsimore dhe të japin mendime për drejtorët e shkollave që janë të propozuar për të marrë një shkollë të gjuhëve të pakicave. Grupet e pakicave që përbëjnë më pak se 3% të popullsisë duhet të kenë 510 nënshkrime për të formuar një Këshill të Pakicave (shikoje nenin 3). Neni 2 i Ligjit për të drejtat e pakicave parashikon që pakicat kombëtare janë "të lidhura historikisht me Mali të Zi", siç përcaktohet në nenet 3 dhe 4 të këtij Opinioni.

156. Komiteti Këshillimor vëren se kohët e fundit janë kryer reforma në këto institucione, veçanërisht në lidhje me marrëdhëniet e tyre me Fondin. Kryetarët e këshillit janë akoma në bordin e drejtorëve, por për të eliminuar konfliktet e mundshme të interesave, këshillat e tyre nuk mund të bëjnë më kërkesë për financim.¹³⁶ Anëtarët e Komitetit të Vlerësimit të Projektit, një organ shtatë anëtarësh që vendos për shpërndarjen e fondeve, nuk mund të jenë anëtarë të një këshilli të pakicave.¹³⁷ Si kundërmasë, financimi i këshillave të pakicave është dyfishuar në 8,100 € në muaj, megjithëse disa përfaqësues të disa këshillave të pakicave, veçanërisht romët, raportuan se kjo ende nuk i lejonte ata të përmbushnin plotësisht mandatin e tyre, veçanërisht në mbështetjen e komunitetit të tyre. Reformat e tjera përfshijnë formalizimin e procesit të raportimit financiar, i cili e rrit mbikëqyrjen financiare të Ministrisë së të Drejtave të Njeriut dhe të Pakicave.

¹³⁶ Komenti tematik i ACFC-së, nr 2, miratuar më 27 shkurt, 2008, par.124

¹³⁷ Ligji për të drejtat dhe liritë e pakicave, neni 36: 'E drejta për të marrë pjesë në një tender publik për ndarjen e fondeve nga par. 1 dhe 2 i këtij neni nuk u përkas këshillave të popujve të pakicave dhe komuniteteve të tjera kombëtare

157. Komiteti Këshillimor është i shqetësuar që rregullorja, e cila kërkon që grupet e pakicave të plotësojnë kërkesën e 510 nënshkrimeve si kufi më i ulët, është disproporcionale dhe mund të ketë një efekt ekskluziv për grupet pakicë numerikisht më të vogla që bëjnë pjesë në përkufizimin e ligjit, dhe që mund të dëshirojnë të përfitojë, tani ose në të ardhmen, nga mekanizmi konsultativ i Këshillit të Pakicave dhe të "ruajnë identitetin e tyre kombëtar", në bazë të Ligjit për të drejtat e pakicave (neni 33).

158. Përfaqësuesit e disa këshillave të pakicave kanë shprehur shqetësim për mungesën e qartësisë, siç e shohin ata, në lidhje me statusin e tyre juridik. Për ta nuk është e qartë nëse ata po veprojnë si një OJQ apo si një organ shtetëror, dhe disa përfaqësues të këshillave të pakicave kanë raportuar se OJQ-ja po merr trajtim preferencial kur bëhet fjalë për marrëdhëniet me autoritetet. Ata deklaruan se nuk ishin në gjendje të aplikonin për financim si OJQ sepse nuk ishin OJQ, por statusi i tyre juridik nuk ishte ekuivalent me atë të një institucioni shtetëror. Në bisedën për këtë çështje me Komitetin Këshillimor, autoritetet cituan nenin 34 të Ligjit për të drejtat e pakicave, i cili u jep këshillave të pakicave statusin e personit juridik, dhe këshillat e pakicave i raportuan Komitetit Këshillimor që tashmë e dinë për atë. Komiteti Këshillimor gjithashtu regjistron letra të hartuara nga këshillat e pakicave, duke përfshirë ato të prodhuara në bashkëpunim me njëri-tjetrin, me qëllim që të kërkojnë sqarime nga Ministria; kërkesave të tilla nuk u përgjigjën, Komiteti Këshillimor u informua, megjithëse autoritetet treguan se statusi i tyre ishte sqaruar disa herë. Pritjet e Komitetit Këshillimor janë që këto çështje mund të sqarohen në periudhën e ardhshme të monitorimit.

159. Megjithëse Komiteti Këshillimor pranon nivelin e mirë të bashkëpunimit joformal midis këshillave të pakicave të bashkësive të ndryshme të pakicave kombëtare, ai vëren se asnjë organ zyrtar, koordinues, që përfaqëson të gjitha këshillat e pakicave, nuk është krijuar. Përfaqësuesit e disa këshillave të pakicave deklaruan se një organ i tillë mund të flasë me një zë për çështjet që prekin personat që u përkasin pakicave kombëtare dhe të luajë një rol më të madh në rritjen e ndërgjegjësimit për historinë dhe kulturën e pakicave kombëtare në Mal të Zi. Duhet të merren parasysh diskutimet e mëtutjeshme me përfaqësuesit e këshillave të pakicave për krijimin dhe rolin e një organi të tillë.

160. Komiteti Këshillimor mbetet i shqetësuar për mungesën e një mekanizmi që garanton ekuilibrin gjinor në këshillat e pakicave, përkundër miratimit të rregullave që rregullojnë zgjedhjen e anëtarëve të këshillit të pakicave në shtator 2017.¹³⁸ Sipas informacioneve të siguruara nga autoritetet, mesatarisht, 23% e këshillave të pakicave janë gra, ku 50% ose më shumë gra nuk i formojnë këshillat e pakicave. Më tej, bashkëbiseduesit ngritën gjithashtu natyrën politike të këshillave të pakicave, gjë që është gjithashtu e rëndësishme për Komitetin Këshillimor. Për shkak të rregulloreve themeluese të Këshillit, ato shpesh kanë lidhje dhe ndikime të forta nga partitë politike kombëtare, në dëm të qëndrimeve të shoqërisë civile, dhe kjo mund të ketë pasoja negative për fokusin e Këshillit në çështje që prekin personat që u përkasin pakicave kombëtare. Kjo kontribuon në perceptimin e disa bashkëbiseduesve që këshillat e pakicave janë projekte politike të drejtuara nga politikanë kombëtarë dhe avokatë të grupit të veçantë që ata përfaqësojnë.

Rekomandime

¹³⁸ Ligji për të drejtat dhe liritë e pakicave, neni 36k.

161. Autoritetet duhet t'i rishikojnë dispozitat ligjore në lidhje me këshillat e pakicave, duke përfshirë pragun e kërkesave për themelimin e tyre dhe statusin e tyre juridik; Është e nevojshme për të marrë masa konkrete që të sigurohet ekuilibrin gjinor në këshillat, dhe ato duhet të përfshihen në proceset e vendimmarrjes që prekin ato.

162. Komiteti Këshillimor inkurajon autoritetet që të konsultohen për krijimin e një organi koordinues të përbërë nga përfaqësuesit të të gjitha pakicave kombëtare.

Pjesëmarrja efektive në çështjet ekonomike dhe sociale

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme monitoruese

163. Në ciklet e mëparshme të monitorimit, autoriteteve u është kërkuar që të vazhdojnë përpjekjet e tyre për t'u zhvilluar ekonomisht në veri të vendit, dhe të forcojnë përpjekjet për të zhvilluar dhe për të implementuar politikat që adresojnë problemet e romëve në aksesin e punësimit, duke përfshirë adresimin e praktikave diskriminuese ndaj romëve në bashkëpunim me policinë . Gjithashtu është rekomanduar që autoritetet të përmirësojnë ndjeshëm pjesëmarrjen e romëve, veçanërisht grave romë, në jetën ekonomike të vendit.

Situata aktuale

164. Komiteti Këshillimor vëren përpjekjet e vazhdueshme për të forcuar zhvillimin ekonomik në veri të vendit, dhe përmes një seri projektesh që synojnë përmirësimin e ofrimit të shërbimeve komunale, duke përfshirë ujë dhe kanalizim. Komiteti Këshillimor kujton se "Shtetet anëtare duhet të marrin masa konkrete për të rritur mundësinë e personave që u përkasin pakicave që jetojnë në zona periferike dhe / ose në vendbanime ekonomisht depresive, të tilla si zonat rurale, të izoluara dhe ato kufitare [...] të marrin pjesë në jetën socio-ekonomike.¹³⁹

165. Bazuar në të dhënat e papunësisë të dhëna nga autoritetet, pjesëtarët e komuniteteve romë dhe egjiptiane përbëjnë midis 3% dhe 4% të numrit të përgjithshëm të të papunësuarve¹⁴⁰, që është mbi pjesën e tyre të popullsisë totale bazuar në regjistrimin e vitit 2011. Komiteti Këshillimor shënon përpjekjet e autoriteteve në mbledhjen e informacioneve mbi pozitën e romëve dhe egjiptianëve në bashkëpunim me Agjencinë e Punësimit të Malit të Zi. Bazuar në të dhënat e përfshira në Strategjinë për Përfshirjen Sociale të Romëve dhe Egjiptianëve 2016-2020, në vitin 2015 (të dhënat e fundit), 95% e romëve dhe egjiptianëve ishin "persona pa profesion dhe kualifikime". Duke demonstruar paqartësi, i njëjti dokument thotë gjithashtu se 83% e romëve dhe egjiptianëve janë të papunë; Nga ky numër, 33% deklarojnë se janë "të papunë që nuk kërkojnë punë", që do të thotë se rreth 50% e romëve janë të papunë dhe kërkojnë punë, sipas kësaj Strategjie për Përfshirje Sociale. Hulumtimet më të fundit të UNDP-it dhe të Bankës Botërore tregojnë se shkalla e punësimit në mesin e romëve të marginalizuar ishte vetëm 14% në 2017, krahasuar me 37% në mesin e jo-romëve që jetojnë në afërsi të tyre.¹⁴¹ Komiteti Këshillimor dëshiron të theksojë se 'të dhënat gjithëpërfshirëse dhe statistikat janë [...] instrumente për hartimin e masave të duhura ligjore dhe politike për adresimin e mangësive të vërejtura. "Ekziston një mungesë e përgjithshme e të dhënave të

¹³⁹ [Komentari tematik i ACFC-së nr. 2](#), miratuar më 27 shkurt 2008, par. 42

¹⁴⁰ Strategjia për përfshirjen sociale të romëve dhe egjiptianëve në Malin e Zi 2016-2020, f.54

¹⁴¹ [Romët në shikim të parë, Mali i Zi](#), Informator. UNDP, Banka botërore, prill 2018.

qëndrueshme dhe të besueshme në lidhje me pjesëmarrjen ekonomike të pakicave, pjesërisht për shkak të faktit se deklarimi i përkatësisë etnike në regjistrin e papunësisë është i vullnetshëm.

165. Komiteti Këshillimor shënon/vëren përpjekjet e autoriteteve për të përfshirë pjesëtarët e komuniteteve rome dhe egjiptiane në 'programet politike aktive të punësimit' dhe programet e punës sezonale, si dhe masat e përshkruara në Strategji, megjithëse bashkëbiseduesit, duke përfshirë përfaqësuesit e pakicave dhe organizatat ndërkombëtare, shprehën shqetësimin për buxhetin e dhënë për Strategji. Agjencia e Punësimit mund të veprojë si ndërmjetës për të ndihmuar personat e papunë nga komunitetet rome dhe egjiptiane në kërkimin e tyre për punësim, dhe ndërmjet 2015 dhe 2017, subvencione ishin në dispozicion për bizneset që punësonin pjesëtarët e komunitetit rom ose egjiptian.

166. Komiteti Këshillimor mirëpret ndërtimin e njësisve të reja të strehimit në kuadër të Programit Rajonal të Strehimit në Konik dhe Nikshiq, i cili siguron akomodim për personat e zhvendosur (shikoje Nenin 4). Sidoqoftë, ky program u krijua në kuadrin e ofrimit të zgjidhjeve të strehimit për personat e zhvendosur pas konfliktit gjatë viteve 90-ta dhe nuk parashikon romë dhe egjiptianë malazezë. Të dyja këto grupe janë të përfshira në Ligjin për strehimin social (neni 4), në të cilin grupe të cënueshme, duke përfshirë, ndër të tjera, romët dhe egjiptianët dhe personat e zhvendosur, janë një përparësi në shpërndarjen e banesave sociale. Sidoqoftë, çështjet e strehimit vazhdojnë, veçanërisht në Ulqin, Herceg Novi dhe Tivat. Një numër i intervistuarve raportuan që romët dhe egjiptianët malazezë po jetonin gjithashtu në kushte jetese nën standard, për të cilën dëshmoi Komiteti Këshillimor gjatë vizitës së tij në vend. Komiteti Këshillimor vizitoi një familje me dy të rriturit me tetë fëmijë (katër nuk ishin regjistruar në lindje dhe jo të gjithë morën pjesë në shkollë) në periferi të Ulqinit, të cilët jetojnë në një kazermë të improvizuar, në kushte shumë të këqija. Një burrë i rritur raportoi se ai nuk ishte refugjat, por erdhi në Ulqin në vitin 1980 dhe ka qenë i refuzuar për një punë sepse statusi i tij ishte i paqartë. Faktet e situatës specifike nuk duhet të përcaktohen nga Komiteti Këshillimor, por ai është i shqetësuar për kushtet e jetesës së kësaj familje, si dhe për shkak të çështjeve të strehimit që përfshijnë romët dhe egjiptianët e zhvendosur, si edhe romët dhe egjiptianët malazezë. Bashkëbiseduesit e informuan Komitetin Këshillimor se në fund të nëntorit 2018 kanë qenë dy zjarre në vendbanime të ndryshme rome në Herceg Novi dhe Tivat, në të cilat 42 njerëz kanë humbur shtëpitë e tyre. Përveç rreziqeve që këto vendbanime mund të jenë për banorët e tyre, Komiteti Këshillimor kujton se "kushtet e pafavorshme të strehimit [...] ndikojnë ndjeshëm në aftësinë e pakicave kombëtare për të marrë pjesë në jetën socio-ekonomike dhe mund të rezultojnë në varfërinë e tyre të mëtejshme, marginalizimin dhe përjashtimin shoqëror.¹⁴²

168. OJQ-të e paralajmëruan Komitetin Këshillimor për çështjet e higjienës, kanalizimeve dhe shëndetit në mesin e komunitetit rom që jeton në një fabrikë të braktisur, gjithashtu në periferi të Ulqinit, dhe gjatë vizitës së Komitetit Këshillimor ai u informua për mungesën e kanalizimeve dhe shërbimeve komunale në këtë vend, që ka potencialin të çojë këtë komunitet në probleme shëndetësore. Autoritetet kanë bërë përpjekje për të rritur ndërgjegjësimin për çështjet e kujdesit shëndetësor në komunitetet rome dhe egjiptiane përmes punëtorive të shumta¹⁴³.

169. Komiteti Këshillimor po konsideron hulumtimin e treguesve të shumëfishtë të klasterëve (MICS) të realizuar nga MONSTAT në 2013 në bashkëpunim me UNICEF, i cili dokumentoi shumë nga çështjet e

¹⁴² [Komentari tematik i ACFC-së](#) nr. 2, miratuar më 27 shkurt 2008, par.57

¹⁴³

kujdesit shëndetësor me të cilat përballen gratë dhe fëmijët e romëve dhe egjiptanëve.¹⁴⁴ Sipas të intervistuarve, sondazhi i vitit 2013 nuk ka një madhësi të mjaftueshme të mostrës, por Komiteti Këshillimor mirëpret informacionin që duhet të bëhet një MICS i ri në vitin 2019, megjithëse autoritetet nuk e kanë konfirmuar atë.

Rekomandime

170. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve të intensifikojnë përpjekjet për të mbledhur rregullisht dhe sistematikisht të dhëna gjithëpërfshirëse, të besueshme mbi punësimin, statusin ekonomik dhe shëndetësor të romëve dhe egjiptianëve, në përputhje me standardet ndërkombëtare të mbrojtjes së të dhënave.

171. Komiteti Këshillimor u bën thirrje autoriteteve që të vazhdojnë përpjekjet e tyre për të rritur ndërgjegjësimin e çështjeve shëndetësore në komunitetet rome dhe egjiptiane, dhe të marrin masat e duhura për të adresuar çështje të tilla të bazuara në nevoja të identifikuara, në bashkëpunim të ngushtë me ato komunitete.

172. Autoritetet duhet të marrin masa për të përmirësuar pozitën sociale dhe ekonomike të komuniteteve rome dhe egjiptiane, veçanërisht duke rritur mundësitë e punësimit, në bashkëpunim të ngushtë me këto komunitete.

Neni 16 i Konventës Kuadër

Ndarjet e reja territoriale

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

173. Komiteti Këshillimor u bëri thirrje autoriteteve të sigurojnë që të drejtat e personave që u përkasin pakicave kombëtare të merren parasysh gjatë planifikimit dhe zbatimit të ndryshimeve të ndarjes territoriale të vendit, dhe se nuk ka pasur asnjë ndikim negativ mbi të drejtat e personave që u përkasin pakicave kombëtare për të marrë pjesë në mënyrë efektive në çështjet publike; Për më tepër, autoriteteve iu kërkua të sigurojnë që fëmijët që u përkasin pakicave kombëtare vazhdojnë të kenë qasje në arsim në gjuhët e pakicave, pavarësisht nga ndryshimet territoriale.

Situata aktuale

174. Nga cikli i mëparshëm i monitorimit, u krijuan tre komuna të reja: Petnicë (2013), Guci (2014) dhe Tuz (2018). Dy komunat e listuara e para këtu kanë gjuhën boshnjake si gjuhë e shumicës, ndërsa Tuzi ka gjuhën shqipe si gjuhë e shumicës. Krijimi i komunës Tuzi është një qëllim i gjatë i partive politike shqiptare, dhe krijimi i tij ka përfunduar në konsultim me ato parti.

175. Komiteti Këshillimor kujton se "është e rëndësishme që ndikimi specifik në pakicat kombëtare dhe përdorimi i gjuhëve të pakicave të konsiderohen në konsultim të ngushtë me përfaqësuesit e pakicave

¹⁴⁴ Strategjia për Përfshirjen Sociale të Romëve dhe Egjiptianëve 2016-2020, fq. 54

kombëtare gjatë shqyrtimit të kufive administrative, pasi krijimi i njësive më të mëdha të vetëqeverisjes mund të rezultojë në një prag të caktuar që nuk mund të arrihet më.¹⁴⁵ Në këtë kontekst, Komiteti Këshillimor vëren se komuna e Tuzit nuk përfshin një fshat me shumicën shqiptare (Fundina) afër kufirit të tij. Ky fshat, me një popullsi prej më pak se 200 banorë, mbetet brenda komunës së Podgoricës dhe nuk është i përfshirë në komunën e Tuzit me shumicën shqiptare.¹⁴⁶ Në kohën e miratimit, negociatat për përfshirjen e një pjese të këtij fshati ishin aktuale.

Rekomandime

176. Komiteti Këshillimor rekomandon që autoritetet të paraqesin të gjitha ndryshimet e ardhshme territoriale në konsultim të ngushtë me personat që u përkasin pakicave kombëtare që jetojnë në zonat e prekura, përfaqësuesit e pakicave dhe organizatat.

Neni 17 dhe 18 i Konventës Kuadër

Bashkëpunimi me vendet fqinje

Rekomandimet nga dy ciklet e mëparshme të monitorimit

177. Komiteti Këshillimor kishte vërejtur më herët marrëdhëniet e fqinjësisë së mirë të Malit të Zi dhe mungesën e vështirësive në kontaktet ndërkufitare, dhe autoritetet u inkurajuan që të ruanin këtë qasje përmes zbatimit të marrëveshjeve ekzistuese bilaterale dhe përfundimit të marrëveshjeve shtesë sipas nevojës.

Situata aktuale

178. Komiteti Këshillimor është i kënaqur të vëren se marrëveshja bilaterale midis Kroacisë dhe Malit të Zi, e nënshkruar në vitin 2009 dhe e ratifikuar në vitin 2011, po implementohet përmes takimeve të Komitetit Ndërqeveritar të Përzier, të përbërë nga përfaqësues të qeverive përkatëse. Takimet mbahen çdo dy vjet dhe përfshijnë përfaqësues të pakicës kroate në Mal të Zi dhe pakicën malazeze në Kroaci.

179. Mali i Zi në përgjithësi mbajti marrëdhënie të mira me vendet fqinje dhe Komiteti Këshillimor nuk u informua për ndonjë vështirësi specifike me të cilën përballen personat që u përkasin pakicave kombëtare në mbajtjen e kontakteve ndërkufitare, për shembull, Kroacia siguroi një mësues për një shkollë në zonën e Kotorrit dhe financim të gazetës kroate, dhe Serbia siguron fonde për rindërtimin e Shtëpisë Serbe në Podgoricë.¹⁴⁷

Rekomandime

180. _____inkurajon autoritetet që të mbajnë marrëdhënie pozitive me vendet fqinje, të vazhdojnë të zbatojnë marrëveshjet ekzistuese bilaterale dhe, nëse është e nevojshme, të përfundojnë marrëveshje

¹⁴⁵ [Romët në shikim të parë, Mali i Zi, Fact Sheet.UNDP, Banka Botërore, prill 2018](#)

¹⁴⁶ Ligji për organizimin territorial të Malit të Zi, neni 5 për Podgoricë; Neni 7 (17a) Tuz.

¹⁴⁷ Shtëpia serbe në Podgoricë mori 3.4 milion euro nga qeveria serbe. 600,000 EUR gjithashtu dha qeveria serbe për institucione serbe në Mal të Zi. Shiheni: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbi-crna-gora-narod/29457957.html>.

shtesë, në frymën e marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë, marrëdhënieve miqësore dhe bashkëpunimit midis vendeve.

III. PËRFUNDIMET

Komiteti Këshillimor konsideron se këto vërejtje përfundimtare mund të shërbejnë si bazë për konkluzionet dhe rekomandimet të cilat do të jenë e miratuara nga Komiteti i Ministrave në raport me Malin e Zi.

Lëvizjet pozitive pas tre cikleve të monitorimit

182. Mali i Zi mban një qasje pozitive ndaj zbatimit të Konventës Kuadër, duke përmendur veçanërisht përparimin e përgjithshëm në kornizën legjislativë dhe institucionale për Komitetin Këshillimor. Dënimet për ata që kryejnë vepra diskriminimi janë rritur, gjuha e urrejtjes është kriminalizuar, dhe posaçërisht është theksuar që 'promovimi i barazisë' parashikohet me Ligjin kundër diskriminimit, i cili thotë se hapat që synojnë adresimin e pabarazisë dhe disavantazhit që kanë përjetuar, ndër të tjera, personat që u përkasin pakicave kombëtare, nuk duhet të konsiderohen si diskriminimi i ndaluar me ligj. Besimi në institucionin e Avokatit të popullit, Mbrojtësit të popullit, u rrit gjatë kësaj periudhe, dhe numri i çështjeve u rrit në përputhje me këto rrethanat.

183. Ekziston një kornizë e mirë për ndarjen e mjeteve financiare për ruajtjen dhe promovimin e kulturave të pakicave. Shqetësimet brenda qeverisë, për integrimin dhe kohezionin e shoqërisë, kanë çuar në një qasje më ndërkulturore në financimin e projekteve përmes Fondit për Mbrojtjen dhe Ushtrimin e të Drejtave të Pakicave. Projektet e para e shpërndara nga Fondi në 2018 pas ristrukturimit tregojnë një rritje të numrit të projekteve që ngazhojnë grupe të ndryshme të pakicave, të cilat duhet të punojnë në promovimin e dialogut ndërkulturor.

184. E drejta për arsim në gjuhën e vet në institucionet publike është e garantuar me Kushtetutë, ashtu edhe e drejta për përfshirjen e historisë dhe kulturës së komuniteteve pakicë në kurrikulën e përgjithshme. Programi mësimor përmban 20% të "përmbajtjes së hapur" që i referohet "vërtetimit të vlerës së kulturës lokale". Kjo mund të përdoret për edukimin për historinë dhe kulturën e personave që u përkasin pakicave kombëtare, thanë autoritetet. Sa i përket mësimdhënies në gjuhët e pakicave dhe mësimdhënies së gjuhëve të pakicave, arsimi në gjuhën shqipe sigurohet në zonat ku shqiptarët përbëjnë pjesën më të madhe të popullsisë vendase, dhe në Podgoricë.

185. Në krahasim me ciklet e mëparshme të monitorimit, situata e romëve dhe egjiptianëve, veçanërisht të personave të zhvendosur, është përmirësuar ndjeshëm. Kampusi i Konikut është mbyllur zyrtarisht, me ndërtimin e shtëpisë së re të përhershme në vend - megjithëse disa familje ende nuk janë transferuar. Sa i përket arsimit, situata është duke u përmirësuar për romët dhe egjiptianët, veçanërisht në fushën e Konikut, ku shkolla parashkollore e segreguar më parë ka qenë e mbyllur.

186. Disa pakicë janë të përfaqësuar mirë në qeveri, dhe kroatët kanë një prag më të ulët se pakicat e tjera për zgjedhjet parlamentare. Në nivelin lokal, pakicat kombëtare (me përjashtim të romëve) janë të përfaqësuara më mirë në shërbimet publike në nivelin kombëtar, megjithëse malazezët ende përbëjnë, në mënyrë disproporcionale, pjesën më të madhe të shërbyesve publikë.

Çështjet shqetësuese pas tre cikleve të monitorimit

187. Kriteri i shtetësisë për personat që njihen si pakicë nuk është shfuqizuar, përkundër rekomandimeve të kundërta nga ciklet e mëparshme. Shqetësimet për pavarësinë e Avokatit të Popullit ende ekzistojnë, pasi buzheti i tij duhet të aprovohet nga Ministria e Financave, dhe mjetet financiare mund të mos jenë e mjaftueshme për të kryer mandatin e tij të plotë; përkundër rekomandimeve për të ndryshuar mënyrën e emërimit të Avokatit të Popullit, ai / ajo ende mund të emërohet ose lirohet nga detyra nga një shumicë e thjeshtë në parlament. Rregullorja që duhet të përdoret për të mbledhur të dhëna mbi diskriminimin kundër të gjitha autoriteteve shtetërore nuk respektohet. Gjithashtu, nuk ka një organ për barazinë e ndarë nga Mbrojtësi, që do të thotë se mungesa e sanksioneve mund ta kufizojë aftësinë e Mbrojtësit si një organ i barazisë për të adresuar diskriminimin në një mënyrë të duhur.

188. Përkundër reformave pozitive të Fondit, mbeten pyetje rreth transparencës së punës së tij dhe vlerësimit të projekteve të financuara. Ekziston një mungesë e qartësisë në lidhje me shfaqjen e simboleve të shteteve, me një ligj në fuqi që ndalon shfaqjen e tillë, që duhet të trajtohet në legjislacionin e ardhshëm.

189. Autoritetet në bashkëpunim me organizatat ndërkombëtare dhe partnerët, po grumbullojnë të dhëna për të ashtuquajturën "distancën etnike". Midis 2010 dhe 2017, distanca sociale midis pothuajse të gjitha grupeve u rrit, gjë që kontribuoi në opinionin e Komitetit Këshillimor se ndarja midis komuniteteve mund të thellohet dhe të bëhet më e theksuar. Incidente të mosmarrëveshjes fetare midis kishave të ndryshme ortodokse gjithashtu janë vërejtur. Gjuha i urrejtjes është i kriminalizuar, por autoritetet po ndjekin dobët mediat sociale sepse asnjë agjenci nuk është e detyruar ta bëjë këtë.

190. Ministria e Arsimit ka pak kontroll se si përdoret 20% e kurrikulës së rezervuar për arsim në zonën lokale. Ekziston një numër i madh i shkollave dygjuhëshe që japin mësim në gjuhën shqipe dhe malazeze, por kjo nuk do të thotë që nxënësit marrin një numër të barabartë klasash në secilën gjuhë, por që disa nxënës marrin shqipen si gjuhën e tyre të mësimin, ndërsa të tjerët marrin malazez, kryesisht në varësi të përkatësisë së tyre etnike. Kjo krijon dy rryma të veçanta të arsimit njëgjuhësh. Komiteti Këshillimor është i shqetësuar për degradimin e lëndës së edukimit qytetar në lëndë fakultative dhe jo e detyrueshme.

191. Çështjet e strehimit vazhdojnë të ekzistojnë për romët dhe egjiptianët malazezë të zhvendosur, shpesh për shkak të vendbanimit të tyre në vendbanime joformale, gjë që çon në mungesë të kushteve sanitare. Nevojiten përpjekje për të rritur ndërgjegjësimin për çështjet shëndetësore brenda komuniteteve rome dhe egjiptiane në mënyrë që të sigurohet një qasje efektive në kujdesin shëndetësor. Kjo është veçanërisht rasti në zonën e Konikut, ku shëndeti riprodhues dhe përdorimi i drogës mund të bëhen një problem i rëndësishëm në periudhën e ardhshme. Gjithashtu duhet të rritet ndërgjegjësimi për rëndësinë e arsimit në të gjitha fazat, dhe shkalla e braktisjes së romëve dhe egjiptianëve mbetet e lartë. Një program i suksesshëm i ndërmjetësuesve romë ngadalë po fillon në të gjithë vendin. Romët dhe egjiptianët shpesh janë të papunë, dhe autoritetet po ndërmarrin programe për të ndihmuar personat që i përkasin komunitetit rom dhe egjiptian të gjejnë ndonjë punësim, por nevojiten përpjekje më të gjera dhe të koordinuara.

192. Veprimi afirmativ i ndërmarrë në lidhje me legjislacionin zgjedhor për pakicën kroate nuk është shtrirë te romët, megjithëse janë numerikisht të ngjashëm. Në përgjithësi, pakicat nuk janë mjaft të

përfaqësuar në shërbimet publike, veçanërisht romët. Të dhënat e papunësisë, të ndara sipas përkatësisë etnike, nuk janë të disponueshme, megjithëse vlerësohen për komunitetet rome dhe egjiptiane. Mbledhja e plotë e të dhënave për barazinë mund të mundësojë masa më efektive siç janë programet e punësimit.

Rekomandime

193. Përveç masave që duhet të merren për të zbatuar rekomandimet e hollësishme të përfshira në Seksionet I dhe II të Opinioneve të Komitetit Këshillimor, autoritetet janë të ftuar të marrin masat e mëposhtme për të përmirësuar më tej zbatimin e Konventës Kuadër:

Çështjet për veprim të menjëhershëm ¹⁴⁸

- **Të merren masa për të përmirësuar situatën sociale dhe ekonomike të romëve dhe egjiptianëve, veçanërisht duke rritur mundësitë e punësimit dhe duke siguruar qasjen efektive në kujdesin shëndetësor, arsimin dhe strehimin, në bashkëpunim të ngushtë me komunitetet e interesuara dhe mbi bazën e të dhënave të mbledhura rregullisht dhe sistematikisht, gjithëpërfshirës dhe të besueshëm për pozitën e personave që u përkasin këtyre komuniteteve; Të merren hapa të mëtutjeshëm për të përmirësuar pjesëmarrjen e fëmijëve romë dhe egjiptianë në arsim pa zvogëlimin e standardit të arsimit, duke përfshirë angazhimin në komunitet, me theks në rëndësinë e edukimit dhe adresimit, midis çështjeve të tjera, të çështjes së martesës së hershme dhe të detyruar. Mbështetje afatgjatë duhet të ofrohet për programin e ndërmjetësuesve romë në arsimin parashkollor dhe fillor, pavarësisht nga numri i nxënësve, dhe autoritetet duhet të sigurojnë që ndërmjetësuesit të jenë të punësuar në kontrata të sigurta dhe afatgjata;**
- **Të rivendoset lëndë "Edukimin qytetar" në kurrikulën e detyrueshme; të futet arsimi i detyrueshëm të mësuesve për përdorimin e 20% të kurrikulës së rezervuar për arsimin rreth zonës lokale për të siguruar që toleranca, dialogu ndërkulturor dhe respekti i ndërsjellë janë ndër parimet themelore të politikës arsimore dhe të praktikës; të hartohen masa gjithëpërfshirëse dhe afatgjata për të përmirësuar disponueshmërinë e mësimit të gjuhës kombëtare në sistemin arsimor publik përmes një qasje të ekuilibruar që përmban masa paralele për të mbrojtur dhe promovuar në mënyrë të duhur gjuhët e pakicave kombëtare, duke përfshirë futjen e një metodologjie të mësimit shumëgjuhësh; Të zgjerohen veprime afirmative për komunitetet e pakicave kombëtare që janë numerikisht të vogla, veçanërisht për romët, për të siguruar trajtim të barabartë midis komuniteteve të tilla në lidhje me pragjet në legjislacionin zgjedhor.**

Rekomandimet e mëtejshme ¹⁴⁹

- Të konsiderohet heqja e kriterit të qytetarisë potencialisht kufizues, të përfshirë në Ligjin për të drejtat e pakicave, i cili mund të ketë një efekt diskriminues; të sigurojë që përfaqësuesit e pakicave të këshillohen gjatë planifikimit të Regjistrimit të ardhshëm, që do të mbahet në vitin 2021, veçanërisht për çështjet e etnisë, fesë dhe gjuhës së parë; Të sigurohet burime financiare të

¹⁴⁸ Rekomandimet më poshtë janë renditur sipas radhës së artikujve përkatës të Konventës Kuadër.

¹⁴⁹ Rekomandimet më poshtë janë renditur sipas radhës së artikujve përkatës të Konventës Kuadër.

përshtatshme dhe të nevojshme për Zyrën e Mbrojtësit të të drejtave dhe lirive të njeriut, në mënyrë që të përforcohet pavarësia e tij financiare dhe politike, për të përmbushur në mënyrë efektive mandatin e tij të plotë, duke përfshirë aktivitetet e rritjes së ndërgjegjësimit; të konsiderojë rivlerësimin e një procedure që kërkon një shumicë të kualifikuar dhe me të cilën Mbrojtësi emërtohet ose lirohet nga detyra; të vazhdohet zbatimi i Rregullores për Mbledhjen e të Dhënave të Diskriminimit dhe të raportojë në mënyrë efektive Mbrojtësin e të drejtave dhe lirive të njeriut;

- Të bashkëpunohet me përfaqësuesit dhe organizatat e romëve dhe egjiptianëve dhe Këshillin Kombëtar të Romëve për të hartuar Strategjinë e mëposhtme të përfshirjes sociale të romëve dhe egjiptianëve dhe planet e saj të veprimit për të siguruar që qëllimet dhe masat e përcaktuara janë të arritshme, për të bërë të mundur që masat e tilla të kenë një nivel të duhur financimi për të sigurojë zbatimin e tyre, dhe të sigurojë follow-up e duhur për të arritur qëllimet e përcaktuara; të rishikohen të dhënat për personat pa shtetësi në territor dhe të sigurojë statusin e duhur juridik për të gjithë personat pa shtetësi, në mënyrë që t'u mundësojnë atyre qasje në të drejtat e tyre;
- Të sigurojë, në lidhje me Fondin për Mbrojtjen dhe Ushtrimin e të Drejtave të Pakicave, që përfaqësuesit dhe organizatat e pakicave të jenë në gjendje të konsultohen me autoritetet kompetente në lidhje me kërkesën për financim. Më shumë informacione mbi ndarjen e fondeve duhet të vihen në dispozicion të publikut dhe procesi duhet të jetë më transparent, raportet e projekteve dhe vlerësimet të jenë në dispozicion të publikut; të vazhdojë me mbështetjen e projekteve ndërkulturore, të financuara nga Fondi dhe organe të tjera qeveritare përgjegjëse për ndarjen e fondeve për projektet të synuara për komunitetet e pakicave kombëtare; të sqarohet situata në lidhje me paraqitjen e simboleve të pakicave kombëtare në legjislacionin e ardhshëm;
- T'i kushtohet vëmendje të veçantë parandalimit të gjuhës së urrejtjes në konsultime mbi Ligjin e ri për media, dhe të sigurohet që ligji të adresojë çështjen e gjuhës së urrejtjes në internet, të përcaktohet qartë përgjegjësitë për gjuhën e publikuar të urrejtjes dhe të detyrohet Agjencia Shtetërore të monitorojë dhe sanksionojë rastet e gjuhës së urrejtjes në internet; të mbahet një qasje pozitive për mbledhjen e të dhënave mbi nivelet e tolerancës në shoqëri dhe të mbetet vigjilent për ndarjet e treguara nga të dhënat e tilla; të marren masa efektive për të luftuar diskriminimin e shumëfishtë, dhunën në familje dhe martesat e detyruara në komunitetet rome dhe egjiptiane, veçanërisht duke siguruar që strategjitë aktuale dhe të ardhshme dhe planet e veprimit të ndërlidhura të zbatohen në bashkëpunim të ngushtë me pjesëtarët e komuniteteve në fjalë, duke përfshirë masat që kanë mbështetje adekuate financiare, të cilat monitorohen për të siguruar zbatimin efektiv.
- Të miratohet një ligj i ri për lirinë fetare pa vonesë të panevojshme, dhe më pas të vazhdohet me kthimin e pronave fetare;
- Të konsiderohet metodat e financimit që mund të sigurojnë qëndrueshmëri afatgjatë për programet radiotelevizive, si dhe për mediat e shkruara, që të drejtohen personave që u përkasin pakicave kombëtare; në mënyrë aktive të rekrutohen, punësohen dhe trajnohen gazetarët që u përkasin pakicave kombëtare, veçanërisht komunitetet rome dhe egjiptiane;;

- Të vazhdohet bashkëpunimi konstruktiv me përfaqësuesit e pakicave në lidhje me libra shkollorë, veçanërisht për të siguruar cilësinë e përkthimit; të inkurajohet shkollat të përdorin në mënyrë të vazhdueshme mundësitë e ofruara në kurrikulën e përgjithshme, duke përfshirë bashkëpunimin me përfaqësuesit dhe organizatat e pakicave, për të pasqyruar identitetin dhe kulturën e personave që u përkasin pakicave kombëtare; të rritet mbikëqyrja e Ministrisë së Arsimit për të monitoruar dhe vlerësuar mënyrën e përdorimit të 20% të kurrikulës të rezervuar për arsim në zonën lokale; të sigurohet qasja efektive në arsim me cilësi të lartë në të gjitha nivelet, veçanërisht në institucion parashkollor, për të gjithë fëmijët romë dhe egjiptianë dhe të sigurohet që ai i plotëson nevojat e identifikuar, dhe të rritet ndërgjegjësimi për rëndësinë e arsimit të hershëm midis prindërve;
- Të intensifikohet dialogu me partnerët rajonalë dhe përfaqësuesit e romëve për të kodifikuar variantet kryesore të gjuhës romë në Mal të Zi;
- Të merren masa, duke përfshirë stimujt ligjorë kur është e mundur, për të përmirësuar përfaqësimin e pakicave në shërbimet publike; të rishikohen dispozitat ligjore në lidhje me këshillat e pakicave, duke përfshirë prapën e kërkesave për themelimin e tyre dhe statusin e tyre juridik; të merren masa konkrete për të siguruar ekuilibrin gjinor në këshilla, dhe ato duhet të përfshihen në proceset e vendimmarrjes që prekin ato; të zhvillohen konsultime për krijimin e një organi koordinues të përbërë nga përfaqësues të të gjitha pakicave kombëtare.